

**קציני הביקור הסדיר (הקב"סים) בישראל -
ניתוח מידע מעשר שנות עבודה עם תלמידים נושרים
ונושרים סמויים (קובץ הקב"ס-נט 2005-2015)**

רות ברוך-קוברסקי ■ וצ'סלב קונסטנטינוב ■ דליה בן רבי

המחקר נערך ביוזמתן של המחלקה לביקור סדיר במשרד החינוך ושל אשלים,
ומומן בסיוע אשלים

**קציני הביקור הסדיר (הקב"סים) בישראל -
ניתוח מידע מעשר שנות עבודה עם תלמידים נושרים
ונושרים סמויים (קובץ הקב"ס-נט 2005-2015)**

רות ברוך-קוברסקי וצ'סלב קונסטנטינוב דליה בן רבי

המחקר נערך ביוזמתן של המחלקה לביקור סדיר במשרד החינוך ושל אשלים,
ומומן בסיוע אשלים

עריכת לשון : רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום) : נעמי הלסטד
עיצוב גרפי : ענת פרקו-טולדנו

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

ת"ד 3886

ירושלים 9103702

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : brookdale.jdc.org.il

עוד פרסומים של המכון בנושא

- סבו-לאל, ר'. 2017. ילדים ובני נוער בסיכון בישראל. דמ-748-17
- בן סימון, ב., כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ. 2016. תכניות הכנה לעולם העבודה: לקחים מספרות המחקר ולמידה מתכנית "מית"ר הבית של סוזן". דמ-735-16
- בן רבי, ד'; ברוך-קוברסקי, ר'; נבות, מ'; קונסטנטינוב, ו'. 2014. הנשירה הסמויה בישראל: בחינה מחודשת של ניתוק בקרב תלמידי בתי הספר. דמ-686-14
- אשכנזי, י'; אנגיל, מ'; טופילסקי, ט'. 2014. שירותים פסיכולוגיים בבתי ספר יסודיים בשגרה ובחירום. דמ-667-14
- בן רבי, ד'; ברוך-קוברסקי, ר'; קונסטנטינוב, ו'; רותם, ר'; כהן-נבות, מ'. 2014. מיפוי דרכי הפעולה של בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים: מחקר חוזר (תשע"ב 2012). דמ-658-14
- כהן-נבות, מ'; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש'; ריינפלד, ת'. 2001. הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני נוער. דמ-381-01

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון : brookdale.jdc.org.il

דברי פתיחה

קצין הביקור הסדיר הוא אחת הדמויות המשמעותיות במשימה הלאומית למניעת נשירה של תלמידים ממערכות החינוך במדינת ישראל. עיקר עבודתו נעשית הן בזירה הבית ספרית והן בזירה החוץ בית ספרית, ובתוך כך הוא הופך להיות יד האריכתא של מסגרות החינוך במדינת ישראל.

בשלוש השנים שבהן אני מכהן כמנהל המחלקה לביקור סדיר ומניעת נשירה, זוכה המחלקה לביקור סדיר לשינויים מקצועיים רבים, ביניהם: "היפוך פירמידה" תוך העברת הדגש לעבודה עם תלמידים בנשירה סמויה, והפיכת הקשר של קצין הביקור הסדיר עם בית הספר לבלתי אמצעי; כתיבה והוצאה לאור של חוזר מנכ"ל "מביקור סדיר למניעת נשירה"; שקיפות ניצול תקציב מני"ע (מניעת נשירה עכשיו); והפיכת תחום עיסוקו של קצין הביקור הסדיר לפרופסיה מקצועית מוגדרת המאופיינת באמצעות מחקר.

היעדר מאמרים אקדמיים ומידע מקצועי על אודות מהות תפקידם של קציני הביקור הסדיר ודרכי עבודתם המקצועית בשטח, עוררו צורך לכתוב את הפרקטיקה המקצועית בעבודת קצין הביקור הסדיר מתוך כוונה להפוך את תחום עיסוקו לפרופסיה.

עבודת המחקר בעיצומה ומתנהלת בכמה ערוצים: ראיונות עם קציני הביקור הסדיר, עם מנחי הקב"סים, עם מפקחים ועם צוותי מטה ביקור סדיר; ניתוחי נתונים של דיווחי הקב"סים במערכת הקב"ס-נט; וכתיבה של סקירת ספרות.

ברצוני להודות לכל השותפים במלאכה, לרגל הוצאתה לאור של סנונית ראשונה זו, שהיא חלק מתהליך כתיבה מוסדר של פרופסיית קצין הביקור הסדיר במדינת ישראל:

לד"ר רמי סולימני, מנכ"ל גוינט ישראל-אשלים; למר חיים מויאל, מנהל אגף א' חינוך ילדים ונוער בסיכון; לד"ר פלורה מור, לגב' הילה צפריר ולצוות גוינט ישראל-אשלים המלווים את התהליך; לגב' רות ברוך קוברסקי, לד"ר וצ'יסלב קונסטנטינוב ולגב' דליה בן רבי, ממכון מאירס-גוינט-ברוקדייל, על ניתוח נתוני הקב"ס-נט וכתיבת הדוח; לגב' אורנה קורנבוים, לגב' אורית מנור-מולדון, לגב' אורית אנגלשטיין, לגב' ניצה ירחי ולגב' עינת גרואני, צוות מטה ביקור סדיר, שותפותי המקצועיות למהלך פורץ דרך זה, על שתרמו ממרצן ומזמןן במקצועיות ובנכונות לאין שיעור.

בברכת קריאה מלמדת,

רפי בטיט

מנהל המחלקה לביקור סדיר

ומניעת נשירה

תקציר

רקע

אחד האתגרים המרכזיים של מערכת החינוך בישראל הוא התמודדות עם קשיי ההסתגלות של תלמידים בבית הספר, קשיים העלולים להוביל לנשירת תלמידים ממערכת החינוך. קציני הביקור הסדיר (קב"סים) הם דמויות מפתח במערך הסיוע הניתן לתלמידים אלה כדי למנוע את נשירתם. קב"ס הוא עובד רשות מקומית ששר החינוך הסמיכו לעניין זה, ותפקידו להבטיח את החלת חוק חינוך חובה ואת התמדת התלמידים במוסדות החינוך במשך 15 שנות לימוד. בשנים האחרונות נעשים מאמצים למקצע את תפקיד הקב"ס ולהבנותו.

מטרות

המחקר הוא חלק ממיזם כולל להבניית פרופסיית הקב"ס ולחיזוק פעילות הקב"סים, המשותף לאגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון במשרד החינוך ולג'וינט-אשלים. המחקר מבוסס על ניתוח מידע שנאסף ממערכת הקב"ס-נט בין השנים 2005-2015. במערכת זו מדווחים הקב"סים על עבודתם עם התלמידים. הניתוח מאפשר בפעם הראשונה ללמוד על דרכי עבודת הקב"סים, על מאפייני התלמידים המטופלים ועל מצב התלמידים בתום הטיפול. זאת, כבסיס להבניית תפקידם. הניתוח גם מאפשר לבחון את טיב המידע הנאסף במערכת, כחלק ממאמץ לשפרה לצורכי עבודה שוטפת ולמידה.

תוצאות

בכל שנה מטפלים הקב"סים בכ-3%-4% מן התלמידים המופיעים בקובץ התלמידים של משרד החינוך. עם זאת, בבחינת שנתון גיל שלם, נמצא שהקב"סים יצרו קשר לאורך השנים עם כחמישית מתלמידי השנתון, כאשר עם 77% מן התלמידים שאיתם הם יצרו קשר (כ-16.5% מתלמידי השנתון) נמשך הטיפול מעבר לקשר יחיד (מילוי של רשומה אחת¹). עם חלק מן התלמידים (כ-5.5% מתלמידי השנתון) נמשך הקשר שנתיים ומעלה וכלל 10 רשומות ומעלה. במשך השנים חל שינוי בתפיסת מוקד עבודתו של הקב"ס – מהתמקדות בתלמידים שאינם מבקרים בסדירות במסגרות חינוך, למעורבות מוקדמת בעניינם של תלמידים הלומדים עדיין במסגרות פורמליות ויש להם קשיי הסתגלות. ואכן, הנתונים לאורך עשור מצביעים על ירידה באחוזם היחסי של תלמידים שאינם במסגרת פורמלית (נושרים גלויים), מקרב כלל המטופלים (מלבד הירידה באחוז כלל הנושרים בישראל בפרק זמן זה), ועל כי מרבית המטופלים לומדים במסגרות פורמליות.

דרכי הפעולה המרכזיות של הקב"ס כוללות עבודה עם בית הספר (כל קב"ס עובד בממוצע עם תלמידים

---

¹ ההנחיה לקב"ס היא למלא מידע בקובץ הקב"ס-נט בכל פעם שהוא נוקט בפעולה בעניינו של התלמיד, כאשר כל מילוי מידע חדש בקובץ מייצר רשומה לתלמיד.

מ-16 בתי ספר שונים), עבודה עם משפחת התלמיד, עבודה עם התלמיד ועבודה עם גורמי טיפול אחרים. בנוגע ל-88% מן התלמידים נקטה לפחות אחת מארבע דרכי הפעולה, ובנוגע ל-27% מן התלמידים נקטו כל ארבע דרכי הפעולה המשקפות עבודה כוללת עם התלמיד. הנתונים מדגישים במיוחד את הקשיים הרבים העומדים בפני הקב"סים המטפלים בתלמידים מן האוכלוסייה הבדואית ובתלמידים ממזרח ירושלים ואת המשאבים המועטים העומדים לרשותם.

בתום תקופת מעורבות הקב"ס, 38% מן התלמידים שהקב"ס החל את טיפולו בעניינם כשהיו מחוץ למסגרת לימודים חזרו למסגרות פורמליות. כמו כן, מבין התלמידים שהיו במסגרות פורמליות בתחילת מעורבות הקב"ס והתמודדו עם קשיים שונים, קרוב ל-90% נשארו במסגרות פורמליות בתום מעורבות הקב"ס.

סיכום

תפקידם המגוון של הקב"סים, האחוז הניכר של התלמידים שהם נמצאים בקשר עימם לאורך שנות לימודיהם, והזמן הממושך שבו הם נמצאים בקשר עם חלק ניכר מן התלמידים – ממקמים את הקב"סים בתור דמויות מרכזיות במערך הסיוע לתלמידים במצבי סיכון. מניתוח הנתונים עולה כי תפקיד הקב"ס מורכב ומאתגר ומחייב כישורים לעבודה מערכתית. פיתוח מקצועי, בצד הקצאת משאבים מתאימים על פי צרכי האוכלוסיות השונות, יאפשרו מיצוי הפוטנציאל הטמון בתפקיד.

תמצית המחקר

מערכת החינוך בישראל מתקשה להכיל תלמידים במצבי סיכון ולהתמודד עם קשיי הסתגלות של תלמידים בבית הספר. קשיים אלה עלולים להוביל את התלמידים המתקשים לעזיבה מוחלטת של מערכת החינוך. לפי נתוני הלמ"ס, בשנת 2015 עמד שיעור התלמידים בשנתון גיל 17 שלא סיימו 12 שנות לימוד על 8.5%. חוק לימוד חובה התש"ט-1949 מגדיר את חובת ההורים לשלוח את ילדיהם הנמצאים בגיל חוק לימוד חובה למסגרות חינוך. בסעיף 4 של החוק הוגדר גם תפקידם של קציני הביקור הסדיר (קב"סים) במניעת עזיבה של תלמידים (מגן הילדים ועד כיתה י"ב) את מערכת החינוך. לפי אוגדן משרד הפנים (2016)¹, קב"ס הוא עובד רשות מקומית ששר החינוך הסמיכו לעניין זה, ותפקידו להבטיח את החלת חוק חינוך חובה ואת התמדת התלמידים במוסדות החינוך במשך 15 שנות לימוד.

לאורך השנים חלו שינויים בתפיסת תפקיד הקב"ס. הקב"ס פועל, כאמור, מתוקף חוק לימוד חובה וסמכותו המרכזית על פי החוק היא הפעלת הדין כלפי הורי התלמיד הנעדר מבית הספר. בחוזר המנכ"ל תשע"ז (7א)² נאמר כי "בצד חובתם של ההורים, חובה על רשות החינוך המקומית להבטיח את לימודיו של ילד או נער במוסד חינוך מוכר", כך שמוקד עבודתו של הקב"ס הוא לדאוג שתלמיד המתקשה בהסתגלות בבית הספר יזכה לתמיכה מיטבית שתאפשר את המשך לימודיו. אוכלוסיית היעד העיקרית של הקב"ס היא תלמידים הנמצאים במצבים שונים של נשירה ממערכת החינוך, הן "נשירה סמויה" והן "נשירה גלויה". על פי הגדרת משרד החינוך, תלמידים ב"נשירה סמויה" הם תלמידים המרבים להיעדר ממסגרות החינוך, ומאופיינים לרוב בהישגים לימודיים נמוכים, בתחושת ניכור כלפי בית הספר, ובבעיות רגשיות, התנהגותיות וחברתיות. תלמידים ב"נשירה גלויה" הם תלמידים אשר אינם נמצאים כלל במסגרת חינוך פורמלית. מצבי הנשירה יוצרים רצף של תהליכי התנתקות מן הלמידה הפורמלית. על הקב"ס לאתר תלמידים בסכנת נשירה או הנשרה מבית הספר ולדאוג ליישום מערך תמיכה המטפל בתהליכי ההתנתקות שלהם ובבעיות המונעות מהם להפיק את המרב מתהליך הלמידה. זאת באמצעות עבודה עם בתי הספר, עם ההורים ועם התלמידים, באמצעות שיתוף מענים נוספים ברשות, ובמקרה הצורך גם באמצעות נקיטת פעולה כנגד הורי התלמידים דרך בתי המשפט.

תפקיד הקב"ס הוא תפקיד סטטוטורי. את הקב"ס מתקצב ומנחה מקצועית משרד החינוך (המחלקה לביקור סדיר באגף א' לחינוך תלמידים ונוער בסיכון), אך הרשות המקומית מעסיקה אותו. המחלקה לביקור סדיר מפעילה מערך של כ-660 קציני ביקור סדיר הפועלים ב-256 רשויות חינוך. משרה מלאה של קב"ס אמורה לכלול טיפול בכ-100 תלמידים. עבודת הקב"סים מחייבת מיומנויות גבוהות במגוון

---

¹ http://www.moin.gov.il/LOCALGOVERNMENT/local%20authority/human_assets/DocLib1/%D7%A7%D7%A6%D7%99%D7%9F%20%D7%91%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%A8%20%D7%A1%D7%93%D7%99%D7%A8.pdf

² <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/2/2-3/HoraotKeva/K-2017-7-1-2-3-9.htm>

תחומים, ובניית מערך משוכלל של שיתופי פעולה בין הגורמים הפועלים למען התלמיד, תוך היכרות רחבה עם המענים הטיפוליים והחינוכיים שישנם ביישוב וברשות והתאמתם לכל ילד וילד.

מטרת המחקר הזה היא ללמוד על דרכי העבודה של הקב"סים ועל מאפייני אוכלוסיית התלמידים שהם עובדים איתה, על בסיס ניתוח נתונים מתוך מערכת המידע של הקב"סים – הקב"ס-נט. מערכת זו היא מערכת ממוחשבת של משרד החינוך המאפשרת ניהול ידע ומעקב אחר התלמיד במהלך העבודה השוטפת של הקב"ס. כל קב"ס נדרש למלא מידע על אודות כל תלמיד וההתערבות בעניינו בכל פעם שמתבצעת פעולה כלשהי. המחקר כלל ניתוח של המידע המופיע בקובץ הקב"ס-נט בין השנים 2005-2015. כמו כן נעשה שימוש בקבצים מנהליים נוספים של משרד החינוך (קובץ תלמידים וקובצי מיצ"ב ובגרות), שצורפו לקובץ הקב"ס-נט ואפשרו לקבל תמונה מקיפה על מאפייני התלמידים המטופלים על ידי קב"סים ועל בתי הספר שבהם הם לומדים (תוך השוואתם לכלל אוכלוסיית התלמידים) וגם לעקוב אחר המשך דרכם במערכת החינוך. המחקר הוא חלק ממיזם משותף לאגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון ולגיוני-אשלים, והוא מהווה בסיס להמשך פיתוח תפקיד הקב"סים ולהמשך פיתוח מערכת הקב"ס-נט.

הממצאים בדוח יוצגו בשתי דרכים:

1. אוכלוסייה ותהליכי עבודה במהלך שנה. קבוצה זו מייצגת את אוכלוסיית המטופלים על ידי קב"סים במשך שנה אחת. מרבית הניתוחים יתייחסו לתלמידים שטופלו על ידי קב"סים בשנת 2015 (שנת לימודים, מספטמבר 2014 ועד אוגוסט 2015). יוצגו גם ניתוחים המתייחסים למטופלי קב"סים בשנים קודמות לצורך השוואה בין השנים (2005-2015).³
2. תהליך טיפול מלא של קב"ס בתלמידים. קבוצה זו מייצגת שנתון של תלמידים לאורך רוב תקופת חינוך חובה (גיל 7 עד 17). הניתוחים יתייחסו לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בין השנים 2005-2015. מבט על קבוצה זו יסייע לנו ללמוד על דרכי הפעולה של הקב"ס עם התלמידים לאורך כל פרק זמן הטיפול בהם, ועל מצבם בהגיעם לגיל 17 (לפי קובץ התלמידים של משרד החינוך), או עם סיום טיפול קב"ס בעניינם (לפי הרשומה האחרונה המופיעה בקובץ הקב"ס-נט).⁴

1. אוכלוסייה ותהליכי עבודה במהלך שנה

מאפיינים הנוגעים לתלמידים שטופלו על ידי קב"סים: מתוך התלמידים המופיעים בקובץ התלמידים של משרד החינוך בשנת 2015, טופלו בשנה זו 3% מאוכלוסיית התלמידים בגיל חינוך חובה. בשנים 2005-2015 אחוז התלמידים שהקב"סים טיפלו בהם בכל שנה נע לרוב סביב 4%-5% מכלל האוכלוסייה המופיעה בקובץ התלמידים של משרד החינוך באותה השנה.

---

³ בשנת 2015 טופלו על ידי קב"ס 62,635 תלמידים מתוך 2,089,901 תלמידים (לומדים ונושרים) בגיל לימוד חובה בשנה זו (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך).

⁴ 28,365 תלמידים טופלו על ידי קב"ס מתוך 132,141 תלמידים משנתון בני 17 בשנת 2015 (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך).

מרבית התלמידים שטופלו על ידי הקב"סים בשנת 2015 למדו בבתי ספר בפיקוח משרד החינוך (71%), 11% נוספים למדו במסגרת אחרת שאינה בפיקוח משרד החינוך, ו-8% דווחו בתור נושרים שאינם נמצאים במסגרת פורמלית. לאורך עשור חל שינוי בפיזור התלמידים המטופלים על ידי קב"סים, ואחוזם היחסי של תלמידים שאינם במסגרת פורמלית (נושרים גלויים), מקרב כלל התלמידים המטופלים, ירד עם השנים.

בקרב מטופלי הקב"סים יש ייצוג בולט (ייצוג שהוא מעל לאחוז היחסי של קבוצה זו בקרב כלל אוכלוסיית התלמידים) לתלמידים שאינם לומדים במסגרות שבפיקוח משרד החינוך (לומדים במסגרות אחרות או נושרים גלויים), וכן לתלמידים מקבוצות אלה:

- תלמידים הלומדים בבתי ספר עם מדד טיפוח גבוה (בתי ספר חלשים מבחינה חברתית-כלכלית) ותלמידים הלומדים בבתי ספר של החינוך המיוחד (רק בתי ספר בפיקוח משרד החינוך, לפי מאפייני בתי הספר)

- בנים, תלמידים מעל גיל 15 ותלמידים יוצאי אתיופיה (מאפיינים אישיים)

- תלמידים שאמותיהם בעלות השכלה נמוכה – עד 10 שנות לימוד (מאפיינים משפחתיים)

התלמידים המטופלים על ידי הקב"סים מתאפיינים בהישגים לימודיים נמוכים לעומת כלל האוכלוסייה, כפי שעולה מנתוני מבחני המיצ"ב בשפת אם,⁵ שבהם הם נבחנו כשלמדו בכיתות ה' וח'. עם זאת, הישגיהם הלימודיים במבחני המיצ"ב של כשליש מן התלמידים המטופלים על ידי קב"ס היו דומים למוצע הארצי או אף גבוהים ממנו, והם מתאפיינים ברקע חברתי-כלכלי גבוה יותר, כפי שבא לידי ביטוי בהשכלת האם ובמדד הטיפוח של בית הספר.

בין התלמידים במגזר היהודי והערבי ישנם הבדלים ניכרים. במגזר היהודי 77% מן התלמידים המטופלים על ידי קב"סים לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך לעומת 57% מן התלמידים במגזר הערבי. פער זה בולט במיוחד בקרב תלמידים בדואים בנגב, שמתוכם 38% מן התלמידים המטופלים על ידי קב"סים לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך, ובקרב ערביי מזרח ירושלים, שרק 8% מן התלמידים המטופלים על ידי הקב"ס לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך.

היקף עבודת הקב"סים: על פי נתוני שנת 2015, קב"ס מטפל בתלמידים המפוזרים בין 16 בתי ספר שונים בממוצע (על פי קובץ משרד החינוך). נתון זה הוא אף הערכת חסר, וככל הנראה בפועל כל קב"ס נמצא בקשר עם מספר גדול יותר של מסגרות חינוך, בהן גם בתי ספר שאינם בפיקוח משרד החינוך, ובתי ספר ומסגרות שעימם הוא בקשר גם כאשר אין בהם בשנה זו תלמידים בטיפולו. הערכת החסר גדולה יותר בחינוך הערבי, שבו אחוז רב מן התלמידים אינו לומד בבתי ספר בפיקוח משרד החינוך.

משרה מלאה של קב"ס מתייחסת לטיפול בכ-100 תלמידים. מנתוני הקובץ עולה כי כל קב"ס מטפל ב-88 תלמידים בממוצע, אך לא ניתן לדעת מנתוני הקובץ מהם אחוזי המשרה של כל קב"ס. קב"סים העובדים

---

⁵ בחדר המחקר של משרד החינוך הותאמו ההישגים במבחני המיצ"ב לתלמידים המופיעים בקובץ הקב"ס-נט על פי תעודות זהות, והמידע הועבר באופן מוצפן לעורכי המחקר.

עם תלמידים בדואים בנגב, עובדים עם מספר גבוה יותר של תלמידים בממוצע לעומת שאר קבוצות האוכלוסייה. יוצא דופן במיוחד הוא הקב"ס היחיד העובד עם כלל ערביי מזרח ירושלים, שבשנת 2015 עסק בעניינם של מעל 2000 תלמידים.

טיפול הקב"ס בתלמיד:

דרכי הפניה לטיפול - הגורם המרכזי המפנה תלמידים לטיפול קב"ס הוא בית הספר. עם זאת ההבדלים בין האוכלוסיות משמעותיים מאוד ומצביעים על דפוסים מובחנים של הפניית תלמיד לטיפול קב"ס. בגילים הצעירים יותר ניתן לראות מעורבות גדולה יותר של גורמי טיפול המפנים תלמידים לקב"ס; בקרב תלמידים בפיקוח הדתי בולטת במיוחד הפניה דרך קרוב משפחה או שכן; ואילו במגזר הערבי ישנה בולטות מיוחדת לתלמידים שהקב"ס מאתר אותם. בקרב התלמידים הבדואים בנגב, ובעיקר בקרב ערביי מזרח ירושלים, בולט השימוש בדיווח משרדי (דיווח המגיע ממשרד החינוך או ממשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים).

שכיחות הטיפול - עבור תלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015, נמצא כי ממוצע הרשומות שמילאו הקב"סים בשנה אחת עמד על שלוש רשומות לתלמיד, ועבור 24% מן התלמידים מולאו ארבע רשומות ויותר. נמצאו הבדלים בין האוכלוסיות במספר הרשומות לתלמיד בשנה, כאשר מספר רשומות נמוך יותר נמצא במגזר הערבי לעומת במגזר היהודי. במגזר היהודי מספר הרשומות הממוצע נמוך יותר בקרב תלמידים המשתייכים לפיקוח החרדי, ובמגזר הערבי מספר הרשומות נמוך יותר בקרב התלמידים הבדואים בנגב ובקרב ערביי מזרח ירושלים. נראה כי השונות במספר הרשומות אינה מעידה בהכרח על הבדלים בצורכי התלמידים, אלא בעיקר על מאפייני עבודה מגוונים של הקב"סים באוכלוסיות שונות.

2. תהליך טיפול מלא של קב"ס בתלמידים

היקף התלמידים המטופלים: מתוך שנתון גיל, כאשר בוחנים את התלמידים לאורך עשור הכולל כמעט את כל שנות חינוך חובה בגיל בית ספר (גיל 7 עד 17), רואים כי הקב"סים יצרו לאורך השנים קשר עם כחמישית מתלמידי השנתון, כאשר עם 77% מן התלמידים שאיתם הם יצרו קשר (כ-16.5% מתלמידי השנתון) נמשך הטיפול מעבר לקשר יחיד (מילוי של רשומה אחת⁶).

משך הטיפול בתלמידים: קב"סים מטפלים בתלמידים במשך 2.2 שנים בממוצע, ולאורך תקופת הטיפול רושם הקב"ס בממוצע תשע רשומות לכל תלמיד. גיל התלמידים בתחילת טיפול הקב"ס מתחלק חלוקה דומה בין בני 6-11 (36% מן התלמידים) ובין בני 12-14 (35%), ומעט פחות בגילי 15 ומעלה (29%). עם קרוב לשני שלישי (64%) מן התלמידים מסתיים הטיפול בגיל 15 ומעלה. טיפול אינטנסיבי של קב"ס בתלמיד כולל טיפול של שנתיים ומעלה ועשר רשומות ומעלה לאורך תקופת הטיפול. טיפול זה מאפיין כרבע מן התלמידים (26%, שהם כ-5.5% מתלמידי השנתון). לעומתם, 23% מן התלמידים היו בטיפול חד-פעמי

---

⁶ ההנחיה לקב"ס היא למלא מידע בקובץ הקב"ס-נט בכל פעם שהוא נוקט בפעולה בעניינו של התלמיד, כאשר כל מילוי מידע חדש בקובץ מייצר רשומה לתלמיד.

(רשומה אחת בלבד לאורך כל השנים). טיפול פחות אינטנסיבי מאפיין את התלמידים הבדואים בנגב, את התלמידים במזרח ירושלים ואת התלמידים בפיקוח החרדי, ונראה כי אינו מעיד בהכרח על מיעוט צורכי התלמידים, אלא בעיקר על מאפייני עבודת הקב"ס באוכלוסיות מסוימות.

דרכי פעולה במשך כל תקופת הטיפול: ארבע דרכי הפעולה המרכזיות שבהן נוקט קב"ס לאורך תקופת הטיפול בתלמיד כוללות עבודה עם בית הספר (69% מן התלמידים), עבודה עם המשפחה (66%), עבודה עם התלמיד (46%) ועבודה עם גורמי טיפול אחרים (45%). בנוגע ל-88% מן התלמידים ננקטה לפחות אחת מארבע דרכי הפעולה, ועבור 27% מן התלמידים ננקטו לאורך שנות הטיפול כל ארבע הפעולות האלו. תביעות משפטיות ננקטו עבור 2% מן התלמידים בלבד. שונות בולטת בדרכי העבודה של הקב"סים נמצאה בעיקר עבור התלמידים בפיקוח החרדי (אחוז גבוה של תלמידים שאיתם נעשתה עבודה עם המשפחות ואחוז נמוך שאיתם נעשתה עבודה עם התלמיד), עבור תלמידים בדואים בנגב (אחוז גבוה של תלמידים שבנוגע להם דווח שנעשה איתור ואחוז נמוך של תלמידים שאיתם נעשתה עבודה עם התלמיד או משפחתו), ועבור תלמידים במזרח ירושלים (שבנוגע להם דווח הקב"ס בעיקר על דרך פעולה של קבלת מידע מן הרשות).

מצב התלמידים בסוף תקופת הטיפול וניידות בין מסגרות: בנוגע לכשני שלישי (63%) מן התלמידים, שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005 ל-2015, הרשומה האחרונה שמילא הקב"ס עבור התלמיד (המייצגת את סיום הטיפול בו), מציינת כי התלמיד לומד במסגרת בפיקוח משרד החינוך, 16% נוספים היו רשומים במסגרות אחרות, שאינן בפיקוח משרד החינוך, ובנוגע ל-9% מן התלמידים הרשומה האחרונה המופיעה עבורם בקובץ הקב"ס-נט מציינת כי הם אינם במסגרת. ההבדלים בין האוכלוסיות גדולים ומשקפים מאפיינים אחדים הן של המענים והן של האוכלוסייה, כמו: אחוז גבוה מן התלמידים בפיקוח החרדי, התלמידים הדרוזים ותלמידי מזרח ירושלים הרשומים במסגרות שאינן בפיקוח משרד החינוך, או אחוז הנושרים הגלויים הגבוה במיוחד בקרב התלמידים הבדואים בנגב.

על פי קובץ התלמידים של משרד החינוך לשנת 2015/16, ניתן לבחון את מצבם של התלמידים עם סיום חינוך חובה, גם אם טיפול הקב"ס בהם הסתיים לפני כן. על פי נתונים אלו, בשנת 2015 63% ממטופלי הקב"סים בשנתון גיל 17 סיימו את לימודיהם במסגרות בפיקוח משרד החינוך – אחוז זה לזה שנמצא ברשומה האחרונה של התלמיד בקובץ הקב"ס-נט. נתון המצביע על מצבם הלימודי של תלמידים שטופלו על ידי קב"סים הוא אחוז הזכאים לתעודת בגרות מלאה. מקרב התלמידים שסיימו את לימודיהם במסגרות בפיקוח משרד החינוך, 18% סיימו עם זכאות לתעודת בגרות מלאה. מן הנתונים המופיעים בקובץ לא ניתן ללמוד על מאפייני הנשירה הסמויה של התלמידים ועל שינויים לאורך זמן במאפייני ההתנתקות של התלמידים במסגרות אלה.

חלק מתפקיד הקב"ס הוא להחזיר תלמידים בנשירה גלויה לתוך מסגרות הלימוד הפורמליות. כאשר מסתכלים על מצב התלמידים שהקב"ס החל את טיפולו בעניינם כשהיו מחוץ למסגרת לימודים, רואים כי 38% מן התלמידים חזרו למסגרות פורמליות, ובעיקר למסגרות שבפיקוח משרד החינוך (28%). לעומת זאת, כמחצית מן התלמידים (47%) שהקב"ס החל את הטיפול בעניינם כאשר היו מחוץ למסגרת פורמלית, נשארו על פי הרשומה האחרונה בקובץ מחוץ למסגרת פורמלית. תלמידים בודדים שהקב"ס החל את

הטיפול בעניינם בהיותם במסגרות פורמליות סיימו מחוץ למסגרות אלו (5% מן התלמידים שהיו במסגרות בפקוח משרד החינוך ו-2% מן התלמידים שהיו במסגרת אחרת).

לסיכום, מניתוח קובץ הקב"ס-נט עולה כי תפקידו של הקב"ס מורכב ומאתגר. התפקיד כולל עבודה עם תלמידים מקבוצות אוכלוסייה בעלות רקע חברתי, כלכלי ותרבותי שונה; עבודה עם תלמידים עם קשיי למידה והסתגלות בתוך בתי הספר, בצד עבודה עם תלמידים שכבר נשרו; עבודה עם מגוון גורמים – תלמידים, בתי ספר, הורים ושירותים בקהילה; הבניית מערך עבודה יעיל מול בתי ספר שונים ורבים; דגש על עבודה מערכתית ויצירת חיבורים וקשרים בין מנגנונים או מערכות שונות בבתי הספר וברשות המסייעים לתלמידים, תוך מתן תמיכה וליווי בעבודתם לקידום התלמידים. תפקיד מורכב זה מחייב רמה מקצועית גבוהה ומגוון כישורים. פיתוח מקצועי מתאים יאפשר מיצוי הפוטנציאל הטמון בתפקיד ושיפור דרכי העבודה עם התלמידים. תפקידם המגוון, האחוז המשמעותי של התלמידים שהם נמצאים בקשר עימם לאורך שנות לימודיהם, ומשך הזמן הממושך שבו הם נמצאים בקשר עם חלק ניכר מן התלמידים – ממקמים את הקב"סים בתור דמויות מרכזיות במערך הסיוע לתלמידים במצבי סיכון. עם זאת, יש אחוז לא מבוטל של תלמידים מתוך כלל התלמידים שהיו בטיפול קב"ס, שסיימו תקופה זו בנשירה גלויה מן המערכת. נראה כי אלו הם תלמידים שלקב"סים ולמערכת החינוך בבתי הספר וברשות אין עדיין די כלים כדי להחזירם למסגרת פורמלית, ויש קושי ליישם את מדיניות ההתמדה של משרד החינוך.

מסמך זה התבסס על נתונים ממערכת המידע המנהלי – הקב"ס-נט. ניתוח הנתונים מאפשר ללמוד על מאפייני האוכלוסייה המטופלת על ידי הקב"סים, על דרכי הפעולה של הקב"סים ועל מגמות שינוי לאורך השנים. עם זאת, למידע המופק מן המערכת מגבלות אחדות הנובעות הן ממבנה המערכת (כגון מגוון מוגבל של תחומים שעליהם נאסף מידע; הגדרות שאינן חד-משמעיות; קטגוריות לא ברורות, שאינן תמיד ממצות ומוציאות זו את זו) והן מחוסר אחידות בין הקב"סים בנוגע לתדירות המילוי ואופן המילוי, הנובע גם מהנחיות שאינן ברורות דיין. מניתוח המידע ראינו שכדי לשפר את תרומתה של המערכת, הן לעבודה השוטפת של הקב"סים והן לצורך הפקת תמונה ארצית ומעקב אחר מגמות שינוי, יש צורך לארגן מחדש את פריטי המידע הנדרשים ואת קטגוריות התשובה. כמו כן ישנה חשיבות להטמעה מלאה יותר של המערכת בעבודה השוטפת של הקב"סים, ליצירת נוהלי מילוי אחידים וסדירים, ולחיזוק החיבורים בין המערכת לקבצים אחרים של משרד החינוך (ואם אפשר, גם של משרדים אחרים האחראים על מסגרות לימוד). חשוב גם לפתח מדדים שיוכלו להצביע על שינויים במצב התלמידים בהיבטים הקשורים לנשירה הסמויה. שינויים אלו יאפשרו דיוק גבוה יותר בדיווח על אודות פעולות הקב"ס ומטופליו, ובהתאם לכך גם הרחבת האפשרויות לשימוש במידע לצורך ביצוע מעקב שוטף, בדיקת מדדי הצלחה ולמידה מתמשכת לשיפור עבודת הקב"סים.

דברי תודה

תודה רבה לאנשי הצוות במחלקה לביקור סדיר, ובעיקר לרפי בטיט, אורנה קורנבוים ואורית אנגלשטיין על הליווי והעבודה המשותפת. תודה רבה למפקחים על עבודת הקב"סים על הערותיהם ותובנותיהם המועילות. תודה גם לד"ר פלורה מור על היוזמה למחקר ועל שיתוף הפעולה.

אנו מודים לחברינו במכון מאיר-סג"ר-ג'וינט-ברוקדייל: למרים נבות על ליווי המחקר לאורך כל הדרך, לרויטל אביב מתוק על עריכת הלשון, לנעמי הלסטד על התרגום לאנגלית ולענת פרקו-טולדנו על הפקת הדוח והכנתו לדפוס.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
1	1.1 ההתנתקות (נשירה סמויה) מבית הספר – הגדרה מושגית
3	1.2 קציני ביקור סדיר (קב"סים)
6	2. מערך המחקר
10	3. ממצאים
10	3.1 אוכלוסייה ותהליכי עבודה במהלך שנה
26	3.2 תהליך טיפול מלא של קב"ס בתלמידים
36	4. סוגיות וכיווני פעולה
40	מקורות
43	נספחים
43	נספח א: אוכלוסייה ותהליכי עבודה במהלך שנה
50	נספח ב: אוכלוסייה ותהליכי עבודה
54	נספח ג: דמיון ושוני בדפוסי עבודת הקב"סים בקרב קבוצות אוכלוסייה שונות

רשימת לוחות

15	לוח 1: מאפייני מסגרות לימוד של תלמידים בטיפול קב"ס בשנת 2015, אחוז מתוך המטופלים על ידי קב"ס לעומת אחוז מתוך כלל התלמידים בישראל
17	לוח 2: מאפיינים של תלמידים בטיפול קב"ס בשנת 2015, אחוז מתוך המטופלים על ידי קב"ס לעומת אחוז מתוך כלל התלמידים בישראל

רשימת לוחות בנספחים

נספח א

43	לוח 1א: מסגרת החינוך שבה נמצאים התלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015 (לפי קובץ הקב"ס-נט), לפי מין, מגדר, סטטוס וגיל
43	לוח 2א: מצב המטופלים לפי דיווחי הקב"סים בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח
44	לוח 3א: התפלגות מטופלים לפי מצב (לפי רשומה אחרונה בכל שנה) ושנת טיפול קב"ס
45	לוח 4א: ההסתברות להיות מטופל על ידי קב"ס בשנת 2015 – תוצאות רגרסיה לוגיסטית
46	לוח 5א: מאפייני מטופלי הקב"ס בשנת 2015 לפי ציון ממוצע בשפת האם במבחן מיצ"ב בהיותם בכיתות ה' ו-ח'
47	לוח 6א: מספר בתי הספר בטיפול קב"ס אחד בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח

- 47 לוח א7 : מספר תלמידים בטיפול קב"ס אחד בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח
- 48 לוח א8 : מקור המידע של הקב"ס על המטופלים בשנת 2015, לפי מגדר, סטטוס וגיל
- 48 לוח א9 : מקור המידע של הקב"ס על המטופלים בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח
- 49 לוח א10 : מספר הרשומות של כל תלמיד שהיה בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי מגדר, סטטוס וגיל
- 49 לוח א11 : מספר הרשומות של כל תלמיד שהיה בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח

נספח ב

- לוח ב.1 : גיל ממוצע של מטופלים שהיו בני 17 בשנת 2015 בתחילת טיפול ובסופו, לפי מגזר ופיקוח
- 50
- לוח ב.2 : מגזר ופיקוח של מטופלים שהיו בני 17 בשנת 2015, לפי גיל בתחילת טיפול
- לוח ב.2 : אחוז מטופלי הקב"ס שהיו בני 17 בשנת 2015 והיו בטיפול אינטנסיבי של הקב"ס (לפחות שנתיים ולפחות 10 רשומות בכל תקופת הטיפול) ושאר המטופלים
- 51
- לוח ב.3 : דרכי פעולה עם מטופלי קב"ס שהיו בני 17 בשנת 2015, לפי מין, מגזר ופיקוח
- 52
- לוח ב.4 : מעמד סופי של מטופלים (בתקופה כלשהי) שהיו בני 17 בשנת 2015, לפי מעמד בזמן הפנייה
- 53

נספח ג

- לוח ג.1 : דרך הפניית תלמיד לטיפול קב"ס ומצב התלמידים שהיו בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי אוכלוסיות
- 55
- לוח ג.2 : דפוסי העבודה של הקב"ס עם מטופלים שהיו בני 17 בשנת 2015, לאורך כל שנות הטיפול, לפי אוכלוסיות
- 56

רשימת תרשימים

פרק 3.1.3 טיפול קב"ס בתלמיד

- 11 תרשים 1 : מטופלי קב"ס בשנים 2005-2015 מתוך כלל התלמידים בשנתון בכל שנה
- 12 תרשים 2 : מסגרת החינוך שבה נמצאים התלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015
- 13 תרשים 3 : מטופלי קב"סים בני ה-17 לפי חלוקה למסגרות בין השנים 2005-2015
- תרשים 4 : מאפייני בתי הספר בפיקוח משרד החינוך שבהם לומדים תלמידים הנמצאים בשנת 2015 בטיפול קב"ס
- 14
- תרשים 5 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים אישיים של תלמידים בטיפול קב"סים בשנת 2015
- 16 תרשים 6 : הישגיהם של תלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015 ושל כלל התלמידים בבחינות המיצ"ב בשפת אם כשהיו בכיתות ה' ו-ח', לפי סוג חינוך
- 19

פרק 3.1.2 היקף עבודת הקב"סים

- תרשים 7 : מספר בתי הספר בפיקוח משרד החינוך שבשנת 2015 לומדים בהם תלמידים בטיפול קב"סים
- 21
- תרשים 8 : מספר תלמידים בטיפול קב"ס אחד בשנת 2015
- 23

פרק 3.1.3 טיפול הקב"ס בתלמיד

- 24 תרשים 9 : דרכי הפניית הילדים ובני הנוער לטיפול קב"ס
- 25 תרשים 10 : מספר הרשומות לתלמיד שנמצא בשנת 2015 בטיפול קב"ס
- 26 תרשים 11 : מספר רשומות ממוצע לתלמיד בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי חודש תחילת הטיפול בשנה זו

פרק 3.2.2 משך טיפול הקב"סים בתלמידים

- 27 תרשים 12 : משך טיפול קב"ס בתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17
- 28 תרשים 13 : מספר רשומות לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17

פרק 3.2.3 דרכי הפעולה במשך עשור

- 30 תרשים 14 : דרכי פעולה עיקריות עבור התלמידים שהיו בני 17 בשנת 2015 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015

פרק 3.2.4 מצב התלמידים בסוף תקופת הטיפול וניידות בין מסגרות חינוך

- 32 תרשים 15 : מסגרת החינוך האחרונה הרשומה בקב"ס-נט לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015
- 33 תרשים 16 : מסגרת החינוך האחרונה הרשומה בקב"ס-נט לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015, לפי מגזר ופיקוח
- 34 תרשים 17 : הישגים בבחינות הבגרות של תלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015, לפי קובץ משרד החינוך
- 35 תרשים 18 : ניידות תלמידים המטופלים על ידי קב"ס בין מסגרות : המסגרת הראשונה שבה למדו בני 17 לעומת המסגרת האחרונה שבה למדו

1. מבוא

תפקיד קציני הביקור הסדיר הוגדר מתוקף חוק לימוד חובה, התש"ט-1949¹ (סעיף 4), המתייחס לחובת ההורים לשלוח את ילדיהם, הנמצאים בגיל חוק לימוד חובה, למסגרות חינוך. קצין הביקור הסדיר (קב"ס), כפי שעולה משמו, פועל כאשר ישנה בעיה של ביקור סדיר של תלמיד במערכת החינוך (מגיל גן ועד לכיתה י"ב), ותפקידו לאכוף את החוק מול הורי התלמיד. כפי שיפורט בהמשך, במהלך השנים התרחב תפקיד הקב"ס וכיום הוא מוגדר כנותן מענה לתלמידים הנמצאים במצבים של נשירה גלויה או סמויה.

בדוח זה יוצג ניתוח של המידע המנהלי המופיע בקובצי מערכת הקב"ס-נט. בקבצים אלה ממלאים הקב"סים מידע שוטף על עבודתם עם התלמידים שבטיפולם. ניתוח זה מאפשר בפעם הראשונה ללמוד על מאפייני התלמידים שהקב"סים מטפלים בהם, על מאפייני עבודתם של הקב"סים בבואם לתת מענה לתלמידים אלו, ועל מצב התלמידים בתום הטיפול. הניתוח נעשה בתור חלק מתהליך הבנייה של פרופסיית הקב"סים, והוא גם מאפשר לבחון את טיב המידע הנאסף במערכת, כחלק ממאמץ לשפרה לצורכי עבודה שוטפת ולמידה.

1.1 ההתנתקות (נשירה סמויה) מבית הספר - הגדרה מושגית

בית הספר ממלא תפקיד חשוב בחייהם של בני הנוער, ועבור רובם זוהי המסגרת העיקרית שבה הם רוכשים כישורי לימוד ומקיימים יחסים חברתיים עם בני גילם. עזיבת בית הספר לפני תום הלימודים (נשירה) היא בעיה חברתית מורכבת שיש לה השלכות חברתיות-כלכליות ניכרות, הן על התלמידים שנשרו והן על כלל החברה. השלכות אלו עשויות להתבטא, בין היתר, בהכנסה נמוכה בעתיד, בקשיים בתעסוקה, בבעיות בריאות ובהערכה עצמית נמוכה (Theunissen et al., 2012; Sum et al., 2011; Carlson & Martinez, 2010; Bloom & Haskins, 2011).

בעבר, עזיבה מוחלטת של בית הספר הייתה מוקד הדאגה העיקרי של קובעי המדיניות. בעשורים האחרונים הופנתה תשומת הלב גם לתלמידים המוגדרים בתור "נושרים סמויים" (להב, 2012; כהן-נבות, אלנבוגן-פרנקוביץ וריינפלד, 2001). כבר בשנת 1994 הבחין חוזר מנכ"ל של משרד החינוך בין "נשירה גלויה" שמשמעה אי-ביקור בבית הספר, שבסופו של דבר עלול להביא לעזיבת המערכת, לבין "נשירה סמויה", המאפיינת תלמידים הנמצאים בכיתה, אך אינם מתפקדים לימודית, מתנתקים מן המסגרות הקיימות וחשים ניכור כלפי הכיתה וכלפי בית הספר.

בשנת 2017 הגדיר חוזר מנכ"ל חדש (תשעז/7(א)2) מהו תלמיד נושר ומהו תלמיד בנשירה סמויה. לפי חוזר זה תלמיד נושר הוא "תלמיד שהיה רשום במוסד חינוך המפוקח על ידי המדינה אולם כבר אינו

¹ https://www.knesset.gov.il/review/data/heb/law/kns1_education.pdf

² <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/2/2-3/HoraotKeva/K-2017-7-1-2-3-9.htm>

רשום בשום מוסד חינוך כזה, או שאינו רשום ואינו לומד בתוכנית היל"ה (השכלת יסוד לימודי השלמה)". לעומת זאת, תלמיד נושר סמוי הוא "תלמיד הרשום ומשובץ במוסד חינוך אך הוא נעדר מלימודיו 7 ימי לימודים רצופים או נעדר היעדרות לא רצופה המצטברת ל-14 ימים ללא סיבה מוצדקת; או: תלמיד הנעדר מלימודיו לעיתים כה תכופות עד שלדעת מנהל מוסד החינוך יש בכך משום הפרעה רצינית ללימודיו ולמרות פעולות להשבתו לפי הוראות חוזר זה לא חזר ללימודיו; או: תלמיד המתאפיין לפחות באחד מאלה: שוטטות בשטח בית הספר ומחוצה לו בשעות הלימודים, נוכחות פיזית בכיתה הלימוד אך ללא תפקוד לימודי, קושי למלא אחר חוקי מוסד החינוך, קשיי הסתגלות וקשיים התנהגותיים, מעורבות נמוכה בלימודים ובפעילויות אחרות בבית הספר".

המונח "נשירה סמויה" (או "hidden dropout") אינו נפוץ בספרות המחקר העוסקת בקשייהם של תלמידים. במקום זאת, רווח השימוש במונח "disengagement", שניתן לתרגמו "ניתוק" או "התנתקות", והוא היפוכו של המונח "engagement" (חיבור, התחברות). סולטנה (Sultana, 2006) מתייחסת במאמרה לתלמידים המתנתקים מבית הספר כאל תלמידים אשר פיזית עדיין נמצאים בבית הספר, אך הם מעין "רוחות רפאים בכיתה".

מחקרים אחדים מדברים על התנתקותו של התלמיד מבית הספר בתור הגורם המוביל לנשירה גלויה מבית הספר (Balfanz, Herzog & Mac-Ive, 2007; Carlson & Martinez, 2011; Fall & Roberts, 2012; Henry, Knight & Thornberry, 2012; Markussen, Froseth & Sandberg, 2011). עם זאת, התנתקות מבית הספר אינה בהכרח תופעה המובילה לנשירה בפועל, אלא נתפסת בתור מצב הקשור לרווחת התלמיד, ויש חוקרים המתייחסים אל התופעה כאל מצב פסיכולוגי שלילי שבו הלומד מאבד עניין ומוטיבציה בלמידה (Makarova & Herzog, 2013).

התנתקות מן הלמידה הפורמלית אינה תופעה של "הכול או כלום". באטלר ואחרים (Butler et al., 2005) מציינים כי עדיף לראות בהתנתקות תהליך ולא אירוע. מחקרים שהראו כי חלק מן המאפיינים של התנתקות מבית הספר נמצאים כבר אצל הלומדים בשנים המוקדמות של בית הספר, מחזקים אף הם טענה זו (Butler et al., 2005; Balfanz, Herzog & Mac-Ross, 2009; Lloyd-Jones et al., 2010; Stehlik, 2013; Ive, 2007).

בעבר עיקר הדגש בהגדרה היה נושא ההיעדרויות של התלמיד מבית הספר, כיוון שהן נתפסו בתור שלב בדרך לנשירה הגלויה. עם הזמן עלה הצורך לתת את הדעת גם למספר גדול של תלמידים אשר ממשיכים להגיע לבית הספר בסדירות, אך הם מנותקים מתהליך הלמידה. בהתאם לכך, הגדרת ההתנתקות הורחבה לתופעה רב-ממדית שיכולה להכיל גם התייחסות למוטיבציה ללמידה, יחס לבית הספר והתנהגות בבית הספר (Ross, 2009).

כיום מקובל לראות במונח "Disengagement" מונח המתייחס להתנתקות בשלושה ממדים: התנהגות, רגש וקוגניציה (Fredricks, Blumenfeld & Paris, 2004). מחקרים רבים העוסקים בתופעה בשנים האחרונות

מתייחסים לממדים האלה (לדוגמה: Butler et al., 2005; Carlson & Martinez, 2011; Johnson, Crosnoe & Elder, 2001; Lloyd-Jones et al., 2010; OECD, 2013; Orthner et al., 2013; Ross, 2009; Wang & Holcombe, 2010), תוך דגש גם על תפיסת הלומד את הלמידה כמשמעותית עבורו (OECD, 2013).

הכלתם של תלמידים בסיכון וההתמודדות עם קשיי ההסתגלות של תלמידים בבית הספר, היכולים להוביל לעזיבה מוחלטת של המסגרת, הם מן האתגרים המרכזיים של מערכת החינוך. בשנת 2015 עמד שיעור התלמידים בשנתון גיל 17 שלא סיימו 12 שנות לימוד על 8.5% (נתוני הלמ"ס, 2015), נתון שנשאר דומה יחסית לאורך עשור (ירידה של 0.8 נקודות האחוז לעומת שנת 2005). נוסף על כך, במחקר ארצי שנערך בשנת 2012 למיפוי פעילות בתי הספר לקידום תלמידים מתקשים, עלה כי להערכת המחנכים, כ-20% מתלמידי הכיתות בחטיבות הביניים, וכ-30% מתלמידי הכיתות בבתי הספר היסודיים הפגינו קשיי הסתגלות ולמידה (בן רבי ואחרים, 2013).

ניתוח נתונים ממבחני פיז"ה 2012 על אוכלוסיית התלמידים בישראל בגיל 15 (בן רבי, ברוך-קוברסקי וקונסטנטינוב, 2014) העלה כי 16% מן התלמידים מדווחים על תחושת התנתקות המתאפיינת בשילוב של לפחות שניים משלושת מרכיבי התופעה: (1) היעדרויות מרובות, איחורים ו"הברזות"; (2) תחושת ניכור וחוסר שייכות לבית הספר, קושי ביחסים עם תלמידים אחרים; (3) התייחסות שלילית ללמידה, כולל תחושה שהלמידה בבית הספר אינה תורמת ואינה משמעותית. 3% מן התלמידים מדווחים על התנתקות בכל שלושת מרכיבי התופעה. כאשר בוחנים כל אחד משלושת מרכיבי התופעה בנפרד, נמצא כי אחוז גבוה יותר מן התלמידים מדווחים על תחושת ניכור וחוסר שייכות לבית הספר, על קושי ביחסים עם תלמידים אחרים (24%) ועל התייחסות שלילית ללמידה, כולל תחושה שהלמידה בבית הספר אינה תורמת ואינה משמעותית (22%), ופחות תלמידים מדווחים על היעדרויות מרובות, איחורים והברזות (15%).

1.2 קציני ביקור סדיר (קב"סים)

עבודת הקב"סים

קצין ביקור סדיר פועל מתוקף חוק לימוד חובה,³ אוגדן משרד הפנים⁴ חוזרי מנכ"ל⁵ וחוק זכויות התלמיד למימוש מדיניות משרד החינוך לאחזקת תלמידים, התמדתם בלימודים ומיצוי יכולותיהם עד לסיום כתי

³ הביסוס החוקי: חוק לימוד חובה, תש"ט 1949 (להלן "חוק לימוד חובה"); צו המועצות המקומיות (נוהל קבלת עובדים לעבודה) תשל"ז 1977; צו לימוד חובה (שיעור ההשתתפות של המדינה ושל רשויות החינוך המקומיות בקיום מוסדות חינוך רשמיים מכוח סעיף (ב1) לחוק לימוד חובה, המתפרסם מזמן לזמן.

⁴ http://www.moin.gov.il/LOCALGOVERNMENT/local%20authority/human_assets/DocLib1/%D7%A7%D7%A6%D7%99%D7%9F%20%D7%91%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%A8%20%D7%A1%D7%93%D7%99%D7%A8.pdf

⁵ <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/Templates/HoraotKevaFreeContent.aspx?NRMODE=Published&NRNODEGUID=%7b5a9f99fa-6c05-4f71-b026-7d5726c5c7c8%7d&NRORIGINALURL=%2fEducationCMS%2fApplications%2fMankal%2fEtsMedorim%2f2%2f2-3%2fHoraotKeva%2fK-2017-7-1-2-3-9%2ehtm&NRCACHEHINT=NoModifyGuest#nis5>

י"ב⁶. למעשה, החוקים מכוונים להוריו של הקטין וחלים עליהם בתור האחראים הישירים על הקטין. קציני הביקור הסדיר, הפועלים במחלקות החינוך בכל אחת מן הרשויות המקומיות, מופקדים על אכיפת החוק (משרד החינוך, 2017).

קצין הביקור הסדיר שייך למחלקה לביקור סדיר במשרד החינוך, האחראית על איתור תלמידים בסיכון לנשירה הנמצאים בגיל חוק לימוד חובה, על ניטורם ועל הטיפול בהם.⁷ עבודת הקב"סים כוללת איתור תלמידים אשר מתמודדים עם קשיים לימודיים, חברתיים או רגשיים הבאים לידי ביטוי בתפקודם במסגרת החינוך, מעקב אחריהם וטיפול בהם (יעקובי-זילברברג והראל, 2013).

תפקיד הקב"ס הוא תפקיד סטטוטורי. את הקב"ס מתקצב ומנחה מקצועית משרד החינוך, אך הרשות המקומית מעסיקה אותו (יעקובי-זילברברג והראל, 2013). המטה המקצועי, באמצעות הפיקוח המחוזי, מגדיר לקב"ס את המדיניות המקצועית, את הנהלים, את המשאבים, את דרכי ההתערבות ואת מסגרת היסוד לתוכנית העבודה (אפללו וגבאי, 2011).

המחלקה לביקור סדיר מפעילה מערך של 660 קציני ביקור סדיר הפועלים ב-256 רשויות חינוך.¹⁴ כפי שנמסר מן האגף לביקור סדיר, משרה מלאה של קב"ס כוללת טיפול בכ-100 תלמידים. קצין הביקור הסדיר נדרש להיות בעל תואר אקדמי ותעודת הוראה כמו גם ניסיון מקצועי של שלוש שנים לפחות בהוראה, או ניסיון מקצועי של חמש שנים לפחות בעבודה בחינוך הבלתי פורמלי, רצוי עם נוער בסיכון.⁸ עבודתו של הקב"ס צריכה להיעשות בתיאום מלא עם מנהלי בתי הספר ועם הצוות הטיפולי והחינוכי. כמו כן על הקב"ס להימצא בקשר שוטף עם התלמיד, עם משפחתו, עם בית הספר ועם גורמים נוספים ברשות המקומית, כמו: עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, קציני מבחן ועובדי קידום נוער (אפללו וגבאי, 2011). חוזר מנכ"ל תשע"ז 7(א) מדגיש את עבודתו של קצין הביקור הסדיר בבקרה ובמעקב אחר התלמידים הנמצאים בסכנת נשירה ובסיוע בשילובם המיטבי במוסדות החינוך. לפי חוזר זה, "בבסיס העבודה החינוכית עומדת התפיסה כי על המוסד החינוכי להכיל את התלמידים ולפעול ככל יכולתו כדי ליצור עבורם מרחב של משמעות ולשלבם במסלולי למידה משמעותיים, שיאפשרו את תרומתם לחברה בעתיד, וכדי למנוע את נשירתם".

הקב"סים אמונים על אוכלוסיית תלמידים גדולה הנמצאת בסיכון לנשירה מבית הספר ועל אוכלוסיית התלמידים שכבר נמצאת במצב של נשירה. עבודתם מחייבת מיומנויות גבוהות במגוון תחומים והיכרות רחבה עם המענים הטיפוליים והחינוכיים הקיימים והתאמתם לכל ילד וילד. יעקובי-זילברברג והראל (2013) מתארים את הקב"ס בתור דמות טיפולית-חינוכית הנדרשת גם לגישור ותיווך, ליכולות ארגוניות

⁶ <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/ChokZchuyotHatalnidTasha2000.htm>

⁷ http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/YeledNoarBesikun/machlakot/BikurSadir/bikur_sadir.htm

⁸ לפי תיאור דרישות התפקיד כפי שמופיעות באוגדן משרד הפנים, מנהל לשלטון מקומי, האגף לכוח אדם ושכר ברשויות מקומיות. http://www.moin.gov.il/LOCALGOVERNMENT/local%20authority/human_assets/DocLib1/%D7%A7%D7%A6%D7%99%D7%9F%20%D7%91%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%A8%20%D7%A1%D7%93%D7%99%D7%A8.pdf

ונייהוליות ולידע מקצועי ממגוון דיסציפלינות, כגון: פסיכולוגיה, סוציולוגיה ומשפט. אפללו וגבאי (2011) שמים דגש על גמישות תפקידית הנעה בין אוריינטציה ביקורתית-מנהלית ובין אוריינטציה הנחייתית-חינוכית, יחד עם תנועה בין התערבות ברמת הילד ומשפחתו לבין התערבות ברמת בית הספר והקהילה. לדבריהם, מימוש ייעודו של הקב"ס תלוי בתנועה מושכלת בין מגוון מישורי הפעולה, שלעיתים אף סותרים זה את זה.

לתפקיד הקב"ס במדינת ישראל יש מעט מקבילות דומות בעולם. מחקר של שלדון (Sheldon, 2007) עקב אחר התפתחות התפקיד של "קצין הנוכחות" (Attendance Officer) באנגליה, ואחר המעבר ממיקוד בענישת ההורים לדאגה לרווחת התלמיד. בהתאם לכך, גם שם עבר התפקיד שינויים וכיום ניתן למצוא בעיקר התייחסות ל"קצין רווחה בחינוך" (Education Welfare Officer), שתפקידו הוגדר מתן תמיכה לתלמידים עם בעיות נוכחות והתנהגות ולמשפחותיהם במטרה לסייע לתלמידים להפיק את המרב ממערכת החינוך (Henderson et al., 2016). תפקיד זה המשיך לעבור שינויים באנגליה, ומשנת 2011 התפקיד הולך ונבלע בתוך מערך התמיכה הטיפולי שבבית הספר (Henderson et al., 2016). גם ריד (Reid, 2006) מתייחס במאמרו לשינויים שחלו בתפקיד זה, ומציין כי בעבר נטה השירות לעסוק רק בנושאים הקשורים לנוכחות התלמיד בבית הספר, ואילו כיום התפקיד נוגע במגוון רחב של משימות מורכבות הקשורות לתפקוד התלמיד בבית הספר.

שינויים אלו משקפים גם את התהליכים הלא מוצהרים המתרחשים בתפקיד הקב"ס במדינת ישראל. הקב"ס פועל, כאמור, מתוקף חוק לימוד חובה והפעלת הדין כלפי הורי התלמיד הנעדר מבית הספר, אך בפועל מוקד עבודתו הוא יותר בדאגה לרווחת הילד – דאגה לתמיכה מיטבית עבור התלמיד שתאפשר את המשך לימודיו.⁹

במאמר אחר מתייחס ריד (Reid, 2008) למורכבות התפקיד ברמת הרשות המקומית, לכפילויות תפקיד הקיימות בין Education welfare officer ובין שירותי הרווחה ברשות, ולתחומים הרבים מאוד שהם פועלים בהם. מחקרים אחדים (Henderson et al., 2016; Reid, 2008) מתארים את התפקיד בתור חלק ממערך התמיכה הקיים במערכת החינוך הפועל תוך שיתוף עם בתי הספר ועם גורמי תמיכה נוספים ברשות המקומית. המטרה לשמה הם פועלים היא לספק מערך שירותים יעיל ואיכותי לצעירים בסיכון ולמשפחותיהם הזקוקים לסיוע במגוון רחב של תחומים. לצד היעדרויות ובעיות נוכחות, כולל התפקיד עיסוק בבעיות התנהגות של תלמידים, קשיים לימודיים, בריאות ורווחה, כמו גם הכנה של מערך דיווח על אודות התלמידים וסיוע למשפחות למצות את זכויותיהן (לדוגמה, ארוחות חינם, הסעות, ביגוד). בעלי התפקיד מפנים את המשפחות לגורמי טיפול רלוונטיים (רווחה, בריאות, שירות פסיכולוגי) ומסייעים במידת הצורך בתהליכי השמה של התלמיד במסגרת חינוך מותאמת. מערך תמיכה זה מטפל למעשה בכל בעיה המונעת מן הילד להפיק את המרב מתהליך הלמידה במגוון אמצעים, וביניהם גם באמצעות נקיטת פעולה כנגד הורי התלמיד דרך בתי המשפט במקרה הצורך.

---

⁹ http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/YeledNoarBesikun/machlakot/BikurSadir/bikur_sadir.htm

מערכת המידע הממוחשבת

עבודתו של הקב"ס כוללת רישום של כל תלמיד הנמצא בטיפו¹⁰ במערכת הקב"ס-נט (מערכת ממוחשבת מטעם משרד החינוך), המאפשרת ניהול ידע ומעקב אחר התלמיד במהלך העבודה השוטפת.¹¹ כל קב"ס נדרש למלא עבור כל תלמיד בטיפולו פרטים על הגורם שהפנה את התלמיד, על מצב התלמיד (המסגרת שהתלמיד משולב בה) ועל דרכי הפעולה שהקב"ס בוחר בהן כדי לתת מענה לצורכי התלמיד. לפי חוזר מנכ"ל תשע"ז 7(א) "ינהל קצין הביקור הסדיר תיק לכל תלמיד שבטיפולו במערכת המידע הממוחשבת של משרד החינוך, ויכלול בו תיעוד של הליכי הטיפול ושל ההמלצות/ההחלטות בעניינו של התלמיד".

את המערכת הממוחשבת פיתחה בשנת 2000 המחלקה לביקור סדיר ולמניעת נשירה במשרד החינוך, והיא החלה את דרכה בשם "מערכת מידע רשותי" (ממ"ר). המערכת הוטמעה בקרב קב"סים החל משנת 2003 בכמה רשויות מקומיות, ומשנת 2009 המערכת פועלת בכל הרשויות המקומיות, ומרבית קב"סים משתמשים בה לניהול שוטף של עבודתם (אפללו וגבאי, 2011, דוח מבקר המדינה, 2013).¹² משנת 2015 הועברה המערכת הממוחשבת לניהול המידע במערכת הקב"ס-נט. בשנה זאת (2017) פועל צוות חשיבה של המחלקה לביקור סדיר אשר שם למטרה לעדכן את מערכת המידע ולהנגיש אותה לעבודה שוטפת לכל קב"סים.

עבודת צוות החשיבה כוללת הגדרת מטרות המערכת, קביעת הוראות למילוי המידע על אודות כל תלמיד והבנייה של נוהל מסודר למילוי מידע. דגש מיוחד מושם על עדכון הקטגוריות המופיעות במגוון הנושאים כדי ליצור האחדה רבה ככל האפשר בין תשובות קב"סים ומניעת חפיפה בין קטגוריות, כך שכל קטגוריה תוציא ותמצה את הגדרתה ביחס לקטגוריות האחרות בתחום ותהיה באותה רמת התייחסות.

2. מערך המחקר

המחקר הוא חלק ממיזם משותף לאגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון ולג'וינט-אשלים, המבקש לבסס את הפרקטיקה של קב"סים. במחקר מקדים, התבקש מכון ברוקדייל לספק מידע על עבודת קב"סים ועל מאפייני הילדים ובני הנוער שבטיפולם מתוך נתוני קב"ס-נט, וזאת כבסיס להמשך פיתוח תפקיד קב"סים ולהמשך פיתוח מערכת המידע של קב"ס-נט.

---

¹⁰ המונח "תלמידים בטיפול קב"ס" מתייחס להתערבות קב"ס, ואין מדובר בטיפול המאפיין עו"ס או פסיכולוג כי אם בטיפול בעניינו של התלמיד". לאורך הדוח יעשה שימוש במונח "טיפול" שכוונתו טיפול בעניינו של התלמיד.

¹¹ <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/KDN/aboutkbs.htm>

¹² יש לציין כי מניתוח הנתונים על מספר קב"סים הממלאים את קובץ קב"ס-נט ועל מספר היישובים בין השנים 2005-2015 לא נמצא שינוי משמעותי בשנת 2009. לאור זאת ניתוח המידע נעשה על כל השנים 2005-2015.

א'. שאלות המחקר

ניתוח קובץ הקב"ס-נט מתמקד בשאלות האלה:

- מהו היקף עבודת הקב"סים?
- מהם מאפייני התלמידים¹³ שבטיפול הקב"סים? במה הם שונים ממאפייני התלמידים שאינם מטופלים על ידי קב"סים ובמה הם דומים להם?
- מהן דרכי ההפניה לטיפול קב"ס?
- מהם מאפייני טיפול הקב"ס בתלמידים: משך, שכיחות, דרכי פעולה?
- מה מצבם של התלמידים בסוף טיפול הקב"ס בעניינם ובהגיעם לגיל סיום חוק לימוד חובה, ומה השינויים שחלו לאורך השנים?

ב'. תיאור הנתונים

קובץ הקב"ס-נט מכיל מידע על אודות תלמידים שהיו בטיפול קב"ס בין השנים 2005-2015,¹⁴ כך שבקובץ נמצאים גם תלמידים שטופלו בעבר על ידי קב"ס והגיעו לגיל 18 עד שנת 2015 (כולל), וגם תלמידים שבשנת 2015 מטופלים על ידי קב"ס ועדיין נמצאים בגיל חוק לימוד חובה.

הקובץ מורכב מרשומות נתונים לכל תלמיד בטיפול קב"ס בכל מועד מילוי. מספר הרשומות לכל תלמיד בשנה נתונה תלוי במספר הפעמים שבהן מילא הקב"ס מידע על אודות התלמיד. כל מילוי מידע חדש מייצר רשומה חדשה. לכן, עבור כל תלמיד, מידע בכל נושא יכול להופיע כמה פעמים, בהתאם למספר הרשומות בקובץ. בהתאם לנושא, בחרנו האם להציג את המידע על בסיס הרשומה האחרונה שמולאה בשנת 2015 (לדוגמה: המסגרת שבה נמצאים המטופלים), על בסיס הרשומה הראשונה שמולאה כאשר התלמיד הופיע פעם ראשונה בקובץ (לדוגמה: גורם מפנה), או על בסיס כל הרשומות שהופיעו בקובץ בין השנים 2015-2005 (לדוגמה: דרכי הטיפול). מאפייני התלמידים המטופלים על ידי קב"ס, מאפייני בתי הספר שהם לומדים בהם והשוואות לכלל האוכלוסייה נערכו על בסיס המידע של שנת 2015.

מגבלות נתוני הקב"ס-נט

בחלק מן השאלות בקובץ הקב"ס-נט נדרש הקב"ס לבחור מתוך מספר רב של קטגוריות, שאינן בהכרח מוציאות וממצות זו את זו, ואינן תמיד מנוסחות באופן המאפשר השוואה ביניהן. הדבר בא לידי ביטוי באופן בולט בנושאים: 'מצב', 'גורם מפנה', ו'דרכי פעולה'. כאמור, קטגוריות אלו נמצאות כיום בתהליך גיבוש והבהרה. לצורך הניתוח וההצגה בדוח זה, קובצו הקטגוריות בשאלות השונות למספר מצומצם יותר של קטגוריות, לפי תחום התוכן.

¹³ הילדים ובני הנוער המטופלים על ידי הקב"סים יקראו במסמך זה "תלמידים" גם כאשר הם אינם נמצאים במסגרת כלשהי. במקרים אלו, יצוין במפורש האם התלמיד לומד או נושר.

¹⁴ ניתוח הנתונים החל בסוף שנת 2016, והמידע שהיה זמין במערכת הקב"ס-נט כלל את השנים האלו.

כמו כן, ישנם שני נושאים נוספים שהופיעו בקובץ הקב"ס-נט אך לא נותחו, עקב ריבוי מקרים של קטגוריות חופפות, קטגוריות שאינן מגדירות בבירור את התופעה וקטגוריות כמה רמות שלא ניתן להשוות ביניהן. נושא אחד הופיע בקובץ הקב"ס-נט תחת הכותרת: "בעיות התלמיד"¹⁵ והשני "מסגרת הטיפול"¹⁶. מגבלה נוספת היא שלא ניתן לדעת האם ישנה אחידות במילוי המידע בין הקב"סים – למשל, בשכיחות המילוי בנוגע לכל מטופל ובמספר התשובות שממלאים בשאלות שבהן ניתן למלא יותר מתשובה אחת. פערים אלו יכולים ליצור אומדני חסר בחלק מן המקרים.

השימוש במידע מקבצים נוספים

את נתוני התלמידים המופיעים בקובץ הקב"ס-נט ניתן לחבר לנתונים דמוגרפיים ולנתונים על הישגים לימודיים המצויים בקבצים נוספים של משרד החינוך (קובצי תלמידים, מיצ"ב ובחינות בגרות). קבצים אלה גם מאפשרים להשוות את מאפייני הילדים שבטיפול הקב"סים למאפייני שאר התלמידים במערכת החינוך, וללמוד על מאפיינים אישיים של התלמידים שאינם מופיעים בקובץ הקב"ס-נט (כמו מגזר, מוצא והשכלת אם). כמו כן, הם מאפשרים לעקוב אחר מצבו של התלמיד עד גיל 18, גם אם הקב"ס הפסיק לטפל בו קודם לכן.

תעודות הזהות של התלמידים בכל קובצי המידע שנאספו לצורך המחקר (קובץ הקב"ס-נט, קובצי תלמידים וקובצי מיצ"ב ובגרות) הוצפנו על ידי משרד החינוך והועברו לחדר המחקר הווירטואלי של משרד החינוך שבו ביצענו את הניתוחים על הקבצים.

בין קובץ התלמידים של משרד החינוך ובין קובץ הקב"ס-נט ישנם הבדלים הנובעים מאופי רישום הנתונים. אחד התחומים שבהם יש הבדל ניכר בין הקבצים הוא הגדרת תלמיד "נושר". בקובץ התלמידים של משרד החינוך תלמידים נושרים הם תלמידים בגיל חוק לימוד חובה שאינם לומדים במסגרות של משרד החינוך. לפי הגדרת משרד החינוך, עזיבת המערכת שבפיקוח משרד החינוך מוגדרת "נשירה", בין אם התלמיד נשאר מחוץ לכל מסגרת לימוד, ובין אם הוא עובר ללמוד במוסד שאינו תחת פיקוח משרד החינוך.¹⁷

---

¹⁵ בשאלה "בעיות התלמיד", הבעיה המרכזית שצוינה עבור 39% מן התלמידים בשנת 2015 הייתה "צורך במעקב זמני". באחוזים נמוכים יותר צוינו גם בעיות שהוגדרו בתור "קשיים משפחתיים" (19%), "סכנת נשירה/נושר סמוי" (16%) ו"איתור חייבי לימוד" (13%). יתר האחוזים מתחלקים חלוקה דומה בין 19 קטגוריות נוספות שברובן אחוז התלמידים קטן מ-1%. אי-הבהירות בחלק גדול מן הקטגוריות מנע אפשרות לקיבוץ קטגוריות המייצגות בעיות דומות.

¹⁶ בשאלה "מסגרת הטיפול" התשובה שצוינה בנוגע ל-48% מן התלמידים בשנת 2015 היא "מעקב קב"ס ללא תוכנית". באחוזים נמוכים יותר צוינו "תוכנית התערבות קב"ס" (18%), תוכנית התערבות ב"ס" (12%), ומסגרת לא במימון ביקור סדיר (9%). יתר האחוזים מתחלקים חלוקה דומה בין 17 קטגוריות נוספות שברובן אחוז התלמידים קטן מ-1%. גם במקרה זה אי-הבהירות בחלק גדול מן הקטגוריות מנע אפשרות לקיבוץ קטגוריות המייצגות מסגרות דומות.

¹⁷ הגדרה מתוך מבחר נתונים מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל 2014

http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201411257

לעומת זאת, בקובץ הקב"ס-נט ניתן לזהות בנפרד תלמידים המטופלים על ידי קב"ס ולומדים במסגרות של משרד החינוך, תלמידים הלומדים במסגרות אחרות (שאינן בפיקוח משרד החינוך) ותלמידים שאינם נמצאים במסגרת.

לאור זאת, אנו מגדירים את המצבים שהתלמיד יכול להימצא בהם על פי החלוקה שלהלן: כשמדובר בנתונים מקובץ תלמידים של משרד החינוך – לומד במסגרת בפיקוח משרד החינוך או לא לומד במסגרת בפיקוח משרד החינוך; כשמדובר בנתונים מקובץ הקב"ס-נט – לומד במסגרת בפיקוח משרד החינוך, לומד במסגרת אחרת, לא לומד במסגרת פורמלית ("נושר גלוי").

ג'. אופן ניתוח המידע והצגתו

הממצאים בדוח יוצגו בשני אופנים: האחד מתייחס לאוכלוסייה ולתהליכי העבודה המתרחשים במסגרת שנה נתונה, ואילו השני מתייחס לתהליך טיפול מלא של קב"ס בשנתון של תלמידים.

1. **אוכלוסייה ותהליכי עבודה במהלך שנה.** מרבית הניתוחים יתייחסו לתלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015¹⁸ (שנת הלימודים מספטמבר 2014 ועד אוגוסט 2015), אך יוצגו גם ניתוחים המתייחסים למטופלי הקב"ס בשנים קודמות לצורך השוואה בין השנים (2005-2015). קבוצה זו מייצגת את אוכלוסיית המטופלים על ידי הקב"ס ואת העבודה במהלך שנה אחת. המידע נותח לפי שלושה נושאים:

א. **מאפיינים הנוגעים לתלמידים בטיפול הקב"ס:** מספר התלמידים בטיפול קב"ס בשנה ואחוזם באוכלוסייה בכל שנה לאורך השנים; המסגרת שבה נמצאים התלמידים המטופלים על ידי קב"ס בכל שנה; מאפייני בתי הספר שבהם למדו תלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015; מאפיינים חברתיים-כלכליים והישגים לימודיים בבחינות המיצ"ב של מטופלי קב"ס 2015, תוך השוואות רלוונטיות לכלל האוכלוסייה.

ב. **היקף עבודת הקב"ס:** מספר בתי הספר שבהם למדו תלמידים בטיפול קב"ס ומספר התלמידים שבהם טיפל קב"ס בשנת 2015.

ג. **טיפול הקב"ס בתלמיד:** הגורם המפנה תלמיד לטיפול קב"ס ומספר רשומות לכל תלמיד בשנת 2015.

2. **תהליך טיפול מלא של קב"ס בתלמידים.** הניתוחים יתייחסו לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בין השנים 2005-2015.¹⁹ קבוצה זו מייצגת שנתון של תלמידים ומעקב אחריו לאורך רוב תקופת לימוד חובה (גיל 7 עד 17). מבט על קבוצה זו יסייע לנו ללמוד על דרכי הפעולה של הקב"ס עם תלמידים לאורך כל תהליך טיפול הקב"ס בתלמידים, ועל מצב התלמידים בהגיעם לגיל 17 (לפי קובץ התלמידים של משרד החינוך), או עם סיום טיפול הקב"ס בעניינם (לפי הרשומה האחרונה המופיעה בקובץ הקב"ס-נט). המידע נותח לפי ארבעה נושאים:

¹⁸ בשנת 2015 טופלו על ידי קב"ס 62,635 תלמידים מתוך 2,089,901 תלמידים (לומדים ונושרים) בגיל לימוד חובה בשנה זו (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך).

¹⁹ 28,365 תלמידים טופלו על ידי קב"ס מתוך 132,141 תלמידים משנתון בני 17 2015 (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך).

- א. היקף התלמידים המטופלים: מספר התלמידים בשנתון שהיו בשלב כלשהו בטיפול קב"ס, ואחוזם מתוך קבוצת השנתון בכלל האוכלוסייה.
- ב. משך טיפול הקב"ס בתלמידים: גיל התלמיד בתחילת טיפול הקב"ס ובסופו, משך הזמן שבו מטופלים התלמידים לאורך השנים, מספר רשומות לאורך שנות הטיפול ואינטנסיביות הטיפול.
- ג. דרכי פעולה של הקב"ס עם התלמידים: דרכי הפעולה המרכזיות שבהן נקט הקב"ס לאורך כל תקופת טיפולו בתלמידים (שנתון גיל 17, 2015), ואחוז התלמידים שנחשפו לאורך כל שנות טיפולם לדרכי פעולה אלו.
- ד. מצב התלמידים שטופלו על ידי קב"ס בהגיעם לגיל סיום חוק לימוד חובה או עם סיום טיפול הקב"ס בעניינם: המסגרת שבה למדו בהגיעם לכיתה י"ב, תוך התייחסות לניידות בין השנים מן המסגרת שבה היו בתחילת טיפול הקב"ס למסגרת שבה היו בסיום הטיפול, ואחוז הזכאים לתעודת הבגרות מקרב המסיימים לימודים במסגרות בפיקוח משרד החינוך.

3. ממצאים

3.1 אוכלוסייה ותהליכי עבודה במהלך שנה

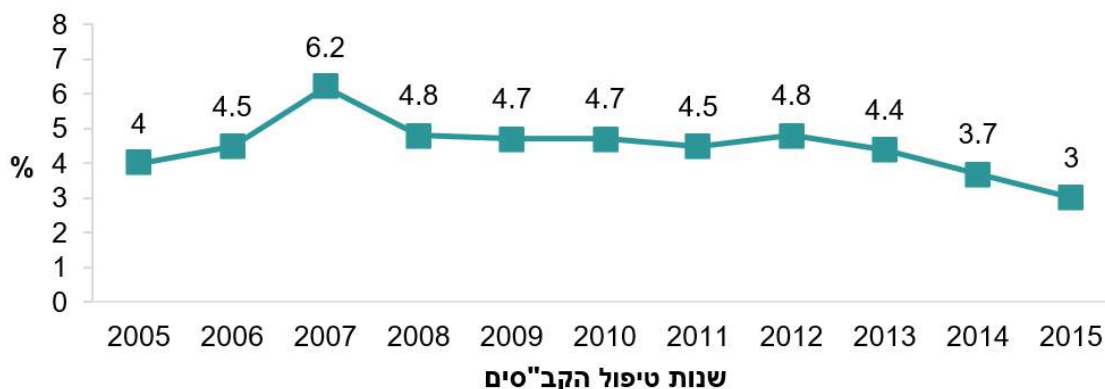
3.1.1 מאפיינים הנוגעים לתלמידים שטופלו על ידי קב"סים

א'. מספר המטופלים ואחוזם באוכלוסייה

בשנת 2015 טופלו על ידי קב"ס 62,635 תלמידים שנרשמה להם רשומה אחת לפחות בשנה זו.²⁰ תלמידים אלה מהווים 3% מכלל האוכלוסייה הרשומה בקובץ התלמידים של משרד החינוך בשנת 2015. בשנים 2005 עד 2015 אחוז המטופלים על ידי קב"סים מתוך כלל האוכלוסייה נשאר דומה, ונע לרוב סביב 4%-5%, למעט עלייה מסוימת בשנת 2007. עם זאת, חלה מגמת ירידה בשנים 2014 ו-2015, אך עוד מוקדם לדעת האם מדובר במגמה מתמשכת ומה משמעותה (ר' תרשים 1).

²⁰ בין אם מדובר בתלמיד שנמצא בטיפול מתמשך של קב"ס ובין אם בתלמיד שמסיבות שונות מולאה עבורו רשומה אחת בלבד (ר' פירוט בפרק 3.1.3 סעיף ב).

תרשים 1: מטופלי קב"ס בשנים 2005-2015 מתוך כלל התלמידים בשנתון בכל שנה (לפי קובץ התלמידים של משרד החינוך) (באחוזים)

ב'. מסגרת החינוך שהתלמידים נמצאים בה

למידה על מסגרת החינוך שהתלמידים נמצאים בה (או היעדרה) מאפשרת גם ללמוד על מצב הנשירה של התלמידים, כאשר תלמידים במסגרות של משרד החינוך או במסגרות חינוך אחרות (שאינן בפיקוח משרד החינוך) הם תלמידים לומדים אשר נמצאים בכמה רמות של נשירה סמויה, בעוד תלמידים שאינם נמצאים במסגרת חינוך פורמלית הם תלמידים בנשירה גלויה. הסעיף הראשון יתייחס לפיזור התלמידים בין מסגרות החינוך בשנת 2015, ואילו הסעיף השני יתייחס לשינוי בפיזור בין השנים 2005 ל-2015.

1. מסגרות החינוך שבהן נמצאו תלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015

מקובץ הקב"ס-נט ניתן לזהות שלוש קבוצות מרכזיות של תלמידים: תלמידים הלומדים במסגרת בפיקוח משרד החינוך, תלמידים הלומדים במסגרת אחרת (שאינה בפיקוח משרד החינוך, קטגוריות לדוגמה: בית ספר בפיקוח משרד העבודה והרווחה, מוסד ללא רישוי), ותלמידים שאינם לומדים במסגרת פורמלית (להלן: נושרים) (קטגוריות לדוגמה: עובד ואינו לומד, לא לומד) (תרשים 2).²¹

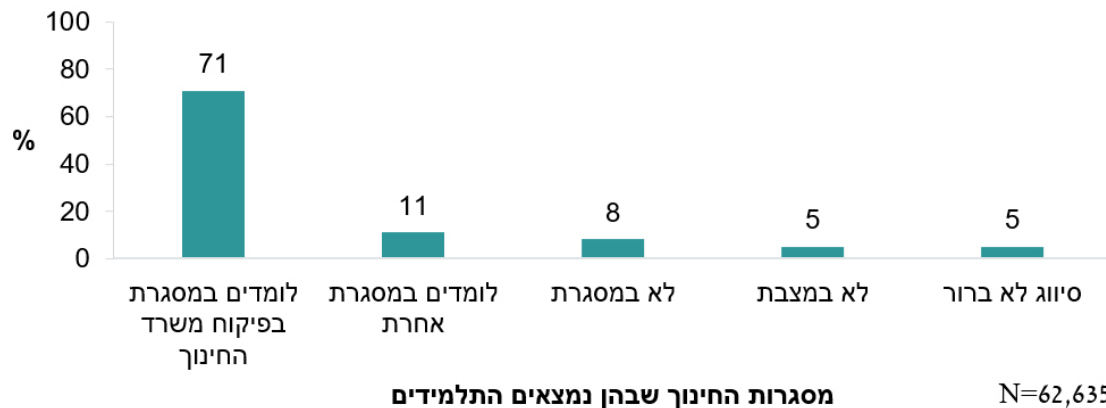
הקטגוריות המופיעות בקב"ס-נט הן רבות ומגוונות, ולא את כולן ניתן היה לייחס במובהק למסגרת מסוימת או להיעדרה (לדוגמה: "עובד ללא פטור", "לא אותר"). תלמידים אלו, שהיו בעלי קטגוריה שאינה ברורה דיה כדי לסווג לאחת מן המסגרות או היעדרן, סווגו כ"סיווג לא ברור".

קבוצה נוספת שאינה מיוחסת למסגרת מסוימת היא תלמידים שסווגו בתור תלמידים ש"אינם במצבת". אלו תלמידים ששויכו לקטגוריות אשר בברור מתייחסות לתלמיד, שעל פי דיווח הקב"ס (לאחר שבירר

²¹ יש לציין, שיש התאמה גבוהה אך לא מלאה בין הרישום בקובץ קב"ס-נט לרישום בקובץ משרד החינוך. לדוגמה, כ-88% ממטופלי הקב"סים הרשומים בקובץ הקב"ס-נט בתור לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך רשומים ככאלו גם בקובץ התלמידים של משרד החינוך; 76% מן המטופלים שרשומים בקב"ס-נט כ"לומדים במסגרת אחרת" או כ"לא לומדים", רשומים ככאלו בקובץ משרד החינוך (הרישום בקובץ משרד החינוך הוא "נושרים", כלומר, אינם לומדים במסגרת בפיקוח משרד החינוך). ההנחה היא כי קובץ הקב"ס-נט מעודכן יותר במצב התלמיד מאשר קובצי משרד החינוך, מכיוון שהוא מתעדכן בתדירות גבוהה מזו של קובץ משרד החינוך (ר' גם התייחסות לכך בדוח מבקר המדינה, 2013).

בנוגע למצבם), אינו נכלל בקבוצת היעד של "חוק לימוד חובה" (לדוגמה: "התגייס לצה"ל", "בחול"ל", "סיים ללמוד"). הכללנו תלמידים אלה בניתוחים המתייחסים למאפייני המטופלים ולדרכי העבודה של הקב"סים, מכיוון שזיהויים, בירור מצבם ועדכון המערכת הם חלק מעבודת הקב"ס.

תרשים 2: מסגרת החינוך שבה נמצאים התלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015 (לפי קובץ הקב"ס-נט) (באחוזים)

מנתוני הקב"ס-נט נראה כי מרבית מטופלי הקב"סים בשנת 2015 למדו במסגרות כלשהן (82%), ובעיקר במסגרות של משרד החינוך (71%). 11% מן התלמידים לא התמידו במערכת החינוך שבפיקוח משרד החינוך, ועברו למסגרת אחרת. בהבחנה בין נשירה גלויה וסמויה, ניתן לומר כי מרבית מטופלי הקב"סים היו תלמידים הנמצאים בכמה רמות של נשירה סמויה, ואילו 8% מן התלמידים אינם במסגרות, ונשירתם גלויה. בנוגע ל-5% ממטופלי הקב"סים, בירור הקב"ס העלה כי אינם נכללים במצבת התלמידים שתחת אחריותו, ובנוגע ל-5% נוספים לא ניתן להסיק מדיווח הקב"ס על המסגרת שהם נמצאים בה.

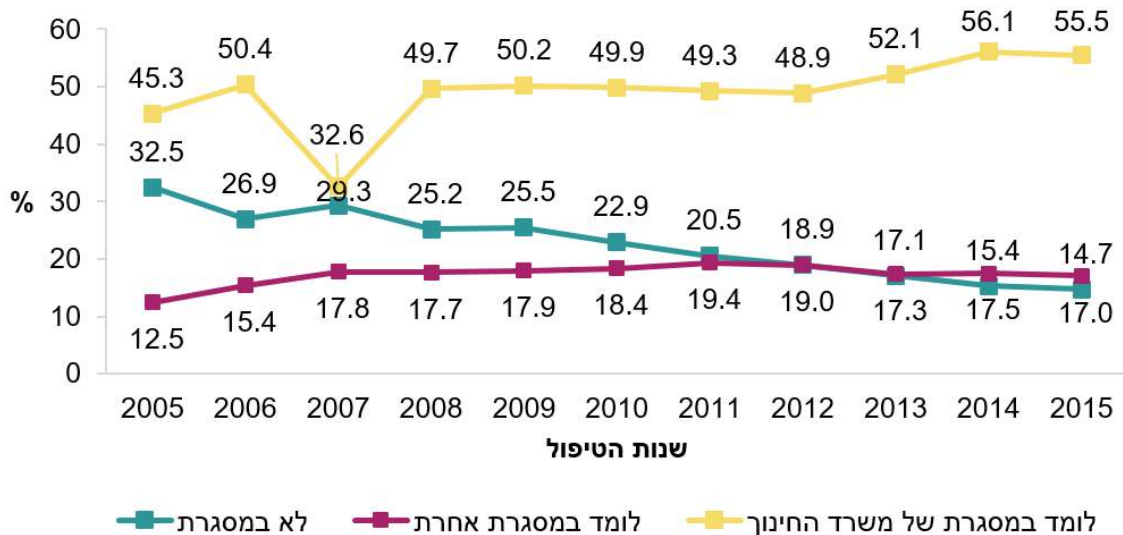
מסגרות חינוך לפי גיל, מין ומגזר (ר' לוח א1 ו-א2 בנספח א):

- עזיבת מסגרות בפיקוח משרד החינוך מתרחשת בעיקר בגיל 15 ומעלה. בגילים אלו 15% מן התלמידים המטופלים על ידי הקב"סים לומדים במסגרות בפיקוח אחר ו-13% נוספים אינם במסגרת (לעומת אחוזים בודדים בגילים הצעירים יותר).
- עזיבת מסגרות בפיקוח משרד החינוך מתרחשת יותר בקרב הבנים מאשר בקרב הבנות, 12% מן הבנים לומדים במסגרות שאינן בפיקוח משרד החינוך לעומת 9% מן הבנות, וכן 9% מן הבנים אינם במסגרת לעומת 7% מן הבנות.
- בין התלמידים במגזר היהודי והערבי יש הבדלים ניכרים, כאשר במגזר היהודי 77% מן התלמידים המטופלים על ידי הקב"סים לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך לעומת 57% מקרב התלמידים במגזר הערבי. פער זה בולט במיוחד בקרב תלמידים בדואים בנגב, שמתוכם 38% מן התלמידים המטופלים על ידי קב"סים לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך, ובקרב ערביי מזרח ירושלים שרק 8% מן התלמידים המטופלים על ידי הקב"ס לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך.

2. מסגרות החינוך שבהן נמצאו מטופלי הקב"סים בכל שנה, בשנים 2005-2015

תרשים 3 מציג את אחוז מטופלי הקב"סים בגיל 17 הנמצאים במסגרות שונות. הנתונים מתייחסים לגיל 17 בלבד כדי לאפשר השוואה לאוכלוסייה הכללית בהמשך הפרק. זאת, משום שזוהי קבוצת הגיל שבנוגע לה ישנם נתונים ארציים על אחוז הלומדים והנושרים בכלל האוכלוסייה.

תרשים 3: מטופלי הקב"סים בני ה-17 לפי חלוקה למסגרות בין השנים 2005-2015 (לפי קובץ הקב"ס-נט)¹ (באחוזים)

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100%, מכיוון שלא מוצגים תלמידים בקטגוריה "לא במצבת" או "סיווג לא ברור", שהם כ-10% מן המטופלים בכל שנה. מספר המטופלים בני ה-17 לא השתנה משמעותית במהלך השנים – והוא עומד על כ-9,000-10,000 מטופלים בכל שנה. שנת 2007 חריגה במספר המטופלים שהיו בה – כ-14,000, ובמספר גבוה יותר של תלמידים שאינם במצבת או שסיווגם מדיווח הקב"ס אינו ברור.

מן התרשים ניתן לראות כי במהלך השנים יש עלייה של כ-11 נקודות האחוז באחוז המטופלים הלומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך (מ-45.3% בשנת 2005 ל-55.5% בשנת 2015), וירידה של כ-18 נקודות האחוז באחוז המטופלים שאינם במסגרת (מ-32.5% בשנת 2005 ל-14.7% בשנת 2015). לעומת זאת, החל משנת 2007 ישנה יציבות יחסית באחוז הלומדים במסגרות שאינן בפיקוח משרד החינוך, מתוך כלל המטופלים.

מוסברת בירידה באחוז הנושרים בישראל: כאשר מסתכלים על אחוז הנושרים (תלמידים שאינם במסגרת) מקרב בני ה-17 מתוך כלל האוכלוסייה בישראל, רואים יציבות יחסית לאורך השנים: על פי נתוני הלמ"ס, בין השנים 2005 ל-2015 חלה ירידה של 0.8 נקודות האחוז, מ-9.3% נושרים בשנת 2005 ל-8.5% נושרים בשנת 2015.

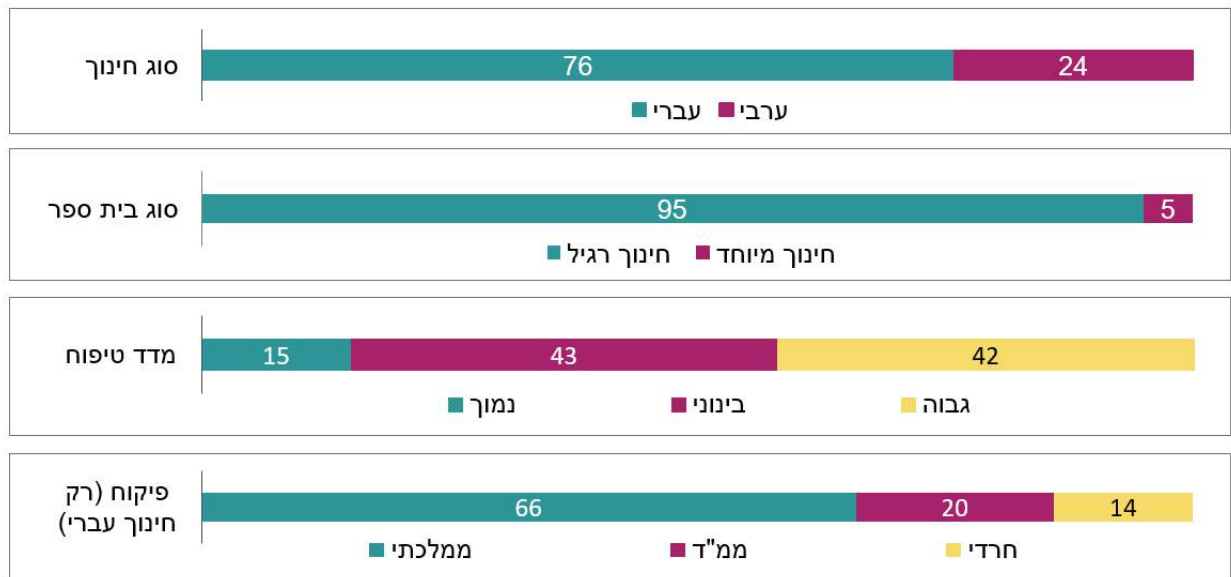
לאור נתונים אלו, נראה כי עיקר השינוי שנמצא בפיזור התלמידים המטופלים על ידי הקב"סים בין השנים נובע משינוי באוכלוסיית היעד של הקב"סים ולא משינוי בכלל האוכלוסייה. לאורך השנים החלו הקב"סים לטפל יותר בנושרים סמויים ופחות בנושרים גלויים, אף על פי שאחוזם של הנושרים הגלויים בכלל האוכלוסייה לא השתנה שינוי משמעותי. מגמה דומה (אם כי פחות בולטת) נמצאה גם כשמתייחסים לכלל המטופלים בכל הגילים (ר' לוח א3 בנספח א).

ג'. מאפייני מסגרות החינוך שבהן למדו תלמידים המטופלים על ידי הקב"סים

מאפייני מסגרות החינוך זוהו מתוך קובץ התלמידים של משרד החינוך, ומתייחסים למשתנים האלה: מדד טיפוח של בית הספר, סוג בית ספר (חינוך רגיל או חינוך מיוחד), סוג חינוך (חינוך עברי או חינוך ערבי), סוג הפיקוח (רק בחינוך העברי: ממלכתי, ממלכתי-דתי או חרדי). הקובץ מאפשר לנו ללמוד רק על מאפייני מסגרות שבפיקוח משרד החינוך.²² במסגרות אלו למדו מרבית מטופלי הקב"סים (71% מכלל מטופלי הקב"סים בשנת 2015), אך יש לזכור כי בפרק זה מדובר במאפיינים של קבוצה מסוימת מתוך כלל המטופלים, והוא אינו מתייחס למאפייני המסגרות שאינן בפיקוח משרד החינוך.

מתרשים 4 ניתן לראות כי מקרב התלמידים הלומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך, הקב"סים עובדים בעיקר עם תלמידים המשתייכים לבתי ספר בחינוך הרגיל (95%), עם תלמידים בחינוך העברי (76%), ועם תלמידים בבתי ספר בפיקוח ממלכתי (66% מן המטופלים בבתי ספר בחינוך העברי). רוב התלמידים המטופלים על ידי הקב"סים הלומדים בבתי ספר בפיקוח משרד החינוך מתחלקים בין תלמידים הלומדים בבתי ספר חלשים מבחינה חברתית-כלכלית שלהם מדד טיפוח גבוה (42% מן התלמידים) לבין תלמידים הלומדים בבתי ספר שלהם מדד טיפוח בינוני (43%).

תרשים 4: מאפייני בתי הספר בפיקוח משרד החינוך שבהם לומדים תלמידים הנמצאים בשנת 2015 בטיפול קב"ס (באחוזים מתוך התלמידים) (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך)

מדד טיפוח: נמוך = 1-3.99, בינוני = 4-6.99, גבוה = 7-9.99
 כלל האוכלוסייה: N = 43,365 חינוך עברי: N = 33,012

לוח 1 מציג את אחוז התלמידים המטופלים על ידי קב"ס על פי מאפייני בתי הספר שבהם הם לומדים, ואת אחוז התלמידים בעלי מאפיינים אלו מתוך כלל התלמידים הרשומים בשנת 2015 בקובץ משרד החינוך.

²² מסגרות בפיקוח משרד החינוך כוללות מסגרות שיש להן קוד מוסד מטעם משרד החינוך: בתי ספר (92% מן התלמידים), ישיבה/תורני/תלמוד תורה (2% מן התלמידים), מרכז חינוך (5% מן התלמידים), מפת"ן/היל"ה/אקסטריני (1% מן התלמידים).

ניתן לראות כי בקרב מטופלי הקב"סים יש ייצוג בולט (ייצוג שהוא מעל לאחוז היחסי של בעלי מאפיינים אלה בקרב כלל אוכלוסיית התלמידים) לקבוצות האלה: תלמידים הלומדים בבתי ספר עם מדד טיפוח גבוה (בתי ספר חלשים מבחינה חברתית-כלכלית) (42% מן התלמידים המטופלים על ידי קב"ס, לעומת 31% באוכלוסייה), תלמידים בבתי ספר של החינוך המיוחד (5% מן התלמידים המטופלים על ידי קב"ס, לעומת 2% באוכלוסייה). כמו כן, ניתן לראות ייצוג חסר לתלמידים הלומדים בבתי ספר בפיקוח החרדי (14% מן התלמידים המטופלים על ידי קב"ס, לעומת 24% באוכלוסייה).

לוח 1: מאפייני מסגרות לימוד של תלמידים בטיפול קב"ס בשנת 2015, אחוז מתוך המטופלים על ידי קב"ס לעומת אחוז מתוך כלל התלמידים בישראל (רק מסגרות בפיקוח משרד החינוך) (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך) (באחוזים)

אחוז מתוך כלל התלמידים (1,662,532)	אחוז מתוך מטופלי קב"ס (43,365)	
		סוג חינוך**:
74	76	עברי
26	24	ערבי
		סוג בית ספר**:
98	95	רגיל
2	5	מיוחד
		מדד טיפוח**:
30	15	3.99-1
39	43	6.99-4
31	42	9.99-7
(1,227,082)	(33,012)	פיקוח (רק חינוך עברי)**:
58	66	ממלכתי
18	20	ממ"ד
24	14	חרדי

** $p < 0.01$. מובהקות בין קבוצת מטופלי קב"ס לבין כלל התלמידים, על פי מבחן χ^2

ד'. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

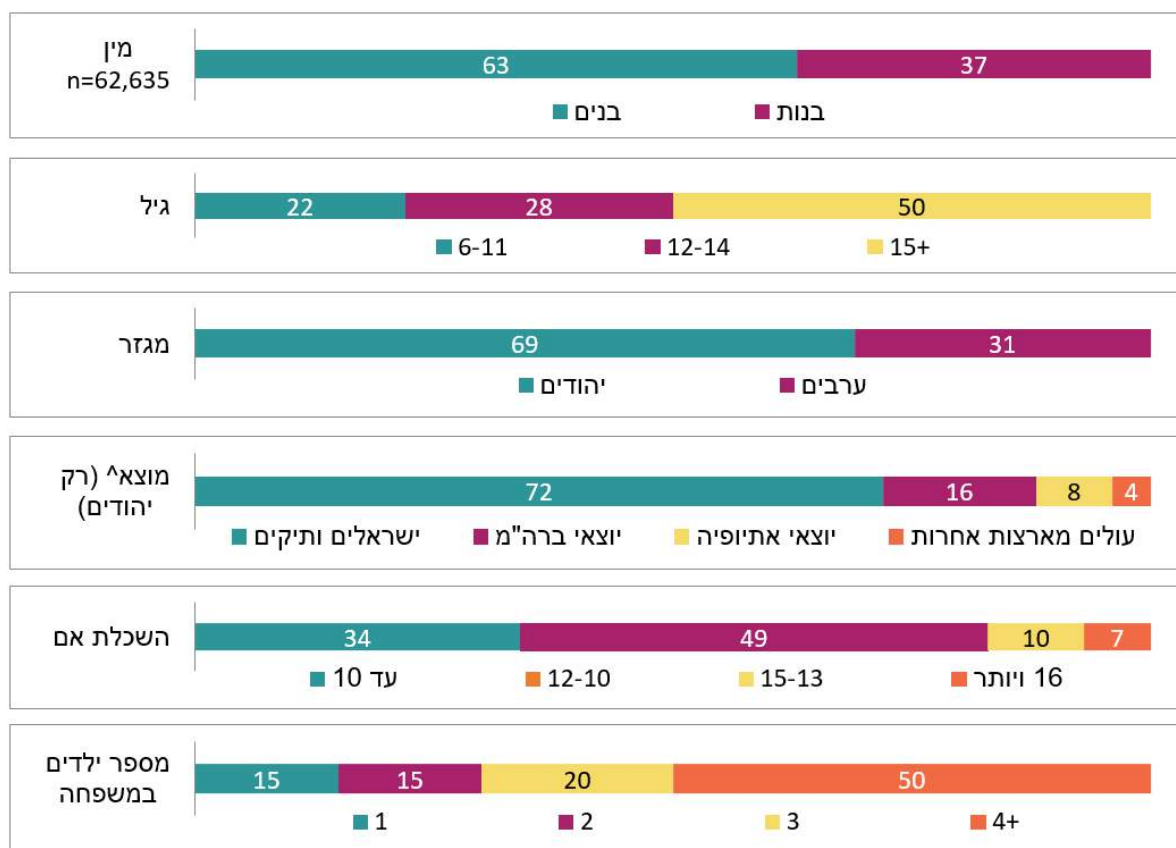
את התלמידים המטופלים על ידי הקב"סים ניתן לאפיין באמצעות זיהוי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים הלקוחים מקובץ תלמידים של משרד החינוך: מין, מגזר, גיל, מוצא, השכלת אם ומספר ילדים במשפחה. נתונים אלו מתייחסים לכלל המטופלים על ידי הקב"סים, בין אם הם לומדים בבתי ספר בפיקוח משרד החינוך ובין אם לאו.²³

²³ במקרה של תלמידים שעזבו את מסגרות החינוך בפיקוח משרד החינוך נלקח הנתון בהתאם לשנה האחרונה שבה מופיע התלמיד בקובץ התלמידים של משרד החינוך. גיל התלמיד עודכן בהתאם לשנת 2015.

מתרשים 5 ניתן לראות כי מרבית המטופלים על ידי קב"סים הם בנים (63%) ומחציתם (50%) בני 15 ומעלה (אך ישנם גם כחמישית בגיל בית ספר יסודי). רוב מטופלי הקב"סים הם יהודים (69%). ממאפייני המשפחה ניתן לראות כי לרוב המטופלים על ידי הקב"סים אימהות עם השכלה תיכונית ומטה (83%), ולמחצית ממשפחותיהם (50%) יש ארבעה ילדים ויותר.

תרשים 5: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים אישיים של תלמידים בטיפול קב"סים בשנת 2015 (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך) (באחוזים)

^אדור ראשון ודור שני

כלל מטופלי קב"סים: N = 62,635; מטופלי קב"סים רק יהודים: N = 42,408

לוח 2 מציג את אחוז מטופלי קב"ס בעלי מאפיינים שונים, ואת אחוז בעלי מאפיינים אלו מתוך כלל התלמידים הרשומים בשנת 2015 בקובץ משרד החינוך. ניתן לראות כי בקרב מטופלי הקב"סים יש ייצוג בולט (ייצוג שהוא מעל לאחוז היחסי של בעלי מאפיינים אלה בקרב כלל אוכלוסיית התלמידים) לקבוצות האלה: תלמידים שאינם לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך (27% מן המטופלים לעומת 6% באוכלוסייה), בנים (63% מן המטופלים לעומת 51% באוכלוסייה), תלמידים מעל גיל 15 (50% מן המטופלים לעומת 38% באוכלוסייה) ותלמידים יוצאי אתיופיה (8% מן המטופלים לעומת 3% באוכלוסייה). מן המאפיינים המשפחתיים עולה כי ישנו ייצוג גבוה יותר לתלמידים שאמותיהם בעלות השכלה נמוכה – עד 10 שנות לימוד (34% מן המטופלים לעומת 19% באוכלוסייה). ניתוח רגרסיה רב משתני העלה תמונה דומה (ר' לוח א4 בנספח א).

לוח 2: מאפיינים של תלמידים בטיפול קב"ס בשנת 2015, אחוז מתוך המטופלים על ידי קב"ס לעומת אחוז מתוך כלל התלמידים בישראל (לפי קובץ תלמידים של משרד החינוך) (באחוזים)

אחוז מתוך מטופלי קב"ס	אחוז מתוך כלל התלמידים	
(62,635)	(2,089,901)	
סטטוס התלמיד**:		
69	80	לומד במסגרת בפקוח משרד החינוך
27	6	אינו לומד במסגרת בפקוח משרד החינוך (לומד במסגרת אחרת או נושר)
מין**:		
63	51	בנים
37	49	בנות
גיל**:		
22	42	11-6
28	20	14-12
50	38	+15
מגזר**:		
69	73	יהודי
31	27	ערבי
מוצא – יהודים בלבד**:		
72	81	"ותיקים" - ילידי הארץ דור ראשון ושני
16	12	יוצאי ברה"מ (דור ראשון ושני)
8	3	יוצאי אתיופיה (דור ראשון ושני)
4	4	עולי ארצות אחרות
השכלת אם (שנות לימוד)**:		
34	19	עד 10 שנות לימוד
49	42	12-11 שנות לימוד
10	18	15-13 שנות לימוד
7	21	16 שנות לימוד ויותר
מספר ילדים במשפחה**:		
15	15	ילד אחד
15	18	שני ילדים
20	23	שלושה ילדים
50	44	ארבעה ילדים ויותר

** $p < 0.01$. מובהקות בין קבוצת מטופלי קב"ס לבין כלל התלמידים, על פי מבחן χ^2

ה'. הישגי התלמידים במבחני המיצ"ב²⁴

מקובצי משרד החינוך ניתן ללמוד על הישגי התלמידים במבחני המיצ"ב שבהם נבחנו כשהיו בכיתה ה' ובכיתה ח'. במבחני המיצ"ב נבחנים התלמידים בשלושה תחומים: שפת אם, אנגלית, מתמטיקה ומדעים. המבחנים מועברים למדגם ארצי מייצג של תלמידים, הכולל בכל שנה כרבע מאוכלוסיית התלמידים בכיתת היעד. לצורך ניתוח המידע, נלקחו הישגיהם של כלל מטופלי הקב"סים בשנת 2015 שנבחנו בעבר באחת הכיתות לפחות, במבחני שפת אם בעברית או בערבית. הנתונים הושאו לממוצע ההישגים של כלל התלמידים (לפי שפת אם) בשנים המקבילות.

הניתוח נערך על סמך מבחני המיצ"ב של כיתות ה' שנערכו בשנים 2008-2016, ומבחני מיצ"ב של כיתות ח' שנערכו בשנים 2010-2015. לאורך שנים אלו נבחנו במבחני שפת האם במיצ"ב של כיתה ה' 7,795 מן התלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015 (16% מכלל המטופלים מכיתה ה' ואילך), ו-4,530 מן התלמידים נבחנו לאורך השנים במבחני שפת האם במיצ"ב של כיתה ח' (11% מכלל המטופלים מכיתה ח' ואילך).²⁵

1. הישגים לפי מגזר לעומת כלל אוכלוסיית הגיל

בחינוך העברי: הממוצע המתוקן (בין השנים השונות) של ציוני מיצ"ב בשפת אם בכיתה ה' של תלמידים שהיו בטיפול קב"ס בשנת 2015 היה 433 נקודות – 73 נקודות פחות מן הממוצע הארצי; ממוצע כיתה ח' בשפת אם היה 444 נקודות – 90 נקודות פחות מן הממוצע הארצי. בשני המבחנים הפערים דומים גם בקרב הבנים וגם בקרב הבנות.

בחינוך הערבי:²⁶ הממוצע המתוקן (בין השנים השונות) של ציוני מיצ"ב בשפת אם בכיתה ה' של תלמידים שהיו בטיפול קב"ס בשנת 2015 היה 472 נקודות – 72 נקודות פחות מן הממוצע הארצי; ממוצע כיתה ח' בשפת אם היה 445 נקודות – 78 נקודות פחות מן הממוצע הארצי. בשני המבחנים הפערים דומים גם בקרב הבנים וגם בקרב הבנות.

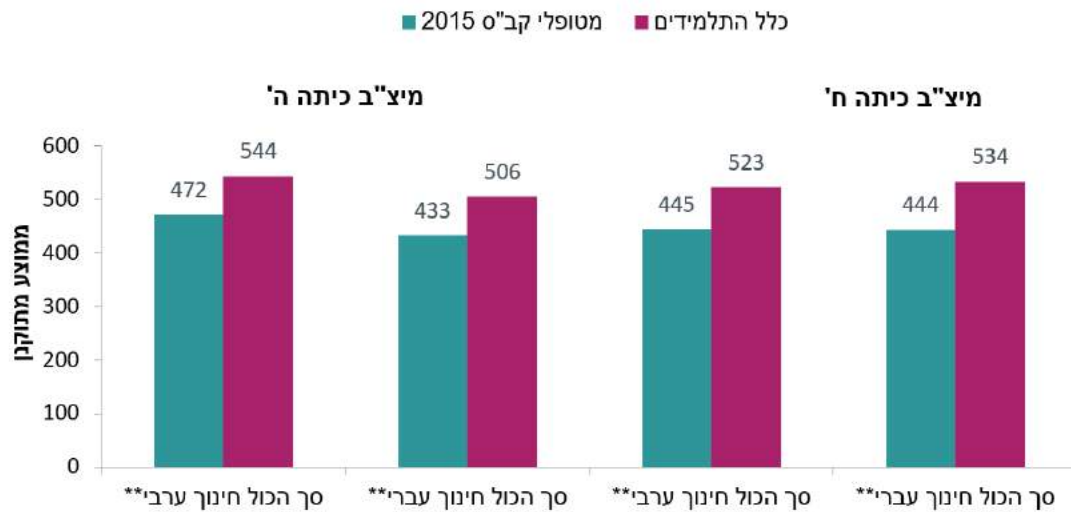
---

²⁴ את ההישגים ממבחני המיצ"ב לקחנו מנתונים שמפרסמת ראמ"ה בחדר המחקר של משרד החינוך, וניתחנו לצורכי המחקר.

²⁵ בקרב כלל האוכלוסייה בשנים אלו נבחנו במבחני השפה במיצ"ב 17% מן התלמידים בכיתות ה', ו-14% מן התלמידים בכיתות ח'. אחוז נבחנים דומה לזה של מטופלי הקב"סים.

²⁶ כולל דרוזים ובדואים, אך לא כולל ערביי מזרח ירושלים.

תרשים 6: הישגיהם של תלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015 ושל כלל התלמידים בבחינות המיצ"ב בשפת אם¹ כשהיו בכיתה ה' ו-ח', לפי סוג חינוך (ממוצע מתוקן)

** $p < 0.01$ הבדלים מובהקים בין מטופלי קב"סים ושאר הנבחנים בתוך כל מגזר, מובהקות one-way anova על פי מבחן t-test. 1 חינוך עברי – נבחנו במבחן בשפת אם עברית, חינוך ערבי – נבחנו במבחן בשפת אם ערבית (לא כולל ערביי מזרח ירושלים). מבוסס על קובץ קב"ס-נט עבור שנת 2015 וקובצי מיצ"ב בנוגע לשנים 2016-2008 (כיתה ה') ו-2016-2010 (כיתה ח'). לא נערכו בחינות מיצ"ב בשנת 2014. כמות מטופלי קב"ס 2015 שנבחנו בבחינות המיצ"ב בכיתה ח' בשנים 2010-2008 היא זעירה.

כפי שעולה מן הנתונים, מטופלי הקב"סים הם, בממוצע, תלמידים חלשים יותר מכלל התלמידים. עם זאת, מקרב כלל מטופלי הקב"סים בשנת 2015 שניגשו למבחני שפת אם במיצ"ב כשהיו בכיתה ה' או ח', כשליש היו בעלי הישגים גבוהים, הן במבחני המיצ"ב של כיתה ה' והן במבחני המיצ"ב של כיתה ח'.²⁷ בקרב קבוצה זו (לעומת קבוצת המטופלים בעלי ההישגים הבינוניים והנמוכים) היה שיעור גבוה יותר של בנות. כמו כן, לתלמידים אלו מאפיינים המייצגים מצב חברתי-כלכלי גבוה יותר, כמו: מספר הילדים הממוצע במשפחה נמוך יותר, לאמותיהם השכלה ממוצעת גבוהה יותר, ואחוז גבוה יותר מהם למדו בבתי ספר בעלי מאפיינים חברתיים-כלכליים גבוהים (מדד טיפוח נמוך) (ר' לוח א5 בנספח א).

3.1.2 היקף עבודת הקב"סים

בשנת 2015 למדו התלמידים שבהם טיפלו הקב"סים (לא כולל נושרים) ב-3,593 בתי ספר בסך הכול, שהם 78% מכלל בתי הספר שבפיקוח משרד החינוך. בחינוך העל-יסודי (חטיבות ביניים ותיכונים) הגיעו הקב"סים ליותר מ-90% מבתי הספר. אחוזים נמוכים יותר של מעורבות קב"ס היו בבתי הספר בפיקוח החרדי (63%) ובבתי הספר במזרח ירושלים (35% בלבד).

²⁷ נבחנו המיצ"ב חולקו לשלוש קבוצות על פי רמת ההישגים: נמוך (עד 399 נקודות), בינוני (400-499 נקודות) וגבוה (500 נקודות ומעלה).

711 קב"סים מילאו בשנת 2015 את קובץ הקב"ס-נט.²⁸ כמו כן, ישנם בתי ספר שבהם פועלים כמה קב"סים, כך שתלמידים שונים מאותו בית ספר מטופלים על ידי קב"סים שונים. לצורך הניתוחים בפרק זה, העוסקים בהיקף עבודת הקב"ס, נספר כל בית ספר (על פי קוד המוסד המופיע בקובץ משרד החינוך) עבור כל קב"ס המטפל בתלמידים מאותו בית ספר (כלומר, הספירה היא מנקודת המבט של הקב"ס, ולא של בית הספר).

חלק מן הקב"סים מטופלים באוכלוסייה מעורבת (לדוגמה, גם בתי ספר ממלכתיים וגם ממלכתיים-דתיים, או גם בתי ספר בחינוך העברי וגם בתי ספר בחינוך הערבי). לצורך הניתוחים שנערכו במסמך שויד קב"ס לפי האוכלוסייה שאליה משתייכים רוב התלמידים שבטיפולו.

א'. מספר בתי הספר שכל קב"ס נמצא בקשר עימם בנוגע לתלמידים מטופלים

ניתוח בתי הספר מתייחס רק לבתי הספר שבקובץ משרד החינוך (הנמצאים בפיקוח משרד החינוך). בהתאם לכך, מספר הקב"סים בניתוח ירד ל-690, מכיוון שלא נכללו בו 21 קב"סים שטיפלו בשנת 2015 רק בתלמידים שאינם לומדים במסגרות בפיקוח משרד החינוך (תלמידים נושרים שאינם נמצאים במסגרת פורמלית או תלמידים הלומדים במסגרות שאינן בפיקוח משרד החינוך).

עבודת הקב"ס כוללת קשר עם אנשי צוות מבית הספר לפי הצורך, לדוגמה: יועצת, מחנכים, מנהל בית ספר, רכזת חינוך מיוחד. כל קב"ס אחראי למספר רב של בתי ספר, ויש שונות גדולה במספר בתי הספר שבהם לומדים תלמידים הנמצאים בטיפול קב"ס בין הרשויות המקומיות, בהתאם לגודל הרשות ולמבנה הניהולי שלה.

בשנת 2015 טיפל כל קב"ס בתלמידים מ-16 בתי ספר בממוצע הנמצאים בפיקוח משרד החינוך, כלומר על כל קב"ס להיות בקשר עבודה שוטף ומעמיק עם צוותי החינוך של כ-16 בתי ספר (שיש בהם תלמידים בהתערבות פעילה). מספר ממוצע זה הוא הערכת חסר, מכיוון שיתכן שהקב"ס מקיים גם קשר שוטף עם בתי ספר שאין בהם בשנת 2015 תלמידים בטיפולו, בין אם אלו בתי ספר שאיתם הוא בקשר כדי להתעדכן במצב התלמידים למקרה שיהיה צורך בהתערבותו, ובין אם אלו בתי ספר שהוא בקשר איתם כדי לברר אפשרויות השמה עבור תלמידים שהוא מעורב בעניינם. כמו כן, מספר זה לא כולל מסגרות חינוך שאינן בפיקוח משרד החינוך שבהן נמצאים תלמידים בטיפול קב"ס, כמו בתי ספר בפיקוח משרד העבודה והרווחה או משרד הדתות.

ההנחה היא כי אופי העבודה של הקב"ס עשוי להשתנות בהתאם למספר בתי הספר שבהם לומדים תלמידים הנמצאים בטיפולו. ככל שמספר בתי הספר ומגוון המסגרות גדול יותר כך יהיה קושי רב יותר

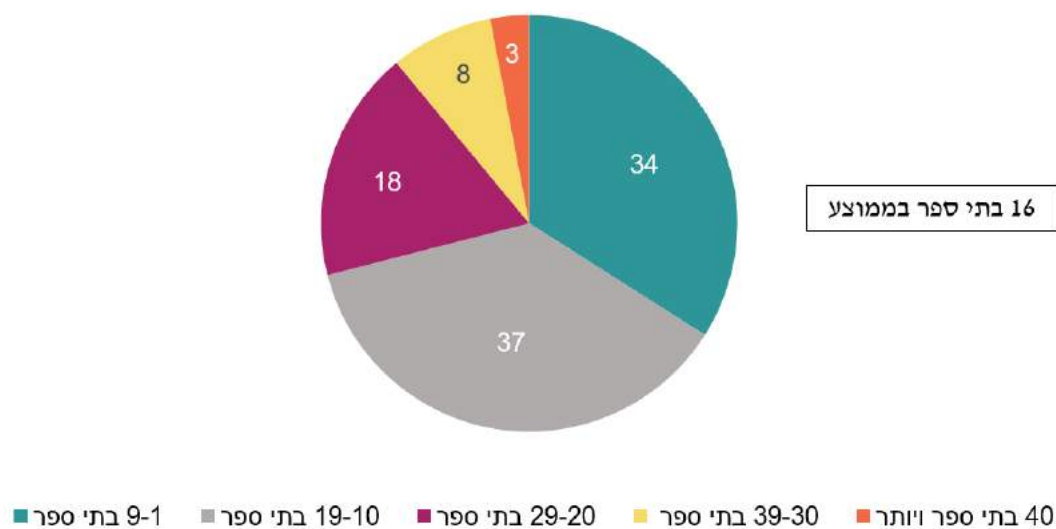
---

²⁸ מספר הקב"סים שרשומים בקובץ הקב"ס-נט גבוה ממספר הקב"סים הרשומים במשרד החינוך (פער של כ-50 קב"סים). פער זה נובע ככל הנראה מספירת קב"סים אשר התחלפו במהלך שנת הלימודים.

לקיים פגישות עבודה שבועיות עם צוותי החינוך של בתי הספר,²⁹ ועל הקב"ס יהיה לנקוט בדרכים חלופיות לניטור התלמידים הלומדים בבתי ספר אלו ונמצאים בטיפול, למעקב אחריהם ולשמירה על קשר רציף עם צוות בית הספר.

מתרשים 7 ניתן לראות כי 29% מן הקב"סים מטפלים בתלמידים הלומדים ביותר מ-20 בתי ספר בביקוח משרד החינוך, וישנם אף 11% מן הקב"סים המטפלים בתלמידים מ-30 בתי ספר שונים ויותר. ייתכן שחלק מקב"סים אלה עובדים ברשויות מקומיות שיש בהן תלמידים רבים הלומדים מחוץ לרשות המקומית, ולכן הם נאלצים להיות בקשר עם מספר רב של בתי ספר, שבכל אחד מהם לומדים תלמידים מעטים מן הרשות.

תרשים 7: מספר בתי הספר¹ בביקוח משרד החינוך שבשנת 2015 לומדים בהם תלמידים בטיפול קב"סים (באחוזים)

N=690 לא נכללו 21 קב"סים שבשנת 2015 טיפלו רק בנושאים או בתלמידים הלומדים במסגרות חינוך שאינן בביקוח משרד החינוך.
¹ מספר המסגרות שבביקוח משרד החינוך (בתי ספר ומסגרות בביקוח משרד החינוך כדוגמת תוכנית היל"ה של קידום נוער) שבשנת 2015 יש בהן לפחות תלמיד אחד בטיפול אותו הקב"ס (באותה מסגרת יכולים להיות תלמידים המטופלים על ידי כמה קב"סים). לא נכללו מסגרות שאינן בביקוח משרד החינוך.

²⁹ ההמלצה המופיעה באוגדן לקצין ביקור סדיר מתייחסת לפגישות חד-שבועיות עם הצוות בתוך בתי הספר שבתחום אחריותו.

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/YeledNoarBesikun/machlakot/BikurSadir/ogdan_kabas.htm

מאפיינים ייחודיים לאוכלוסיות (ר' לוח א6 בנספח א):³⁰

- בממוצע, קב"ס שטיפל בתלמידים בחינוך העברי עבד עם מספר גבוה יותר של בתי ספר לעומת קב"ס שטיפל בתלמידים בחינוך הערבי: 18 בתי ספר לכל קב"ס בחינוך העברי, לעומת 9 בתי ספר בחינוך הערבי, 11% מן הקב"סים בחינוך העברי עבדו עם 30 בתי ספר ויותר לעומת 1% מן הקב"סים בחינוך הערבי.
- בתוך החינוך העברי, קב"ס שטיפל בתלמידים בפיקוח החרדי עבד בממוצע עם מספר גבוה יותר של בתי ספר לעומת קב"ס שטיפל בתלמידים בפיקוח הממלכתי והממלכתי-דתי: כל קב"ס בפיקוח החרדי אחראי ל-23 בתי ספר בממוצע, ושליש (33%) מן הקב"סים עבדו עם 30 בתי ספר ויותר.
- במזרח ירושלים היה מקרה מיוחד כאשר קב"ס אחד טיפל בתלמידים מ-36 בתי ספר בפיקוח משרד החינוך.³¹

הפערים בין האוכלוסיות (מלבד היקפי משרה שונים של הקב"סים) יכולים לנבוע משתי סיבות:

- האחת, פיזור שונה של תלמידים בין בתי ספר (מעט מטופלים בכל בית ספר המפוזרים בין כמה בתי ספר, לעומת מספר רב של מטופלים המרוכזים במספר קטן של בתי ספר). הדבר יכול לנבוע מסיבות אחדות, כגון מדיניות ותשתיות של רשויות מקומיות שונות (פיזור תלמידים עם קשיים בין כמה בתי ספר לעומת ריכוזם במספר מצומצם של מסגרות ייחודיות); מאפייני האוכלוסייה, לדוגמה, מספר רב יותר של בתי ספר קטנים באוכלוסייה החרדית.
- השנייה, הבדלים באחוז התלמידים שאינם לומדים בבתי ספר שבפיקוח משרד החינוך. ככל שאחוז תלמידים זה גבוה יותר, כך הערכת החסר של מספר בתי הספר שבטיפול קב"ס גדלה. אחוז מטופלי קב"ס שאינם לומדים בבתי ספר של משרד החינוך גבוה בחינוך הערבי (43%) לעומת החינוך העברי (23%), וגבוה בפיקוח החרדי (31%) לעומת הממלכתי (21%) והממלכתי-דתי (20%).

ב'. מספר התלמידים המטופלים על ידי קב"סים

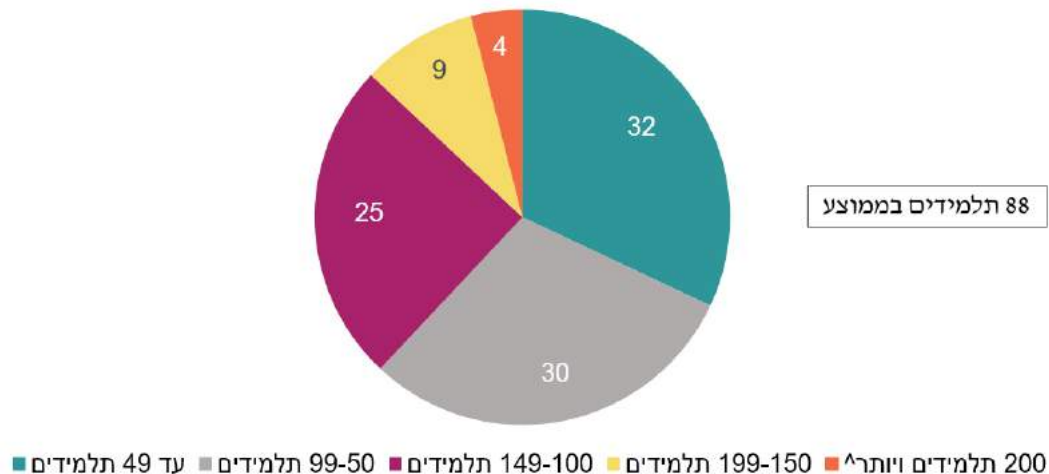
לדברי מנהל מחלקת ביקור סדיר, משרה מלאה של קב"ס כוללת טיפול בכ-100 תלמידים בו-זמנית.³² ניתוח נתוני קב"ס-נט מעלה כי ממוצע מספר התלמידים שבהם טיפל כל קב"ס בשנת 2015 עמד על 88 תלמידים, כאשר 38% מן הקב"סים טיפלו ב-100 תלמידים ויותר (תרשים 8).

³⁰ אם קב"ס מטפל באוכלוסייה מעורבת, השתייכותו לסוג חינוך/פיקוח נקבעה לפי רוב התלמידים.

³¹ לעבודתו של קב"ס זה מאפיינים מיוחדים, ר' התייחסות בנספח ג'.

³² הנתונים המופיעים בקבצים שברשותנו אינם מאפשרים לקשר בין היקף המשרה למספר התלמידים המטופלים.

תרשים 8: מספר תלמידים בטיפול קב"ס אחד בשנת 2015 (באחוזים מתוך מספר הקב"סים)

N=711
כולל קב"ס אחד במזרח ירושלים שמטפל ב-2,549 תלמידים.

מאפיינים ייחודיים לאוכלוסיות (ר' לוח א7 בנספח א):

בשתי אוכלוסיות יש מספר ממוצע גבוה במיוחד של תלמידים לכל קב"ס:

- באוכלוסייה הבודאית בנגב נמצא כי מספר התלמידים הממוצע לכל קב"ס הוא 137.
- בקרב ערביי מזרח ירושלים נמצא כי קב"ס אחד בלבד מטפל ב-2,500 תלמידים ויותר.

מלבד היקף המשרה, ההבדלים בין האוכלוסיות יכולים לנבוע ממספר הקב"סים המאיישים את התקנים. כאשר יש חוסר באיוש תקנים נראה עומס עבודה רב יותר על כל קב"ס פעיל. חשוב להבחין בין נתון זה לבין הנתון שהוצג בסעיף הקודם – ייתכן מצב שבו קב"ס עובד עם מספר רב של בתי ספר אך מספר התלמידים שבטיפולו אינו רב במיוחד, ולהפך.

3.1.3 טיפול קב"ס בתלמיד

א'. דרכי ההפניה לטיפול קב"ס

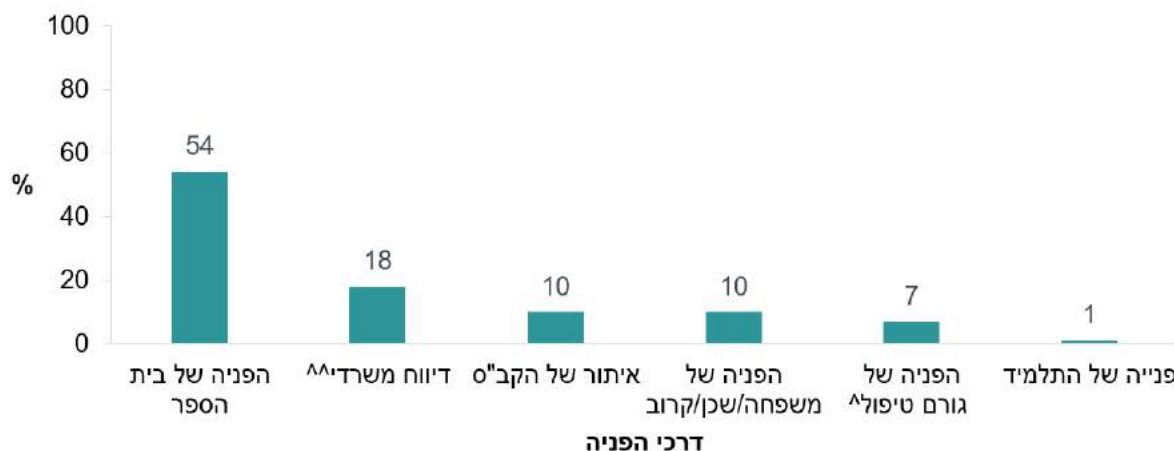
כדי ללמוד על דרכי ההפניה לטיפול קב"ס, זוהה עבור כל התלמידים הנמצאים בשנת 2015 בטיפול קב"ס מהי דרך ההפניה המופיעה בפעם הראשונה שהתלמיד הופיע בקובץ הקב"ס-נט.

דרך ההפניה הבולטת ביותר היא הפניית בית הספר. הקב"סים דיווחו כי בתי הספר הפנו לטיפולם מעל מחצית מן התלמידים (54% מן התלמידים). בנוגע ל-18% מן התלמידים דרך ההפניה היא: "דיווח משרד" (דבר המעיד, ככל הנראה, כי התלמיד אינו רשום כלומד באף מסגרת חינוך, אף על פי שהיה אמור להיות

רשום, על פי גילוי), ובנוגע ל-10% נרשם כי הקב"ס איתר את התלמיד בעצמו.³³ אחוזים נמוכים יותר של תלמידים הופנו על ידי בני משפחה/שכנים (10%), גורמי טיפול (7%) או התלמיד עצמו (1%) (תרשים 9).

תרשים 9: דרכי הפניית הילדים ובני הנוער לטיפול קב"ס (באחוזים)

N=62,635

מבוסס על דרך ההפניה הראשונה של תלמיד לקב"ס, בשנה הראשונה שבה מופיע התלמיד בקובץ.

[^] הפניה של גורם טיפול: עו"ס, קידום נוער, שפ"י.

^{^^} דיווח משרדי: בעיקר דיווח מצבת משרד החינוך, אך גם דיווח ממשרדי ממשלה אחרים.

מאפיינים ייחודיים לאוכלוסיות (ר' לוחות א8 ו-א9 בנספח א):

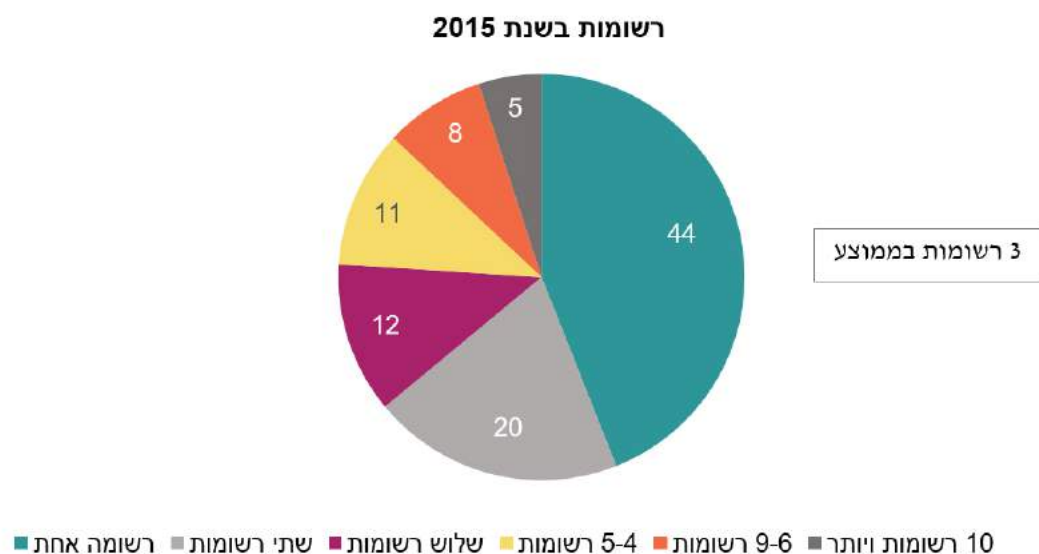
- הן במגזר היהודי והן במגזר ערבי הופנו מרבית התלמידים לטיפול קב"ס דרך בית הספר. עם זאת, האחוזים של תלמידים אלו במגזר הערבי נמוכים יותר (41% לעומת 61% במגזר היהודי), בעיקר מפני שדרך ההפניה לטיפול קב"ס של מרבית התלמידים הבדואים בנגב וערביי מזרח ירושלים היא דיווח משרדי (58%-ו-97%, בהתאמה).
- הפניה דרך איתור קב"ס בולטת יותר במגזר הערבי (17% לעומת 8% במגזר היהודי).
- הפניה של קרוב משפחה או שכן בולטת בפיקוח הדתי, בעיקר בחרדי (22%) אך גם בממלכתי-דתי (15%), לעומת 8% בפיקוח הממלכתי.
- הפניה של גורם טיפול בולטת בקרב תלמידים בגילים הצעירים (14%), לעומת בקרב תלמידים בגילים הבוגרים יותר (5%-4%).

³³ בשיחות עם קב"סים דיווחו חלקם שעבודתם כוללת גם ניסיונות לאיתור פעיל של תלמידים בסכנת נשירה, לדוגמה, כאלה המשוטטים ללא מעש בשעות הלימודים. עם זאת, בהיעדר הנחיות ברורות למילוי הנתונים בקובץ, לא ניתן להבין האם כל הקב"סים מבינים את המושג באופן אחיד.

ב'. שכיחות הטיפול בתלמיד במהלך שנת 2015

כדי ללמוד על שכיחות טיפול הקב"ס בתלמידים במהלך שנה אחת, נבדקו מספר הרשומות שמילא הקב"ס לכל תלמיד. ההנחיה לקב"ס היא למלא מידע בקובץ הקב"ס-נט בכל פעם שהוא נוקט בפעולה בעניינו של התלמיד, כאשר כל מילוי מידע חדש בקובץ מייצר רשומה לתלמיד. ניתוח נתוני הקב"ס-נט מצא כי ממוצע הרשומות לכל תלמיד בשנה אחת (שנת 2015) עומד על שלוש רשומות (תרשים 10). לא ברור האם מספר נמוך של רשומות לאותו תלמיד מעיד על התערבות מעטה, או על מילוי לא מלא של המידע.

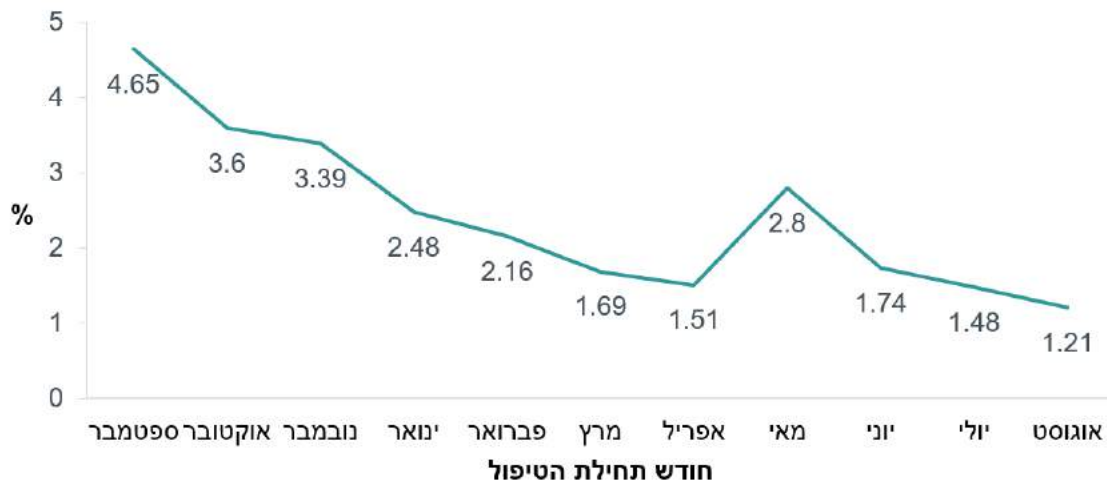
תרשים 10: מספר הרשומות לתלמיד שנמצא בשנת 2015 בטיפול קב"ס (באחוזים)

N=62,635

מהתפלגות הרשומות לכל תלמיד בשנת 2015 ניתן לראות כי עבור 44% מן התלמידים מילאו הקב"סים רשומה אחת בלבד במהלך 2015, עבור 20% מן התלמידים מילאו שתי רשומות, ועבור 5% - עשר רשומות ויותר. עם זאת, ממוצע זה כולל גם תלמידים שההתערבות בעניינם החלה בשלב מאוחר של השנה. כך, מספר הרשומות הממוצע לתלמיד עבור תלמידים שההתערבות בעניינם בשנת הלימודים 2014/15 החלה בחודש ספטמבר 2014 (תחילת שנת הלימודים) הוא 4.65, בעוד מספר הרשומות הממוצע לתלמיד עבור תלמידים שההתערבות בעניינם בשנת הלימודים 2014/15 החלה בחודש אוגוסט 2015 (סוף שנת הלימודים) הוא 1.21 (תרשים 11). ייתכן שהעלייה בחודש מאי מייצגת פעילות אינטנסיבית יותר של הקב"סים בחודש זה סביב השמת תלמידים או סיכומי סוף שנת הלימודים.

תרשים 11: מספר רשומות ממוצע לתלמיד בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי חודש תחילת הטיפול בשנה זו

מאפיינים ייחודיים לאוכלוסיות (ר' לוחות א10 ו-א11 בנספח א):

- קבוצת הגיל שבה מספר הרשומות הממוצע גבוה יותר היא קבוצת גיל 14-12 (3.4 רשומות בממוצע), לעומת 2.8 רשומות בגילי 6-12 ובגילי 15 ומעלה. ייתכן שהדבר מעיד על כך שקבוצת גיל 14-12 היא במוקד ההתייחסות של הקב"סים.
  - לתלמידים במגזר היהודי יש מספר רשומות ממוצע גבוה יותר מלילדים במגזר הערבי (3.3 רשומות בשנה לעומת 2.2 רשומות בשנה).
  - במגזר הערבי יש שונות במספר הרשומות הממוצע לפי קבוצות אוכלוסייה – ערבים (ללא בדואים, דרוזים ומזרח ירושלים) – 2.4; דרוזים – 2.8; בדואים – 2; מזרח ירושלים – 1 (עבור 99% מן המטופלים מולאה רשומה אחת בלבד).
  - במגזר היהודי בולט במיוחד מספר רשומות נמוך בפיקוח החרדי (2.9 רשומות) לעומת בפיקוח הממלכתי והממלכתי-דתי (3.4 רשומות כל אחד).
- נראה שההבדלים במספר הרשומות בין האוכלוסיות השונות אינו מעיד בהכרח על הבדלים בהיקף הצרכים של התלמידים, אלא על הבדלים בעומס העבודה ובצורת העבודה של הקב"ס (כגון הגדרה שונה של הנסיבות שבהן הקב"ס מתערב בעניינו של תלמיד, תפקידו של הקב"ס במכלול השירותים האחרים הקיימים בבית הספר/בבית הילד וכדומה).

3.2 תהליך טיפול מלא של קב"ס בתלמידים

3.2.1 היקף התלמידים המטופלים לאורך עשור

לפי קובצי משרד החינוך, בשנתון התלמידים שבשנת 2015 הגיעו לגיל 17 ישנם 132,141 תלמידים. עם כחמישית מתלמידי השנתון (21.4%, 28,365 תלמידים) יצר הקב"ס קשר לפחות פעם אחת בשלב כלשהו

בין השנים 2005 ו-2015. עם 77% מן התלמידים שאיתם יצר הקב"ס קשר (21,986 תלמידים, המהווים כ-16.5% מתלמידי השנתון), הוא נמשך יותר מפעם אחת.

מדובר בפלח אוכלוסייה לא מבוטל מתוך שנתון הגיל שהקב"סים מטפלים בעניינו בשלבים שונים במהלך שנות חינוך החובה. עבור תלמידים אלו, הוריהם ובתי הספר שהם לומדים בהם יכול הקב"ס להוות דמות משמעותית התורמת להתפתחות התלמיד ולקידומו ומשפיעה גם על מניעת מצבי סיכון אפשריים.

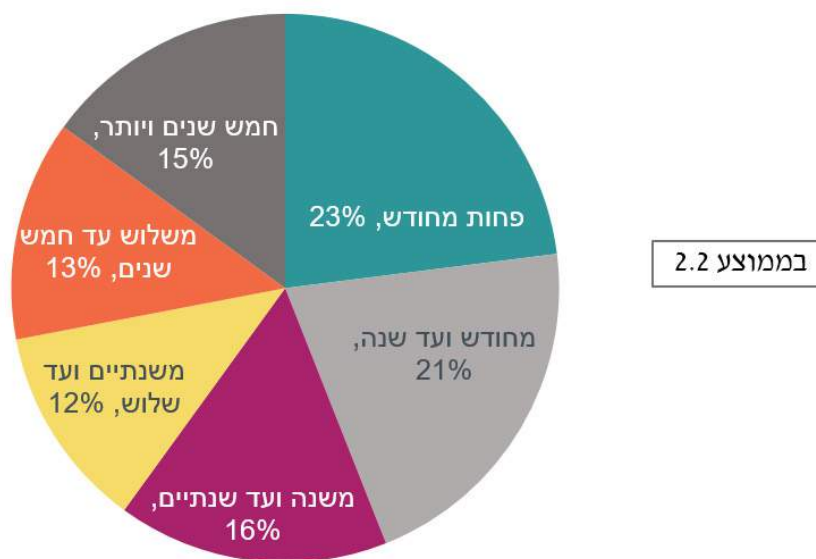
3.2.2. משך טיפול הקב"סים בתלמידים

לצורך ניתוח המידע על משך הטיפול של הקב"ס נבדקו שני נתונים: (1) מספר השנים שבהן טיפל הקב"ס בתלמיד ו-(2) מספר רשומות לתלמיד שמילא הקב"ס לאורך שנות הטיפול. שני נתונים אלו אפשרו להרכיב נתון משותף המייצג את אינטנסיביות הטיפול – תלמידים שטופלו לאורך שנתיים ויותר והקב"ס מילא עבורם לפחות עשר רשומות לאורך תקופת הטיפול.

א'. משך טיפול הקב"ס בתלמיד לאורך עשור

עבור כל תלמיד חושב משך הטיפול – מספר השנים שחלפו מן הפעם הראשונה שבה הופיע התלמיד בקובץ ועד לפעם האחרונה שבה הוא מופיע (במהלך השנים 2005-2015). חשוב לציין שהתלמיד לא טופל בהכרח ברציפות בכל אחת מן השנים בתוך טווח משך הטיפול. בממוצע, כל תלמיד מופיע בקובץ 2.2 שנים. כרבע מן התלמידים טופלו במשך פחות מחודש (בדרך כלל מדובר ברישום חד-פעמי). בסך הכול, 60% מן התלמידים טופלו במשך תקופה של עד שנתיים – כלומר, תקופה אחת במהלך שנות חינוך חובה. לעומתם, 40% מן התלמידים טופלו ממושך שארך שנתיים ויותר, מתוכם 15% טופלו לאורך חמש שנים ויותר (תרשים 12).

תרשים 12: משך טיפול קב"ס בתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 (באחוזים)

N=28,365

הגיל הממוצע של התלמידים בתחילת טיפול קב"ס (רשומה ראשונה של תלמיד בקובץ קב"ס-נט) היה 12.3, כאשר כשליש מן התלמידים שטופלו החלו את טיפולם בגיל 6-11 (36%), אחוז דומה (35%) החלו את טיפולם בגיל 12-14, ומעט פחות (29%) החלו את טיפולם בגיל 15-17. אחוזים גבוהים במיוחד של תלמידים שהחלו את טיפולם בגילי 15-17 נמצאו בקרב תלמידים בדואים בנגב (45%) ובקרב ערביי מזרח ירושלים (46%) (ר' לוח ב1 בנספח ב).

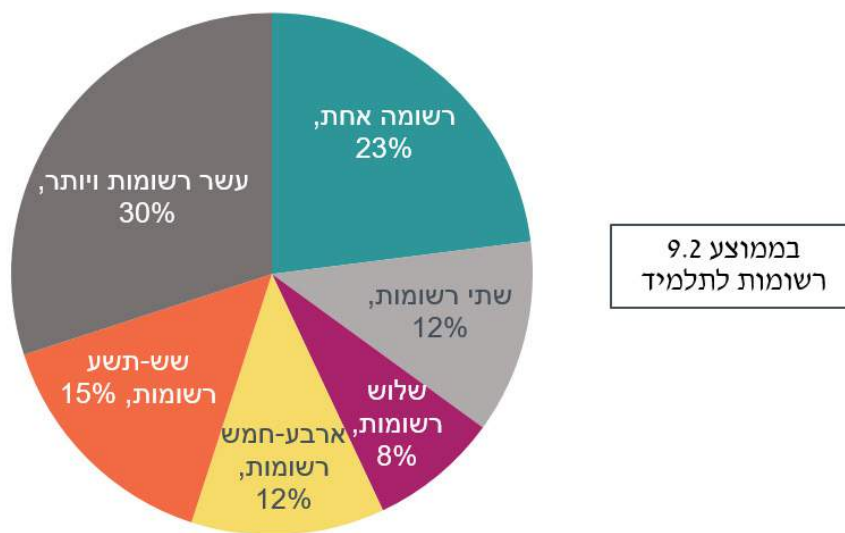
הגיל הממוצע של תלמידים בסיום טיפול קב"ס (רשומה אחרונה של תלמיד בקובץ קב"ס-נט) היה 14.4, כאשר עבור 17% מן התלמידים הטיפול הסתיים כבר בגיל 6-11, עבור אחוז דומה (19%) הטיפול הסתיים בגיל 12-14, ועבור 64% מן התלמידים הטיפול הסתיים בגיל 15-17.

ב'. מספר הרשומות לכל תלמיד לאורך עשור

ההנחיה לקב"ס היא למלא עבור כל תלמיד רשומה בכל פעם שהוא נוקט בפעולה בעניינו של התלמיד. ניתוח נתוני הקב"ס-נט מצא כי ממוצע הרשומות לאורך כל שנות הטיפול עומד על 9.2 רשומות לתלמיד (תרשים 13). לא ברור אם מספר נמוך של רשומות לתלמיד מעיד על התערבות מעטה או על מילוי לא מלא של המידע.

עבור 23% מן התלמידים מולאה רשומה אחת בלבד. לעומת זאת, עבור כשליש מן התלמידים (30%) מולאו עשר רשומות ויותר במשך כל שנות הטיפול.

תרשים 13: מספר רשומות לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 (באחוזים)

N=28,365

כאמור, עבור 23% מן התלמידים מולאה רשומה אחת בלבד בין השנים 2005-2015 (כ-5% מתלמידי השנתון של בני 17 בשנת 2015). אלו תלמידים שהקב"ס לא המשך בטיפול בעניינם לאחר יצירת הקשר הראשוני. מן הנתונים בקובץ לא ניתן לדעת מהי הסיבה להיעדר המשך הטיפול, אך ניתן ללמוד על מאפייני התלמידים.

נמצא כי בקבוצת התלמידים עם רשומה אחת יש ייצוג יתר לתלמידים מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות: ערביי מזרח ירושלים (מהווים 23% מן התלמידים בעלי רשומה אחת, לעומת 2% משאר התלמידים), תלמידים בדואים בנגב (מהווים 10% מן התלמידים בעלי רשומה אחת, לעומת 3% משאר התלמידים), ותלמידים מן הפיקוח החרדי (מהווים 22% מן התלמידים בעלי רשומה אחת, לעומת 12% משאר התלמידים). כמו כן, 10% מן התלמידים שמולאה עבורם רשומה אחת בלבד לא היו במסגרת (נושרים גלויים).

נתונים אלו מצביעים על כך כי ככל הנראה לצד תלמידים שהקב"ס יצר עימם קשר ראשוני אך לא המשיך לטפל בעניינם כי לא נמצא צורך בהתערבות של קב"ס, ישנם גם לא מעט תלמידים שמאפייניהם מתאימים להתערבות של הקב"ס אך מסיבות שאינן ניתנות לזיהוי על בסיס הנתונים בקובץ לא נעשתה התערבות זו. ייתכן כי הדבר נובע ממחסור בכוח אדם ומשאבים. לדוגמה, במזרח ירושלים ישנו רק קב"ס אחד המטפל ב-2,000 תלמידים ויותר, והמספר הממוצע של תלמידים לכל קב"ס בקרב הבדואים בנגב גבוה מן הממוצע בקרב כלל הקב"סים, כך שגם במקרים שהתערבות קב"ס הייתה יכולה לסייע לתלמיד, אין לקב"ס די משאבים לתת סיוע זה.

ג'. אינטנסיביות הטיפול

הגדרנו טיפול אינטנסיבי בתור תקופה של שנתיים ויותר שבה התלמיד נמצא בטיפול קב"ס, הכוללת עשר רשומות ויותר לאורך כל שנות הטיפול. לפי הגדרה זו, 26% מן התלמידים שהיו בני 17 בשנת 2015, היו תלמידים בטיפול אינטנסיבי.

טיפול אינטנסיבי ננקט יותר בקרב תלמידים שבסוף טיפול קב"ס לא היו במסגרת (36%, לעומת 26% מן הלומדים במשרד החינוך בסוף טיפול קב"ס ו-22% מן התלמידים במסגרות אחרות).

אחוזים נמוכים במיוחד של טיפול אינטנסיבי ננקטו בקרב תלמידים בדואים בנגב (6%), בקרב ערביי מזרח ירושלים (0.2% בלבד) ובקרב תלמידים חרדים (12%) (ר' לוח 2 בנספח ב). כמו הממצאים בנוגע למאפייני התלמידים שלהם רשומה אחת בלבד, נראה כי אין הדבר מעיד בהכרח על מיעוט בצורכי התלמידים אלא בעיקר על מאפייני עבודת הקב"ס באוכלוסיות אלה (בדומה לממצאים שבחנו את מספר הרשומות לתלמיד בכל שנה, ר' פרק 3.1.3).

3.2.3 דרכי הפעולה במשך עשור

כל קב"ס יכול למלא בכל רשומה חמש אפשרויות פעולה שונות המגדירות את דרכי הפעולה שנקטו עבור כל תלמיד. לצורך ניתוח המידע נלקחו הרשומות בין השנים 2005-2015 עבור אותם התלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בתקופה זו ובשנת 2015 היו בני 17. הקטגוריות המופיעות בקובץ הקב"ס-נט קובצו למאפיינים משותפים לפי ארבע דרכי פעולה מרכזיות: עבודה עם התלמיד, עבודה עם המשפחה, עבודה עם בית הספר ועבודה עם גורמי טיפול אחרים, וזאת לצד פעולות כלליות אחרות שלא ניתן היה לשייך לדרך פעולה מסוימת כמו: איתור, מעקב ושיחות טלפון, ותביעות משפטיות שהיא קטגוריה נפרדת.

לפי דיווח הקב"סים, בנוגע למרבית התלמידים נעשתה עבודה עם בית הספר (69%)³⁴ ועם המשפחה

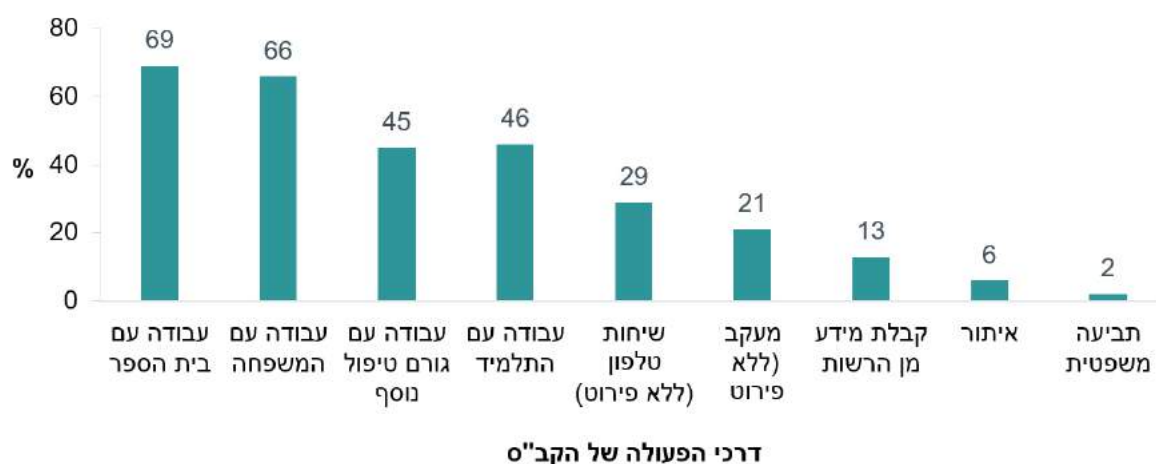
³⁴ הכוללת, לדוגמה: פנייה לצוות פדגוגי או פגישת עבודה עימו, פגישת עבודה עם יועץ חינוכי.

35. (66%) עבודה עם התלמידים³⁶ הופיעה אצל 46% מן התלמידים, ועבודה עם גורמי טיפול נוספים³⁷ הופיעה אצל 45% מהם (תרשים 14). עבור 88% מן התלמידים ננקטה לאורך כל שנות הטיפול לפחות אחת מארבע דרכי הפעולה המרכזיות. עבור 27% מן התלמידים ננקטו כל ארבע דרכי הפעולה, המשקפות עבודה כוללת עם התלמידים.

מן הנתונים עולים כמה ממצאים בנוגע לדרכי פעולה נוספות:

- ביקורי בית, שהם דרך פעולה מומלצת בעבודת הקב"סים, התקיימו לפחות פעם אחת, עבור 20% מן התלמידים.
- בנוגע ל-18% מן התלמידים דיווחו הקב"סים על פנייה לוועדת השמה או לוועדת תכנון טיפול והערכה (בשמן הקודם: ועדות החלטה) של שירותי הרווחה, או שנדרשה השתתפות של קב"ס בוועדה כזו.
- בנוגע ל-21% מן התלמידים דיווחו הקב"סים על דרך פעולה של "מעקב קב"ס". מאופי הדיווח לא ברור אם מעקב זה מלווה בפגישות עם גורמים שונים או אם מדובר במעקב הבא לידי ביטוי בבדיקת יומני נוכחות.
- בנוגע ל-6% מן התלמידים דווח על ביצוע פעילות איתור.
- תביעה משפטית הוגשה בנוגע ל-2% בלבד מן התלמידים.

תרשים 14: דרכי פעולה עיקריות עבור התלמידים שהיו בני 17 בשנת 2015 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015 (באחוזים)^א

^אהאחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שניתן לציין יותר מפעולה אחת בנוגע לכל תלמיד. הניתוח מבוסס על דרכי פעולה שצוינו לפחות פעם אחת בין השנים 2005-2015. N=28,365

³⁵ הכוללת, לדוגמה: שיחה עם הורים; שיחה בין קב"ס, תלמיד והוריו; ביקור בית.

³⁶ בעיקר שיחה עם התלמיד וייעוץ והכוונה.

³⁷ לדוגמה: עבודה עם קידום נוער, שפ"י, עו"ס/עו"ס לחוק נוער, קצין מבחן, פנייה לוועדות השמה או לוועדות תכנון טיפול והערכה (או בשמן הקודם: ועדות החלטה) של שירותי הרווחה או השתתפות בהן.

כאשר מסתכלים על דרכי העבודה של הקב"סים עם קבוצות תלמידים שונות לפי מגזר, פיקוח ואוכלוסייה, עולים הממצאים שלהלן (ר' לוח ב3 בנספח ב):

- בכל האוכלוסיות, למעט תלמידים בפיקוח החרדי וערבי מזרח ירושלים, אחוז התלמידים שלאורך השנים נעשתה איתם עבודה עם בית הספר גבוה מאחוז התלמידים שבנוגע להם נקטו הקב"סים דרכי פעולה אחרות. עבור תלמידים בפיקוח החרדי אחוז התלמידים שנעשתה איתם עבודה עם המשפחות הוא הגבוה מבין דרכי הפעולה, ועבור תלמידים ממזרח ירושלים – קבלת מידע מן הרשות המקומית.
- עבודה עם התלמידים עצמם מתרחשת עם כמחצית מן התלמידים באוכלוסיות השונות (52%-58%), למעט תלמידים בפיקוח החרדי (27% מן התלמידים), בדואים בנגב (21% מן התלמידים) וערבי מזרח ירושלים (2% מן התלמידים).
- מגמה דומה קיימת גם כאשר מסתכלים על עבודת הקב"סים עם גורמי טיפול אחרים, המתרחשת עם כמחצית מן התלמידים באוכלוסיות השונות (49%-58%), למעט התלמידים בפיקוח החרדי (21%), בדואים בנגב (27%) וערבי מזרח ירושלים (1%).
- דיווח על פנייה לוועדת השמה או לוועדת תכנון טיפול והערכה של שירותי הרווחה, או על כך שנדרשה השתתפות של קב"ס בוועדה כזו, נמוך באופן בולט עבור התלמידים בפיקוח החרדי (5%), הבדואי בנגב (1%) וערבי מזרח ירושלים (0.1%), לעומת שאר קבוצות האוכלוסייה (16%-27%).
- ביקורי בית נפוצים במיוחד בקרב התלמידים הדרוזים (45% מן התלמידים) והערבים³⁸ (34% מן התלמידים), וכמעט שאינם מתרחשים בקרב תלמידים בפיקוח החרדי (7%) וערבי מזרח ירושלים (1%).
- דיווח קב"ס על פעולת "איתור" בולט במיוחד עבור תלמידים בדואים בנגב, שבנוגע ל-41% מהם דיווח הקב"ס על פעולת איתור, וזאת לעומת 13%-2% בקרב שאר האוכלוסיות.

3.2.4 מצב התלמידים בסוף תקופת הטיפול וניידות בין מסגרות חינוך

פרק זה מתייחס לשני מקורות המידע המרכזיים: קובץ הקב"ס-נט וקובץ תלמידים של משרד החינוך. קובץ הקב"ס-נט מאפשר ללמוד על מצב התלמיד במועד הרשומה האחרונה שמילא עבורו הקב"ס (מצב בסוף הטיפול), ואילו קובץ התלמידים של משרד החינוך מאפשר ללמוד על מעמדו של התלמיד עם הגיעו לסיום חינוך חובה. כל אחד מן הנושאים מאפשר לשפוך אור על היבט מעט שונה בהגדרת מצב התלמיד בסוף הטיפול.

א'. מסגרת חינוך שבה רשום התלמיד בפעם האחרונה שהופיע בקובץ הקב"ס-נט

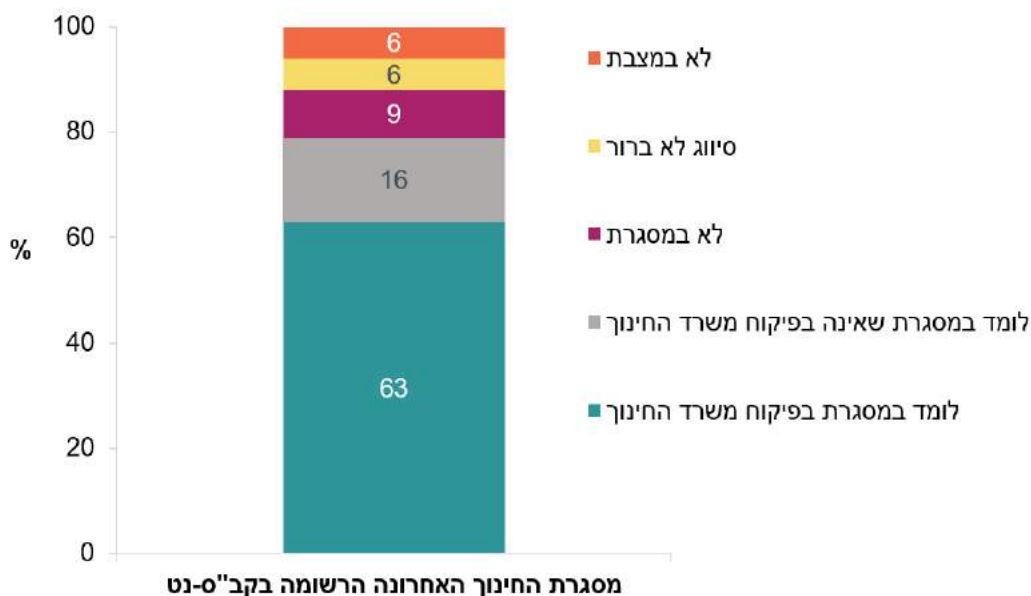
ניתוח זה מתייחס לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005 ל-2015. הניתוח בודק מה המסגרת האחרונה הרשומה לתלמיד בקובץ הקב"ס-נט. זאת, גם אם טיפול הקב"ס האחרון בעניינו של התלמיד (כפי שמתבטא ברשומה האחרונה) לא התבצע בגיל סיום חינוך חובה, אלא לפני כן.

³⁸ לא כולל דרוזים, בדואים בנגב וערבי מזרח ירושלים.

מן הנתונים עולה כי טיפול הקב"ס במרבית התלמידים הסתיים כשהם היו רשומים במסגרות חינוך כלשהן (79%), ובעיקר במסגרות בפיקוח משרד החינוך (63%)³⁹; 9% היו במצב של נשירה גלויה (לא במסגרת) במועד הטיפול האחרון של הקב"ס; על 6% דיווח הקב"ס כעל תלמידים שאינם במצבת 40; ועל 6% נוספים דיווח הקב"ס אינו מאפשר לסווג באופן חד-משמעי את המסגרת שבה נמצא התלמיד, והם הוגדרו כ"סיווג לא ברור" (תרשים 15).

תרשים 15: מסגרת החינוך האחרונה הרשומה בקב"ס-נט לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015 (באחוזים)

N=28,365

כאשר מסתכלים על מסגרת החינוך שבה רשומים התלמידים מקבוצות שונות לפי מגזר, פיקוח ואוכלוסייה, עולים הממצאים שלהלן (תרשים 16):

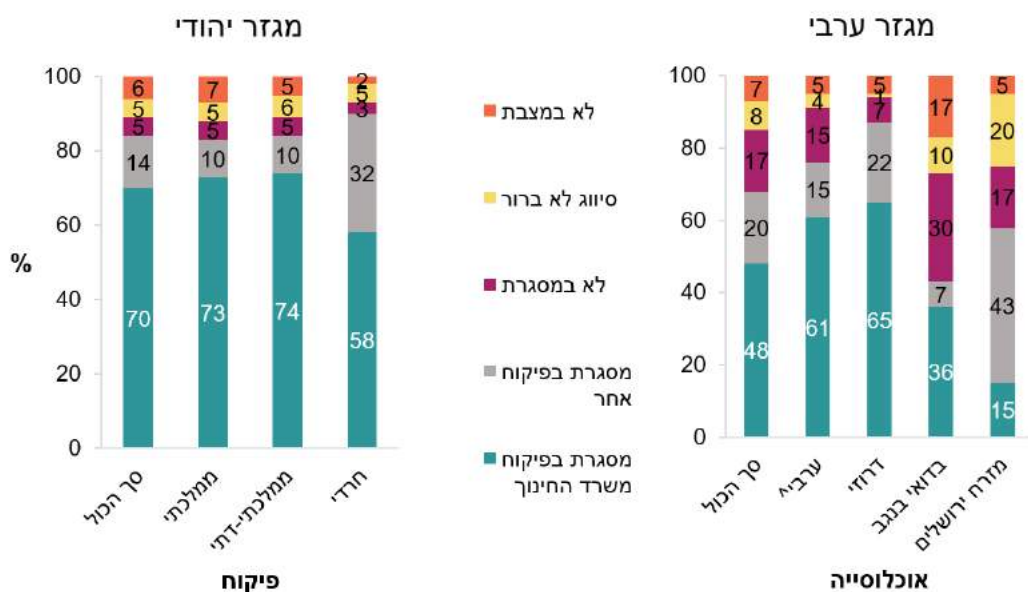
במגזר היהודי, 84% מן התלמידים מסיימים טיפול קב"ס כשהם נמצאים במסגרת – 70% במסגרות בפיקוח משרד החינוך ו-14% נוספים במסגרות בפיקוח אחר; עבור 5% מן התלמידים במגזר היהודי הרשומה האחרונה בקובץ מציינת כי הם אינם במסגרת. המגמות בפיקוח הממלכתי והממלכתי-דתי זהות כמעט, ואילו בפיקוח החרדי עולה מגמה שונה, עם אחוז תלמידים גבוה שעבורם מציינת הרשומה האחרונה לימודים במסגרת שאינה בפיקוח משרד החינוך.

³⁹ בדיקת אחוז המסיימים של 12 שנות לימוד במסגרות של משרד החינוך (על פי קובץ משרד החינוך) מעלה נתון דומה – 68%. נתון זה מרמז שבמצב התלמידים לא חלים שינויים משמעותיים לאחר סיום טיפול הקב"ס.

⁴⁰ 54% מהם סיימו ללמוד, 40% מהם עזבו את הארץ, ו-6% התגייסו לצה"ל.

במגזר הערבי, 68% מן התלמידים מסיימים טיפול קב"ס כשהם נמצאים במסגרת – 48% במסגרות בפיקוח משרד החינוך ו-20% נוספים במסגרות בפיקוח אחר; עבור 17% מן התלמידים במגזר הערבי הרשומה האחרונה בקובץ מציינת כי הם אינם במסגרת. לכל אחת מקבוצות האוכלוסייה במגזר הערבי מגמה מאפיינת משל עצמה. בולט במיוחד האחוזה הגבוהה של המסיימים טיפול קב"ס בתור נושרים גלויים בקרב התלמידים הבדואים בנגב (30%), והאחוזה הנמוכה מקרב אוכלוסייה זו הלומדים במסגרות אחרות (7%); נתונים אלה מהווים תמונת ראי לאוכלוסייה הדרוזית, שבה יש אחוזה נמוכה במיוחד של נשירה גלויה בסיום טיפול הקב"ס (7%) ואחוזה גבוהה יחסית הלומדים במסגרות בפיקוח אחר (22%). בקרב ערביי מזרח ירושלים אחוזה נמוכה מן התלמידים רשום בסיום טיפול קב"ס במסגרת בפיקוח משרד החינוך (15%) ואחוזה לא מבוטלת מן התלמידים רשום במסגרות בפיקוח אחר (43%).

תרשים 16: מסגרת החינוך האחרונה הרשומה בקב"ס-נט לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015, לפי מגזר ופיקוח (באחוזים)

N=28,365

^ לא כולל דרוזי, בדואי בנגב ומזרח ירושלים

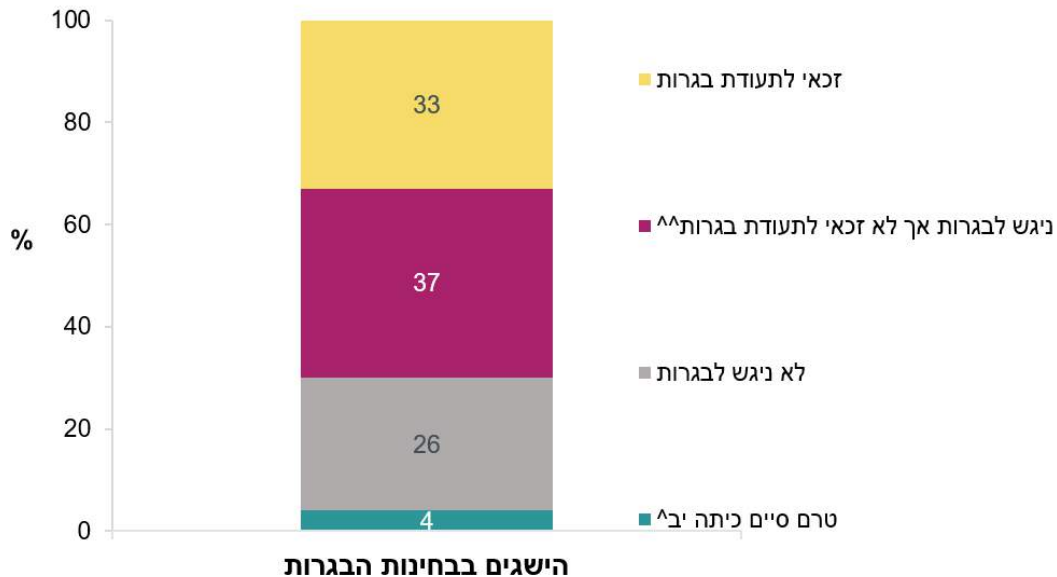
ב'. הישגים בבחינות הבגרות לפי קובץ משרד החינוך

ניתוח זה מתייחס לתלמידים שבשנת 2015 היו בני 17, טופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005 ל-2015, וסיימו את לימודיהם במסגרת בפיקוח משרד החינוך (19,146 תלמידים), המהווים 64% מכלל המטופלים). בנוגע לתלמידים אלה, בדקנו מה הישגיהם בבחינות הבגרות (במועד ניתוח הנתונים היו נתונים על הישגים בבחינות הבגרות עד שנת 2016).

מתוך תלמידים אלה, רובם (70%) ניגשו לפחות לבחינת בגרות אחת. 33% זכאים לתעודת בגרות – 11%

לתעודת בגרות בסיסית ו-22% נוספים זכאים לבגרות העומדת בדרישות האוניברסיטה.⁴¹ שאר התלמידים (30%) מתחלקים לתלמידים שלא ניגשו לאף אחת מבחינות הבגרות (26%) ולתלמידים שעל פי קובצי משרד החינוך עדיין לומדים בכיתה י"ב (4%, כנראה נשארו כיתה במהלך השנים, או שהם צעירים יותר) (תרשים 17).

תרשים 17: הישגים בבחינות הבגרות של תלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005-2015, לפי קובץ משרד החינוך (באחוזים)

N=19,146

[^] לפי קובצי משרד החינוך היה התלמיד אמור להגיע עד שנת 2015 לכיתה י"ב, אך הוא צעיר יותר או נשאר כיתה. ^{^^} ניגש לפחות לבחינת בגרות אחת.

ג'. ניידות התלמידים בין מסגרות חינוך מתחילת טיפול הקב"ס ועד הרשומה האחרונה בקובץ הקב"ס-נט

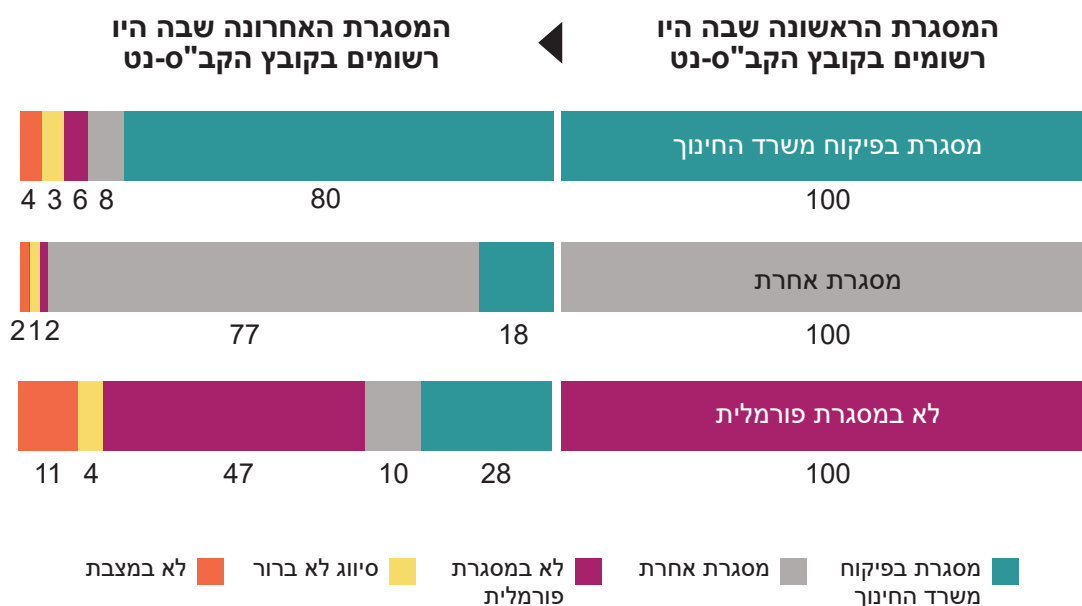
חלק מתפקיד הקב"ס הוא להחזיר תלמידים בנשירה גלויה לתוך מסגרות החינוך הפורמליות, ולסייע לתלמידים הלומדים במסגרות פורמליות להישאר בהן עד סיום חינוך חובה. ניתוח זה מתייחס לקבוצת התלמידים שבשנת 2015 היו בני 17 וטופלו על ידי קב"ס בשלב כלשהו בין השנים 2005 ל-2015, ומשווה בין המסגרת הראשונה הרשומה לתלמיד בקובץ הקב"ס-נט לבין המסגרת האחרונה הרשומה בו. הסתכלות זו מאפשרת ללמוד על ניידות של תלמידים בין מסגרות במהלך טיפול הקב"ס בעניינם,⁴² אך אם חלו שינויים במצב התלמיד (המסגרת שבה הוא רשום) בתקופות שונות בין שתי נקודות אלו, לא ישתקף הדבר בניתוח.

⁴¹ זכאות לבגרות העומדת בדרישות האוניברסיטה היא זכאות לבגרות בסיסית הכוללת בנוסף גם לפחות 4 יחידות לימוד באנגלית. כאמור, הנתונים על זכאות לבגרות מתייחסים רק לתלמידים אשר סיימו את לימודיהם במסגרות בפיקוח משרד החינוך. ייתכן שישנם תלמידים נוספים שלמדו במסגרות אחרות והשיגו זכאות לתעודת בגרות.

⁴² גם בניתוח נתוני הניידות של התלמידים לפי קובצי משרד החינוך (עד גיל סיום חינוך חובה) עלו נתונים דומים לאלו שעלו לפי מקובץ הקב"ס-נט (ר' לוח 4 בספח ב). הבחירה להציג בדוח את ניידות התלמידים לפי קובץ הקב"ס-נט נובעת ממגוון הקטגוריות בקובץ המאפשרות ללמוד על האבחנה ההבחנה בין נשירה גלויה ובין לימודים במסגרת שאינה בפיקוח משרד החינוך.

- מן הנתונים עולה (תרשים 18) כי ישנה ניידות מסוימת בחזרה למסגרות חינוך בכלל ולמסגרות בפקוח משרד החינוך בפרט: 18% מן התלמידים שבזמן תחילת טיפול הקב"ס בהם היו במסגרות לימוד שאינן בפקוח משרד החינוך, היו בזמן סיום הטיפול במסגרות בפקוח משרד החינוך.⁴³ מקרב התלמידים שטיפול הקב"ס בעניינם החל כאשר לא היו במסגרת, 28% למדו במועד הטיפול האחרון במסגרת בפקוח משרד החינוך, ו-10% נוספים הופיעו בתור לומדים במסגרת אחרת שאינה בפקוח משרד החינוך. סך הכול 38% מן התלמידים שעם תחילת טיפול הקב"ס בעניינם הוגדרו בתור נושרים גלויים (לא במסגרת) חזרו למסגרות לימוד פורמליות.
- מנגד, ישנם התלמידים שהקב"ס החל את הטיפול בעניינם כאשר היו במסגרת כלשהי, אך ברשומה האחרונה בקובץ הקב"ס-נט מופיע כי אינם במסגרת: 5% מן התלמידים שבתחילת הטיפול היו במסגרת בפקוח משרד החינוך ו-2% מן התלמידים שבתחילת הטיפול היו במסגרת בפקוח אחר.
- כמחצית מן התלמידים (47%) שהקב"ס החל את הטיפול בעניינם כאשר היו מחוץ למסגרת פורמלית, נשאר בתום טיפול הקב"ס מחוץ למסגרת פורמלית.⁴⁴

תרשים 18: ניידות תלמידים המטופלים על ידי קב"ס בין מסגרות: המסגרת הראשונה שבה למדו בני לעומת המסגרת האחרונה שבה למדו (שנת 2015, באחוזים)

⁴³ מרבית תלמידים אלה למדו בתחילת הטיפול הקב"ס במסגרות ללא רישוי, במוסדות חרדיים שבעבר היו בפקוח משרד הדתות ובמסגרות בפקוח משרד התמ"ת/הכלכלה/העבודה. ייתכן ששינוי הסטטוס של חלק מתלמידים אלה (מלומדים במסגרת אחרת ללומדים במסגרת בפקוח משרד החינוך) אינו נובע ממעבר מסגרת לימודים אלא מכך שהמסגרת שבה למדו נכנסה לפיקוח המשרד.

⁴⁴ חלק מן התלמידים מוגדרים בסוף הטיפול כנמצאים "לא במצבת". שיעור גבוה במיוחד (11%) נמצאים בקבוצת התלמידים שבתחילת הטיפול הוגדרו בתור נושרים (לא נמצאים במסגרת לימודים). כשבדקנו את מצבם בסיום גיל חינוך חובה (על פי קובץ התלמידים של משרד החינוך) נמצא כי 83% מהם אינם לומדים במסגרות בפקוח משרד החינוך. בסיום הטיפול צוין בקובץ הקב"ס-נט כי 25% מהם עזבו את הארץ, 24% התגייסו לצה"ל ו-51% סיימו את לימודיהם (אך לא מצוין האם סיימו 12 שנות לימוד ובאיזו מסגרת).

4. מסקנות וכיווני פעולה

כאשר בוחנים שנתון גיל אחד של תלמידים לאורך עשור, עולה כי עם כחמישית מן התלמידים בשנתון יצרו הקב"סים קשר לפחות פעם אחת בשלב כלשהו במהלך לימודיהם. עם 77% מן התלמידים שאיתם יצרו הקב"סים קשר (כ-16.5% מתלמידי השנתון) החלו הקב"סים בטיפול כלשהו, וליוו חלק גדול מהם (40% מן התלמידים שאיתם יצרו קשר, שהם כ-8.5% מתלמידי השנתון) במשך שנתיים ויותר. תפקידם המגוון של הקב"סים, האחוז הניכר של התלמידים שהם נמצאים בקשר עימם לאורך שנות לימודיהם, והזמן הממושך שבו הם נמצאים בקשר עם חלק ניכר מן התלמידים – ממקמים את הקב"סים בתור דמויות מרכזיות במערך הסיוע לתלמידים במצבי סיכון. חיזוק מעמדם של הקב"סים ודאגה לפיתוחם המקצועי יכולים לסייע לקב"ס למלא את תפקידו בצורה מיטבית. מן הנתונים עולות כמה סוגיות שיש להתייחס אליהן בהמשך תהליכי פיתוח פרופסיית הקב"ס:

- **שינוי באוכלוסיית היעד של הקב"סים.** מן הנתונים עולה מגמה המצביעה על ירידה בשיעור התלמידים הנושרים הגלויים (תלמידים שאינם במסגרת) מקרב התלמידים המטופלים על ידי הקב"סים, ירידה שאינה מוסברת בירידה מקבילה באחוז הנושרים בכלל האוכלוסייה. כלומר, לאורך העשור חל שינוי בתמהיל התלמידים שבהם מטפלים הקב"סים, והדגש באוכלוסיית היעד נע לכיוון של טיפול בתלמידים נושרים סמויים. שינוי זה תואם את מדיניות היחידה לביקור סדיר המעוניינת לחזק את מניעת הנשירה באמצעות עבודה בתוך בתי ספר, ואת הטיפול בתלמידים הנמצאים במצבי נשירה סמויה. מגמת שינוי זו מחייבת בחינה של הידע, הכישורים והכלים העומדים לרשות הקב"סים לעבודה עם אוכלוסייה משתנה, בצד בחינה האם הנושרים הגלויים עדיין מקבלים תמיכה מספקת, מן הקב"סים או מגורמים אחרים.
- **תפיסת תפקיד הקב"ס.** הנתונים מראים כי הקב"סים עושים שימוש מועט ביותר בסמכותם הייחודית לפעול להגשת תביעה משפטית נגד הורים בגין הפרת חוק לימוד חובה. בחלק גדול מן המקרים פועלים הקב"סים מעבר לפעולות בסיסיות של איתור התלמיד והעברת הטיפול לגורמים אחרים, ומלווים את התלמידים שבטיפולם לאורך זמן. הם פועלים בעיקר דרך עבודה עם בתי הספר, עם המשפחות, עם התלמידים עצמם ועם גופים מטפלים נוספים, בתור חלק מעבודה כוללת לקידום רווחת התלמיד. עם זאת, יש שונות בין קבוצות האוכלוסייה ובין הקב"סים השונים בהיקף השימוש בדרכי פעולה אלה. לאור זאת, יש להמשיך לבחון ולהגדיר מהי מהות הפרופסיה של הקב"ס, ומהו ייחודו המקצועי לעומת בעלי מקצוע אחרים המעורבים בתחום הטיפול בילדים ובני נוער עם קשיי למידה והסתגלות.
- **מגוון רחב של גורמים שהקב"סים עובדים איתם.** הקב"סים נדרשים כיום לעבודה מול מגוון רחב של גורמים השונים זה מזה הן במהותם והן בדרכי הפעולה הנדרשות מן הקב"ס בבואו לעבוד עם כל אחד מהם. הקב"ס עובד עם ארבעה גורמים מרכזיים: בתי הספר, משפחות התלמידים, גורמי טיפול ברשות (חינוך ורווחה) והתלמיד עצמו, כאשר כל גורם מתייחס לעיתים גם לכמה אנשי מקצוע (לדוגמה: אנשי צוות אחדים בבית הספר, כמה גורמי טיפול ברשות). לכל אחד מן הגורמים שהקב"ס פועל איתם מאפיינים שונים, תחומי מקצוע שונים, מטרות שונות וצרכים שונים ולעיתים אף מנוגדים (למשל,

לעיתים בית הספר מעוניין שתלמיד יעבור למסגרת אחרת בעוד משפחת התלמיד מעוניינת שישאר באותו בית הספר). הקב"ס נמצא בצומת חשוב מאד בין כל הגורמים, ועם כל גורם עליו לפעול באופן שונה ומותאם. בכך נוצר מרחב עבודה מורכב, המחייב מיומנות גבוהה של הקב"ס בתחומים השונים זה מזה. קידום מיטבי של התלמיד מותנה פעמים רבות במיומנויות האישיה של הקב"ס, במידת יכולתו לגשר בין צרכים ודרישות שונות ומנוגדות וביכולת שלו להפעיל ראייה מערכתית וליצור שיתופי פעולה מפרים בין מגוון הגורמים. מערך פיתוח מקצועי לקב"סים צריך להתייחס להיבטים אלה.

■ **שיתופי פעולה בבתי הספר.** כל קב"ס נמצא בקשר בממוצע עם 16 בתי ספר בפיקוח משרד החינוך ועם מספר נוסף לא ידוע של בתי ספר או מסגרות שאינם בפיקוח משרד החינוך. חיזוק שיתופי הפעולה עם הצוות החינוכי והטיפולי בבתי הספר והיכרות מעמיקה עם התלמידים שבטיפולו מחייבים יצירת קשר שוטף בין הקב"ס ובית הספר. בניית תשתית איתנה של שיתופי פעולה ויחסי אמון דורשת מן הקב"ס השקעה של זמן ועבודה בכל אחד מבתי הספר שבאחריותו. כיום הגדרת משרת קב"ס היא על פי מספר התלמידים שבהם הוא מטפל (כ-100 תלמידים למשרה מלאה של טיפול), יש לבחון האם יש מקום להגדרת משרה גם בהתאם למספר בתי הספר שכל קב"ס נמצא איתם בקשר עבודה שוטף. כאשר מדובר במספר גבוה של בתי ספר יש לבחון מהן דרכי ההתקשרות המתאימות בין הקב"ס ובית הספר שיאפשרו בניית מערך שוטף של שיתופי פעולה מיטביים.

■ **התאמת דרכי העבודה של הקב"ס למאפיינים המגוונים של התלמידים.** אוכלוסיית התלמידים שהקב"סים עובדים איתם מגוונת מאוד, ויש צורך לתת את הדעת להתאמת דרכי העבודה לצרכים השונים של תלמידים ממגזרים ומקבוצות שונות באוכלוסייה, לתלמידים מרקע חברתי-כלכלי ותרבותי שונה, לתלמידים עם יכולות לימוד שונות, לתלמידים ממסגרות לימוד שונות ועוד.

■ **הבטחת משאבים מתאימים לצרכים בקרב כלל האוכלוסיות.** קובץ הנתונים אינו מאפשר במתכונתו הנוכחית לבחון לעומק קשרים בין צורכי התלמידים ובין דרכי הפעולה הננקטות על ידי הקב"ס. עם זאת, גם על סמך המידע הקיים, ניתן לראות הבדלים בדרכי פעולה בהתאם למאפיינים מסוימים של אוכלוסיית התלמידים, שלא בהכרח נובעים מהבדלים בצורכי התלמידים או במאפייני האוכלוסייה, אלא מאילוצים ארגוניים ומהבדלים בהיקף המשאבים המוקצים לעבודת הקב"ס ולטיפול באוכלוסיית התלמידים באופן כללי. דבר זה בולט, לדוגמה, בכל הנוגע לתלמידים ממזרח ירושלים (קב"ס אחד הנותן מענה מוגבל לכאלפיים תלמידים), או במשך זמן הטיפול הקצר יחסית של קב"ס בתלמידים בדואים בנגב. לאור זאת, יש להבין מהם החסמים המונעים מתן מענה מיטבי למגוון אוכלוסיות, ולבחון כיצד ניתן להבטיח רמת טיפול הולמת בכלל האוכלוסיות לפי הצרכים שלהן.

■ **ניידות תלמידים בין מסגרות חינוך.** אחד היעדים של משרד החינוך הוא לתת ככל האפשר מענה לתלמידים בתוך בתי הספר שבהם לומדים התלמידים (חיזוק ההתמדה), כמו גם למנוע נשירה של תלמידים ממסגרות חינוך פורמליות (בפיקוח משרד החינוך או אחר). בבחינת מסגרות חינוך עם סיום טיפול הקב"ס בתלמיד, נמצא כי מעל לשליש מן התלמידים שהקב"ס החל את טיפולו בעניינם כשהיו מחוץ למסגרת (נשירה גלויה) חזרו למסגרות פורמליות, ובעיקר למסגרות בפיקוח משרד החינוך, עד

סיום הטיפול בעניינם. עם זאת, כמחצית מן התלמידים שהקב"ס החל את הטיפול בעניינם כאשר היו מחוץ למסגרת, נשארו בתום הטיפול מחוץ למסגרת, וייתכן כי לקב"סים ולמערכת החינוך בבתי הספר וברשות אין די כלים כיום כדי להחזיר תלמידים אלו למסגרת פורמלית, וכי יש קושי ליישם את מדיניות ההתמדה של משרד החינוך. סוגיה זו עולה אף בנוגע לחלק מן התלמידים שהיו בטיפול אינטנסיבי של קב"ס. יש לבחון מהם היעדים הריאליים עבור התלמידים המטופלים על ידי קב"ס בהתאם להיצע המענים הניתנים במסגרות בפיקוח משרד החינוך ובמסגרות אחרות, ולבחון דרכים שבעזרתן ניתן לסייע לתלמידים להשלים את לימודיהם במסגרת המתאימה להם ביותר.

- **גיבוש מדדים להערכת הצלחת עבודת הקב"ס.** על פי חוזר מנכ"ל התשע"ז (א7): "תפקידו ותחומי אחריותו נוגעים בשני היבטים עיקריים: האחד, בקרה ואכיפה של חוק לימוד חובה, ובכלל זה הבטחת לימודיו של ילד ונער במוסד חינוך מוכר, והשני, חינוכי-טיפולי, ועיקרו הנחיה וסיוע בגיבוש תוכניות להכלה ולמניעת נשירה". קובץ הקב"ס-נט מאפשר ללמוד על החזרת התלמידים הנושרים הגלויים למסגרות פורמליות (38% מן התלמידים שהיו נושרים גלויים בתחילת טיפול הקב"ס בעניינם חזרו ללמוד במסגרות פורמליות) ועל התמדה במסגרות (80% מן התלמידים שבתחילת טיפול קב"ס היו במסגרות בפיקוח משרד החינוך נשארו במסגרות בפיקוח משרד החינוך גם עם סיום הטיפול בהם). עם זאת, חשוב להמשיך ולגבש מדדים למדידת הצלחה בעבודת הקב"ס, למשל מתי מציאת מסגרת חלופית לתלמיד (מחוץ למשרד החינוך, או מסגרת אלטרנטיבית – כגון היל"ה) תחשב הצלחה. כמו כן, היבטים של חיזוק חיבור (engagement) התלמיד לבית הספר והפחתת התנתקות (disengagement) – מדדים של "נשירה סמויה" – אינם ניתנים למדידה שיטתית. לאור זאת, יש מקום לחשוב על אמצעים לחיזוק דרכי המדידה וההערכה של עבודת הקב"סים בהתאם למטרות מוסכמות של משרד החינוך, של הרשויות ושל אנשי המקצוע, והתאמתן למאפייני האוכלוסייה המטופלת. המשך מדידה שוטפת של עבודת הקב"סים יאפשר לעקוב אחר דרכי העבודה וקידום התלמידים ולתמוך בשיפורם, וכן יחזק את ההבנה של שינויים במצבי הנשירה הגלויה והסמויה של התלמידים.
- **שיפור מערכת דיווח המידע בקב"ס-נט.** מערכת הקב"ס-נט נועדה לסייע לקב"סים בעבודתם השוטפת. בדוח זה הראינו את הפוטנציאל לשימוש בה גם לצורך מעקב אחר מגמות שינוי באוכלוסיית המטופלים, בדרכי העבודה ובתוצאות הטיפול. כדי לשפר את תרומתה של המערכת יש צורך להגדיר את מטרותיה: ניהול טיפול, בקרה, למידה על מגמות ארציות, ובהתאם לכך לקבוע את מבנה המערכת, את המידע שייאסף בה ואת הרזולוציה של הקטגוריות. יש צורך לארגן מחדש את הקטגוריות כך שכולן תהיינה באותה רמת התייחסות ויוציאו וימצו זו את זו. כמו כן ישנה חשיבות להטמעת המערכת בעבודה השוטפת של הקב"סים, ליצירת נוהלי מילוי אחידים וסדירים ולחיזוק החיבורים בין המערכת לקבצים אחרים של משרד החינוך (ואם אפשר, גם של משרדים אחרים האחראים על מסגרות לימוד). שינויים אלו יאפשרו דיוק גבוה יותר בדיווח על אודות פעולות הקב"ס ומטופליו ובהתאם לכך גם אפשרויות רבות יותר למעקב שוטף, לצורך למידה מתמשכת ושיפור עבודת הקב"סים.

דוח זה הביא מידע על עבודת הקב"סים ממערכת המידע המנהלית – הקב"ס-נט. ניתוח זה הוא חלק ממערך כולל של למידה על תפקיד הקב"סים, המהווה בסיס לפיתוח ולחיזוק הפרופסיה. בהמשך יתקיים סקר ארצי לבדיקת עומק של תפיסות התפקיד ומאפייניו.

מקורות

אפללו, א'; גבאי, א'. 2011. "קציני הביקור הסדיר: הזרוע המשלבת תלמידים בסכנת נשירה". עט-השדה 6 : 18-22.

בן רבי, ד'; ברוך-קוברסקי, ר'; קונסטנטינוב, ו'; רותם, ר'; כהן-נבות, מ'. 2013. **מיפוי דרכי הפעולה של בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים: מחקר חוזר (תשע"ב 2012)**. דמ-658-14, ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.

בן רבי, ד'; ברוך-קוברסקי, ר'; קונסטנטינוב, ו'. 2014. **הנשירה הסמויה בישראל: בחינה מחודשת של ניתוק בקרב תלמידי בתי הספר**. דמ-686-14, ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. **השנתון הסטטיסטי לישראל**. בשנים 2006 ועד 2016. ירושלים.

יעקובי-זילברברג, ל'; הראל, ג'. 2013. "קליטת קציני הביקור הסדיר (קב"סים) הכשרתם והתמקצעותם". **אפשר, ביטאון לעובד החינוכי-הסוציאלי** 24 : 42-45.

כהן-נבות, מ'; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש'; ריינפלד, ת'. 2001. **הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני נוער**. דמ-381-01, ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.

להב, ח'. 2012. "מ"נשירה סמויה" ל"נשירה גלויה" ומה שביניהם". **מניתוק לשילוב** 17 : 7-32. הוצאת מינהל חברה ונוער, משרד החינוך ירושלים. נדלה במאי 2017 <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/BC73B833-FDB4-4B91-97E8-5103BB3D42AD/156530/nituk1p1.pdf>

מבקר המדינה. 2013. **טיפולן של רשויות מקומיות בבני נוער מנותקים ממסגרות לימודים**. דוחות על הביקורת בשלטון המקומי לשנת 2013.

משרד החינוך והתרבות. 1994. **מניעת נשירה - הגברת כוח ההתמדה וההצלחה של התלמידים בבית הספר**. חוזר המנהל הכללי, חוזר מיוחד ז' (התשנ"ה).

משרד החינוך. 2017. **מביקור סדיר למניעת נשירה**. חוזר המנהל הכללי, 7(א) (התשע"ז).

משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, אגף א', חינוך ילדים ונער בסיכון. 2017. **חוקי ילדים ונוער- חוקים, נהלים וחומרי עזר לעובדים בחינוך ילדים ונוער בסיכון**. מהדורה שלישית.

שקדי, א'. 2011. **המשמעות מאחורי המילים - מתודולוגיות במחקר איכותני הלכה למעשה**. הוצאת רמות.

Balfanze, R., Herzog, L., Mac-Iver, D.J. 2007. "Preventing Students Disengagement And Keeping Students On The Graduation Path In Urban Middle-Grade Schools: Early Identification And Effective Interventions". **Educational Psychologist** 42(4)223-235 .

- Bloom, D., Haskins, R. 2010. "Helping High School Dropouts Improve Their Prospects". The Future of Children. Princeton booking. <http://www.brookings.edu/research/papers/2010/04/27-helping-dropouts-haskins> (last accessed: May 2017)
- Butler, H., Bond, L., Drew, S., Krelle, A., Seal, I. 2005. "Doing It Differently: Improving Young People's Engagement With School". Brotherhood of St Laurence: Melbourne. http://library.bsl.org.au/jspui/bitstream/1/6162/1/Doing_it_differently_outline.pdf (last accessed: May 2017)
- Carlson, P., Martinez, R. 2011. "Student Disengagement: A National Concern from Local Perspective". **National Social Science Proceedings** 48: 54-70.
- Fall, A.M., Roberts, G. 2012. "High School Dropouts: Interactions between Social Context, Self-Perception, School Engagement and Students Dropout". **Journal of Adolescence** 35(4): 787-798.
- Fredricks, J., Blumenfeld, P., & Paris, A. 2004. "School Engagement: Potential of The Concept, State Of Evidence". **Review of Educational Research** 74(1): 59-105.
- Johnson, M., Crosnoe, R., & Elder, G. 2001. "Students' Attachment and Academic Engagement: The Role of Ethnicity". **Sociology of Education** 74: 318–340.
- Henderson, M., Cheung, S.Y., Sharland, E., Scourfield, J. 2016. "The Outcomes of Educational Welfare Officer Contact in England". **British Educational Research Journal**, 42(3): 399-416.
- Henry, K. L., Knight K. E., and T. P. Thornberry. 2012. "School Disengagement as a Predictor of Dropout, Delinquency, and Problem Substance Use during Adolescence and Early Adulthood." **Journal of Youth and Adolescence** 42(2): 156–166.
- Lloyd-Jones, S., Bowen, R., Holton, D., Griffin, T., Sims, J. 2010. "A Qualitative Research Study to Explore Young People's Disengagement from Learning". Welsh Assembly Government Social Research. <http://dera.ioe.ac.uk/570/1/100715disengagementreporten.pdf> (last accessed: May 2017)
- Makarova, E., Herzog, W. 2013. "Hidden School Dropout among Immigrant Students: A Cross-Sectional Study". **Intercultural Education** 24(6): 559-572.
- Markussen, E., Froseth, M.W., Sandberg, N. 2011. "Reaching For the Unreachable: Identifying Factors Predicting Early School Leaving and Non-Completion in Norwegian Upper Secondary Education". **Scandinavian Journal of Educational Research** 55(3): 225-253.

- OECD .2013. "PISA 2012 **Results: Ready To Learn: Students' Engagement, Drive and Self-Beliefs** (Volume III)", PISA, OECD Publishing http://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2012-results-ready-to-learn-volume-iii_9789264201170-en (last accessed: May 2017)
- Orthner, D.K., Jones-Sanpei, H., Akos, P., Rose, R.A. 2013. "Improving Middle School Students Engagement through Career-Relevant Instruction in the Core Curriculum". **The Journal of Educational Research** 106: 27-38.
- .Reid, K. 2006. "Education Welfare: At The Crossroads?" **Practical Research for Education** 35: 13-19
- Reid, K. 2008. "The Education Welfare Service: The Case for a Review in England". **Educational Studies** 34(3): 175-189.
- Ross, A. 2009. "Disengagement from Education among 14-16 Year Old". National Centre for Social Research. DCSF. Available at: <http://www.natcen.ac.uk/media/22102/ddisengagement-education-among-14-16.pdf> (last accessed: May 2017)
- Sheldon, N. 2007. "The school Attendance Officer 1900-1939: Policeman to Welfare Worker?" **History of Education** 36(6): 735-746.
- Stehlik, T. 2013. "Addressing Disengagement from Schooling through Community Action Networks". **Journal of Educational Enquiry** 12(1): 15-24.
- Sultana, R.G. 2006. "Facing the Hidden Drop-Out Challenge in Albania. Evaluation Report of Hidden Drop-Out Project Pilot in Basic Education in 6 Prefectures Of Albania, 2001-2005". UNICEF: <http://studylib.net/doc/13107764/facing-the-hidden-drop-out-challenge-in-albania-evaluation> (last accessed: May 2017)
- Sum, A., Khatiwada, I., McLaughlin, J., Palma, S. 2011. "High School Dropouts in Chicago and Illinois: The Growing Labor Market, Income, Civic, Social and Fiscal Costs of Dropping Out Of High School". Center for Labor Market Studies publications. <http://hdl.handle.net/2047/d20003559> (last accessed: May 2017)
- Theunissen, M.J., Van, I.G., Verdonk, P, Feron, F., Bosma, H. 2012. "The Early Identification of Risk Factors on The Pathway to School Dropout in The Siodo Study: A Sequential Mixed-Methods Study". **BMC Public Health**. <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/12/1033> (last accessed: May 2017)
- Wang, M-T., Holcombe, R. 2010. "Adolescents' Of School Environment, Engagement, and Academic Achievement in Middle School". **American Educational Research Journal** 47(3): 633-662.

נספחים

נספח א: אוכלוסייה ותהליכי עבודה במהלך שנה

לוח א1: מסגרת החינוך שבה נמצאים התלמידים שטופלו על ידי קב"ס בשנת 2015 (לפי קובץ הקב"ס-נט), לפי מין, מגדר, סטטוס וגיל (באחוזים)

מסגרת לפי דיווח קב"ס ¹ :	סך הכול		מגדר:			סטטוס מ' החינוך:			גיל:
	כללי ²	בנים	בנות	לומד	נושר	סיים	11-6	14-12	+15
(N)	62,635	38,710	22,965	43,365	16,781	1,529	13,709	16,919	31,047
סך הכול מטופלים	100	100	100	100	100	100	100	100	100
לומד בפיקוח משרד החינוך	71	69	74	90	25	54	85	80	60
לומד במסגרת אחרת	11	12	9	3	33	2	6	7	15
לא במסגרת	8	9	7	3	21	6	1	4	13
לא במצבת (נפטר, התגייס לצה"ל, בחו"ל, סיים ללמוד לפי דיווח קב"ס)	5	5	4	1	10	37	1	1	8
סיווג לא ברור	5	5	6	3	11	1	7	8	4

¹ על בסיס הרשומה האחרונה של כל תלמיד בשנת 2015.

לוח א2: מצב המטופלים לפי דיווחי הקב"ס בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח (באחוזים)

מסגרת לפי דיווח קב"ס ¹ :	יהודי			ערבי			סך הכול	ממלכתי-חרדי	ממלכתי-דתי	סך הכול
	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי-חרדי	ערבי ²	דרוזי	בדואי ³				
(N)	28,087	8,109	6,212	12,577	1,742	1,783	18,636	6,212	8,109	42,408
סך הכול מטופלים	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
לומד בפיקוח משרד החינוך	77	79	69	57	70	38	68	69	80	77
לומד במסגרת אחרת	8	7	17	16	16	9	14	17	6	8
לא במסגרת	6	5	6	14	9	37	12	6	5	6
לא במצבת (נפטר, התגייס לצה"ל, בחו"ל, סיים ללמוד לפי דיווח קב"ס)	5	5	3	4	4	8	4	3	5	5
סיווג לא ברור	4	4	5	9	1	8	2	5	4	4

¹ על בסיס הרשומה האחרונה של כל תלמיד בשנת 2015.

² ללא דרוזים, בדואים בנגב וערביי מזרח ירושלים.

³ רק בנגב.

לוח א3: התפלגות מטופלים לפי מצב (לפי רשומה אחרונה בכל שנה) ושנת טיפול קב"ס (באחוזים) ^{2,1}

שנת טיפול	N	לומדים במסגרת משרד החינוך	לומדים במסגרת אחרת	לא במסגרת
2005	71,750	70.0	7.0	13.9
2006	81,385	70.5	8.8	12.4
2007	114,371	55.1	17.1	12.0
2008	89,705	68.8	10.7	12.6
2009	88,373	69.4	11.1	13.1
2010	89,536	68.2	12.4	11.8
2011	87,629	69.4	12.2	10.6
2012	95,987	65.3	15.6	9.0
2013	89,399	68.0	14.2	8.6
2014	76,278	73.5	11.2	7.7
2015	62,635	70.8	10.9	8.0

¹ אותם התלמידים יכולים להופיע במספר שנות טיפול של הקב"ס.

² האחוזים אינם מסתכמים ל-100%, כי לא הוצגו תלמידים במצב אחר ובסיווג לא ברור.

לוח א4: ההסתברות להיות מטופל על ידי קב"ס בשנת 2015 – תוצאות רגרסיה לוגיסטית

Odds ratio	B	(N)
		סטטוס תלמיד (ביחס ללומד):
3.90	**1.36	נושר (תלמיד שהפסיק ללמוד)
0.13	** -2.05	סיים לימודים כחוק
		מין (ביחס לבנים):
0.72	** -0.33	בנות
		גיל (ביחס ל-6-11):
2.26	**0.82	14-12
2.29	**0.83	+15
		מגזר ופיקוח (ביחס ליהודי ממלכתי):
0.83	** -0.19	יהודי – ממלכתי-דתי
0.43	** -0.84	יהודי – חרדי
0.51	** -0.67	ערבי (ללא דרוזי, בדואי ו-מזרח ירושלים)
0.59	** -0.53	דרוזי
0.17	** -1.79	בדואי – נגב
0.22	** -1.52	ערביי מזרח ירושלים
		מוצא (ביחס לישראלים ותיקים):
1.02	0.02	יוצאי בריה"מ (דור 1-2)
1.15	**0.14	יוצאי אתיופיה (דור 1-2)
0.68	** -0.39	עולי ארצות אחרות
		השכלת האם (ביחס לעד 10 שני"ל):
0.70	** -0.35	12-11
0.37	** -0.99	15-13
0.25	** -1.39	+16
		מספר ילדים במשפחה (ביחס לאחד):
0.90	** -0.10	שני ילדים
0.93	** -0.07	שלושה ילדים
1.27	**0.24	ארבעה ילדים ויותר
		סוג חינוך (ביחס לרגיל):
3.37	**1.21	מיוחד
		מדד טיפוח (ביחס ל 1-3.99):
1.71	**0.54	6.99-4
2.27	**0.82	9.99-7 - חלש
	14.4	Nagelkerke R² (טיב התאמה)

** p<0.01

לוח א5: מאפייני מטופלי הקב"ס בשנת 2015 לפי ציון ממוצע בשפת האם¹ במבחן מיצ"ב בהיותם בכיתות ה' ו-ח' (באחוזים)

כיתה ח' (2010-2016):			כיתה ה' (2008-2016):			ציון ממוצע במיצ"ב:
500+	400-499	עד 399	500+	400-499	עד 399	
(1,599)	(1,407)	(1,624)	(2,788)	(2,559)	(2,536)	(N)
						מין:
49	63	**74	55	62	**68	בנים
51	37	26	45	38	32	בנות
						מספר ילדים ממוצע במשפחה
3.4	3.6	**3.7	3.5	3.8	**3.8	
						השכלת האם הממוצעת (שנות לימוד)
11.6	10.9	**10.1	11.3	10.7	**10.2	
						מדד טיפוח של בית הספר:
21	13	**12	18	14	**11	1-3.99 (חזק)
45	41	39	41	43	43	4-6.99 (בינוני)
34	46	49	41	43	46	7-9.99 (חלש)

** p<0.01

¹ חינוך עברי – שפת אם עברית, חינוך ערבי – שפת אם ערבית (לא כולל ערביי מזרח ירושלים). מבוסס על קובץ קב"ס-נט עבור 2015 וקובצי מיצ"ב בנוגע לשנים 2006-2016 (כיתה ה') ו-2010-2016 (כיתה ח'). לא נערכו בחינות מיצ"ב בשנת 2014.

לוח 6: מספר בתי הספר בטיפול קב"ס אחד בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח (באחוזים)^{2,1} – רק בתי הספר של משרד החינוך שבהם תלמידים לומדים השנה (לפי דיווח קב"ס)³

ערביי מזרח ירושלים ⁶	ערביי מזרח ירושלים ⁶	ערביי מזרח ירושלים ⁶	ערביי מזרח ירושלים ⁶	ערביי- סך הכול	ממלכתי- חרדי	ממלכתי- דתי	ממלכתי	יהודי סך – הכול	סך הכול כללי	(N) קב"סים ⁴
(1)	(13)	(23)	(143)	(180)	(71)	(87)	(352)	(510)	(690)	
100	100	100	**100	100	100	100	**100	**100	100	סך הכול קב"סים
-	46	78	61	62	17	25	25	24	34	9-1
-	46	22	36	35	25	33	41	38	37	19-10
-	8	-	2	2	25	24	24	24	18	29-20
100	-	-	1	1	21	12	8	10	8	39-30
-	-	-	-	-	12	6	2	4	3	+40
36	10	7	**9	9	23	19	**17	**18	16	ממוצע

** p<0.01

¹ מספר בתי הספר שבהם יש לפחות תלמיד אחד בטיפול אותו הקב"ס (באותו בית ספר יכולים להיות מטופלים של כמה קב"סים).

² אם קב"ס מטפל באוכלוסייה מעורבת, השתייכותו למגזר/פיקוח נקבעה לפי רוב התלמידים.

³ בתי הספר שלא בפיקוח משרד החינוך (למשל, של משרד הכלכלה) וגם בתי ספר שבהם מטופל למד רק בעבר וכעת נשר, לא נכללו בלוח.

⁴ לא נכללו קב"סים שטיפלו בשנת 2015 רק בנושאים או בתלמידים שלומדים לא במסגרת משרד החינוך (N=21).

⁵ לא כולל דרוזי, בדואי בנגב ומזרח ירושלים.

⁶ קב"ס אחד במזרח ירושלים מטפל ב-36 בתי ספר.

לוח 7: מספר תלמידים בטיפול קב"ס אחד בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח (באחוזים)

ערביי מזרח ירושלים ³	ערביי מזרח ירושלים ³	ערביי מזרח ירושלים ³	ערביי מזרח ירושלים ³	ערביי- סך הכול	ממלכתי- חרדי	ממלכתי- דתי	ממלכתי	יהודי סך – הכול	סך הכול כללי	(N) קב"סים
(1)	(13)	(26)	(148)	(188)	(75)	(87)	(361)	(523)	(711)	
100	100	100	**100	100	100	100	100	100	100	סך הכול קב"סים
-	15	38	31	31	36	38	31	33	32	עד 49
-	15	27	27	26	28	30	32	31	30	99-50
-	39	27	28	29	25	27	22	23	25	149-100
-	8	4	11	9	7	5	10	9	9	199-150
100	23	4	3	5	4	-	5	4	4	+200 ³
2,549	137	73	**86	101	79	74	87	*84	88	ממוצע

** p<0.01 * p<0.05 (הבדלים מובהקים בין היהודים וערבים בסך הכול וגם בתוך המגזר הערבי; הבדלים לפי פיקוח בתוך המגזר היהודי אינם מובהקים).

¹ אם קב"ס מטפל באוכלוסייה מעורבת, השתייכותו למגזר/פיקוח נקבעה לפי רוב התלמידים.

² לא כולל דרוזי, בדואי בנגב ומזרח ירושלים.

³ קב"ס אחד במזרח ירושלים מטפל ב-2,549 תלמידים.

לוח א8: מקור המידע של הקב"ס על המטופלים בשנת 2015, לפי מגדר, סטטוס וגיל (באחוזים)¹

סך הכול כללי	מגדר :		סטטוס – משרד החינוך :			גיל :			
	בנים	בנות	לומד	נושר	סיים	11-6	14-12		+15
(62,635)	(38,710)	(22,965)	(43,365)	(16,781)	(1,529)	(13,709)	(16,919)	(31,047)	(N)
100	100	100	100	100	100	100	100	100	סך הכול מטופלים
10	10	10	11	9	12	12	9	10	איתור של קב"ס
54	55	53	61	37	63	47	56	57	הפניה של בית הספר
1	1	1	1	1	2	0.2	1	2	פנייה של תלמיד
10	10	9	10	7	11	10	9	9	משפחה/שכן/קרוב
7	6	8	8	4	4	14	5	4	הפניה של גורם טיפול
18	18	19	9	42	8	17	20	18	דיווח משרדי

¹ מבוסס על מקור ההפניה הראשון של תלמיד לקב"ס (בשנה הראשונה של הטיפול).

לוח א9: מקור המידע של הקב"ס על המטופלים בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח (באחוזים)¹

סך הכול	יהודי :		ערבי :			ממלכתי-דתי	ממלכתי	סך הכול	ערביי מזרח ירושלים
	ממלכתי	חרדי	סך הכול	ערבי ²	דרוזי				
(42,408)	(28,087)	(8,109)	(6,212)	(18,636)	(12,577)	(1,742)	(1,783)	(2,534)	(N)
100	100	100	100	100	100	100	100	100	סך הכול מטופלים
8	8	8	6	17	21	19	10	0.3	איתור של קב"ס
61	69	55	30	41	49	54	27	2.5	הפניה של בית הספר
1	1	2	2	0.4	0.4	1	0.3	-	פנייה של תלמיד
11	8	15	22	5	5	9	4	-	משפחה/שכן/קרוב
7	7	10	5	6	7	8	1	0.2	הפניה של גורם טיפול
12	7	10	35	31	18	9	58	97	דיווח משרדי

¹ מבוסס על מקור ההפניה הראשון של תלמיד לקב"ס (בשנה הראשונה של הטיפול).

² ללא דרוזים, בדואים בנגב וערביי מזרח ירושלים.

³ רק בנגב.

לוח א10: מספר הרשומות של כל תלמיד שהיה בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי מגדר, סטטוס וגיל (באחוזים)

סך הכול	מגדר:		סטטוס – משרד החינוך:			גיל:		סך ככלי	
	בנים	בנות	לומד	נושר	סיים	11-6	14-12		
(62,635)	(38,710)	(22,965)	(43,365)	(16,781)	(1,529)	(13,709)	(16,919)	(31,047)	(N)
100	100	100	100	100	100	100	100	100	במשך 2015 – סך הכול
45	44	45	38	56	91	45	41	46	רשומה אחת
20	20	21	22	18	6	20	21	20	שתי נגיעות
12	12	11	13	9	2	13	11	12	שלוש נגיעות
11	11	11	13	9	1	12	12	11	4-5 נגיעות
8	8	7	9	5	0.3	7	9	7	6-9 נגיעות
5	5	5	5	3	0.1	3	6	4	10 נגיעות ויותר ¹
3.0	3.0	3.0	3.2	2.5	1.2	2.8	3.4	2.8	ממוצע במשך 2015

¹ מס' מקסימלי – 250 נגיעות לתלמיד במשך כל תקופת הטיפול ו-100 נגיעות – במשך שנת 2015.

לוח א11: מספר הרשומות של כל תלמיד שהיה בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי מגזר ופיקוח (באחוזים)

סך הכול	ממלכת-י-דתי		יהודי:			ערבי:		סך הכול	
	ממלכת-י	דתי	חרדי	סך הכול	ערבי ¹	דרוזי	בדואי ²		
(42,408)	(28,087)	(8,109)	(6,212)	(18,636)	(12,577)	(1,742)	(1,783)	(2,534)	(N)
100	100	100	100	100	100	100	100	100	במשך 2015 – סך הכול
40	38	39	47	54	47	42	55	99.3	רשומה אחת
21	21	20	22	18	22	19	17	0.5	שתי רשומות
12	13	13	10	11	12	15	14	0.2	שלוש רשומות
12	13	13	9	10	12	13	9	-	4-5 רשומות
9	9	9	7	5	5	8	4	-	6-9 רשומות
6	6	6	5	2	2	3	1	-	10 רשומות ויותר
3.3	3.4	3.4	2.9	2.2	2.4	2.8	2.0	1.0	ממוצע במשך 2015

¹ לא כולל דרוזי, בדואי בנגב ומזרח ירושלים.

² רק בנגב.

נספח ב: אוכלוסייה ותהליכי עבודה

לוח 1.1: גיל ממוצע של מטופלים שהיו בני 17 בשנת 2015 בתחילת טיפול ובסופו, לפי מגזר ופיקוח

בסוף הטיפול	בתחילת הטיפול	
14.4	12.3	סך הכול מטופלים
14.3	12.1	יהודים – סך הכול
		לפי פיקוח:
14.7	12.1	ממלכתי
14.3	12.0	ממלכתי-דתי
13.4	12.0	חרדי
14.5	12.7	ערבים – סך הכול
		מהם:
14.8	12.4	ערבים (לא דרוזים, בדואים בנגב ומזרח ירושלים)
15.4	12.8	דרוזים
14.5	13.5	בדואים בנגב
13.3	12.9	ערביי מזרח ירושלים

לוח 1.2: מגזר ופיקוח של מטופלים שהיו בני 17 בשנת 2015, לפי גיל בתחילת טיפול (באחוזים)

+15	14-12	11-6	
28.8	35.4	35.8	סך הכול מטופלים
24.9	36.7	38.4	יהודים – סך הכול
			לפי פיקוח:
25.8	37.3	36.9	ממלכתי
23.2	37.6	39.2	ממלכתי-דתי
23.6	34.0	42.4	חרדי
37.3	32.8	29.9	ערבים – סך הכול
			מהם:
32.8	31.8	35.4	ערבים (לא דרוזים, בדואים בנגב ומזרח ירושלים)
32.6	41.4	26.0	דרוזים
44.8	38.2	17.0	בדואים בנגב
46.2	28.5	25.3	ערביי מזרח ירושלים

לוח ב2: אחוז מטופלי הקב"ס שהיו בני 17 בשנת 2015 והיו בטיפול אינטנסיבי של הקב"ס (לפחות שנתיים ולפחות 10 רשומות בכל תקופת הטיפול) ושאר המטופלים¹

שאר המטופלים	היו בטיפול אינטנסיבי	סך הכול	
74	26	100	סך הכול מטופלים (N=28,365)
			מין:
73	**27	100	בנים
76	24	100	בנות
			מגזר:
70	**30	100	יהודי – סך הכול
80	20	100	ערבי - סך הכול
71	29	100	ערבי (ללא דרוזי, בדואי ומזרח ירושלים)
67	33	100	דרוזי
94	6	100	בדואי – נגב
99.8	0.2	100	ערביי מזרח ירושלים
			פיקוח – יהודים בלבד: ²
64	**36	100	ממלכתי
70	30	100	ממלכתי-דתי
88	12	100	חרדי
			מוצא – יהודים בלבד:
71	**29	100	ישראלים ותיקים
63	37	100	יוצאי ברה"מ (דור 1-2)
61	39	100	יוצאי אתיופיה (דור 1-2)
88	12	100	עולי ארצות אחרות
			מצב התלמיד (לפי רשומה האחרונה במשך הטיפול):
74	**26	100	לומד במסגרת משרד החינוך
78	22	100	לומד במסגרת אחרת
64	36	100	לא במסגרת
72	28	100	לא במצבת (התגייס לצה"ל, בחו"ל, סיים ללמוד)
82	18	100	סיווג לא ברור

**p<0.01

¹ מבוסס על קובצי קב"סים 2005-2015 וקובץ תלמידים עבור שנת 2015.

² בנוגע לנושרים – לפי בית הספר האחרון שבו למדו.

לוח ב3: דרכי פעולה עם מטופלי קב"ס שהיו בני 17 בשנת 2015, לפי מין, מגזר ופיקוח (במשך כל שנות הטיפול, באחוזים)

ערביי מזרח ירושלים	ערבים:			יהודים:			מגדר:		סך הכול			
	בדואים ²	דרוזים	ערבים ¹	סך הכול	חרדי	ממלכתי- דתי	ממלכתי	סך הכול	בנות	בנים	כללי	
(1,807)	(1,326)	(601)	(5,110)	(8,844)	(4,015)	(3,365)	(11,871)	(19,251)	(10,976)	(17,389)	(28,365)	(N)
17	41	74	**72	56	64	71	**72	**70	62	**68	66	עבודה מול המשפחה
1	22	45	**34	26	7	18	**20	**17	18	**21	20	מזה ביקורי בית
1	68	81	**80	62	48	74	**81	**73	67	**71	69	עבודה מול בית הספר
2	21	57	**52	38	27	52	**58	**50	44	**48	46	עבודה מול התלמיד
1	27	51	**51	37	21	49	**58	**49	43	**46	45	גורם טיפול חיצוני
0.1	1	20	**16	10	5	21	**27	**21	16	**19	18	מזה ועדות
												לפחות אחת מארבע דרכי הפעולה הנ"ל
18	91	98	**96	79	85	92	**94	**92	86	**89	88	
13	41	2	**8	14	4	3	**3	**3	7	**6	6	איתור
0.1	8	24	**18	13	11	24	**30	**25	22	*21	21	מעקב
-	1	2	**1	1	1	2	**2	**2	1	2	2	תביעה משפטית
6	41	54	**55	43	51	59	**66	**61	57	**55	56	גמר טיפול
3	18	25	**29	28	29	32	**33	**32	27	**30	29	שיחות טלפון (ללא פירוט)
83	4	4	**9	23	6	11	**9	**9	14	*13	13	קבלת מידע מן הרשות המקומית
1	1	10	**10	7	5	11	**11	**9	7	**9	8	אחר

* p<0.05 ** p<0.01

¹ לא כולל דרוזים, בדואים בנגב ומזרח ירושלים.

² רק בנגב.

**לוח ב4: מעמד סופי של מטופלים (בתקופה כלשהי) שהיו בני 17 בשנת 2015, לפי מעמד בזמן הפנייה
(לפי משרד החינוך, באחוזים)**

מעמד בזמן הפנייה לקב"ס :			מעמד סופי ^א
נשר ממסגרת משרד החינוך ¹	למד במסגרת משרד החינוך	סך הכול המטופלים	(לפי נתוני משרד החינוך):
(7,181)	(21,184)	(28,365)	(N)
100	100	100	סך הכול מטופלים
63	22	32	נשר סופית ממערכת משרד החינוך ¹
2	3	3	לא נשר סופית, אך טרם סיים כיתה י"ב ²
9	6	7	סיים בית ספר שלא מגיש לבגרות
6	13	11	סיים בית ספר שמגיש לבגרות, אך לא ניגש אישית
9	30	25	ניגש לבחינות ³ , אך לא זכאי לתעודת בגרות
2	9	7	זכאי, אך לא עומד בסף דרישות האוניברסיטה
9	17	15	עומד בסף דרישות האוניברסיטה

^א נתונים על בגרות מתייחסים לשנת סיום הלימודים (2014/15 או 2015/16).

1 כולל גם לומדים במסגרת אחרת (משרד העבודה והרווחה, משרד הדתות).

2 אמור היה להגיע לכיתה י"ב, אך הפסיד כיתה/נשאר כיתה בדרך (עדיין לומד בכיתה י"א או בכיתה נמוכה יותר).

3 נבחן בלפחות מקצוע אחד.

נספח ג: דמיון ושוני בדפוסי עבודת הקב"ס בקרב קבוצות אוכלוסייה שונות

נספח זה מאפשר להסתכל על כל קבוצת אוכלוסייה בנפרד, וללמוד במרוכז על מאפייניה ועל דרכי העבודה איתה לאור הנתונים שעלו מניתוח הקובץ.

בבחינת דפוסי העבודה של הקב"ס עם מגוון האוכלוסיות (דרכי הפניית תלמיד לטיפול קב"ס, משך טיפול קב"ס, אחוז התלמידים שטופלו באינטנסיביות ודרכי הפעולה של הקב"ס), מוצאים דמיון בחלק מן ההיבטים ושוני בהיבטים אחרים.

דפוסי העבודה עם תלמידים מן האוכלוסייה היהודית (שאינה חרדית) ועם תלמידים מן האוכלוסייה הערבית (למעט ערביי מזרח ירושלים והבדואים בנגב) והדרוזית – דומים ברובם. תחום שבו נמצא הבדל הוא שימוש בביקורי בית, הנפוצים יותר במגזר הערבי.

לטיפול בתלמידים בפקוח החרדי, בתלמידים בדואים בנגב ובתלמידים ממזרח ירושלים יש מאפיינים מובחנים לעומת שאר מטופלי הקב"ס. שלוש אוכלוסיות אלו נמצאות בייצוג חסר בקרב מטופלי הקב"ס ביחס לאחוזן באוכלוסייה, המשך הממוצע של טיפול קב"ס בתלמידים אלו קצר במיוחד, ובהתאם לכך אחוזים נמוכים מהם מקבלים טיפול אינטנסיבי. כמו כן, עבור אחוז גבוה במיוחד מהתלמידים הבדואים בנגב ותלמידים ממזרח ירושלים הגיל הממוצע של תחילת הטיפול של הקב"ס הוא 15 ומעלה. נראה שדפוסי עבודה אלה אינם נובעים משיעור נמוך של צורך במעורבות קב"ס, אלא כנראה משילוב בין הקצאת משאבים שאינה תואמת לצרכים, ובין מודעות נמוכה לתפקיד שיכול למלא הקב"ס בסיוע בהתמודדות מוקדמת עם קשיים של תלמידים. עם זאת, גם בין קבוצות אלה יש הבדלים.

בקרב המטופלים הבדואים בנגב וערביי מזרח ירושלים אחוז הנושרים גבוה במיוחד, דבר היכול להסביר את אחוז התלמידים הגבוה שהופנו לטיפול קב"ס דרך דיווחים משרדיים ולא דרך בתי הספר או גורמים אחרים. כלומר, נראה שבאוכלוסיות אלה טיפול קב"ס מתרכז במידה רבה במקרי הקצה – תלמידים שכבר נשרו, והטיפול הוא במידה רבה פורמלי ותגובתי, לאחר קבלת דיווח שהתלמיד אינו רשום במסגרת לימוד. המצב קיצוני במיוחד במזרח ירושלים, כאשר מעל אלפיים תלמידים מטופלים על ידי קב"ס אחד בלבד, ומקבלים מענה בסיסי בלבד לצורכיהם. במגזר הבדואי נעשית עבודה עם בתי הספר (אם כי בהיקף מעט נמוך מאשר באוכלוסיות אחרות), אך היקפי העבודה עם המשפחות, עם התלמידים עצמם ועם גורמי טיפול נוספים נמוכים במיוחד. ראוי לציין שהחל משנת הלימודים תשע"ז הוכנס שינוי בדרכי עבודת הקב"ס במגזר הבדואי ונוצר תפקיד של קב"ס בית ספרי, שתפקידו לעבוד בצורה מערכתית עם כל התלמידים.

גם במגזר החרדי, כאמור, נמצאו שיעורים נמוכים של מטופלים ושל טיפולים אינטנסיביים. עם זאת, נמצאו גם הבדלים בדפוס העבודה לעומת שאר האוכלוסיות: בניגוד למצב בשאר האוכלוסיות, שיעורי העבודה עם משפחות גבוהים יותר מאשר שיעורי העבודה עם בית הספר (אך שיעור ביקורי הבית נמוך מאוד), ואילו עבודה עם התלמיד עצמו ועם גורמי טיפול נוספים מתרחשת עבור פחות משליש מן התלמידים (לעומת כמחצית מן התלמידים בקבוצות האחרות במגזר היהודי ובאוכלוסייה הערבית והדרוזית).

לא נמצאו הבדלים ניכרים בין המינים במדדים הקשורים לדפוסי העבודה של הקב"ס. לעומת זאת, נמצא הבדל מסוים על פי גיל: בגילים הצעירים יותר (6-11) ניתן לראות מעורבות גדולה יותר של גורמי טיפול בהפניה לקב"ס, לעומת המטופלים בגיל 12 ומעלה.

לוח 1ג: דרך הפניית תלמיד לטיפול קב"ס ומצב התלמידים שהיו בטיפול קב"ס בשנת 2015, לפי אוכלוסיות (באחוזים)

סך הכול	יהודי:		ערבי:					
	ממלכתי	ממלכתי-דתי	חרדי	סך הכול	ערבי ¹	דרוזי	בדואי ²	ערבי מזרח ירושלים
(62,635)	(28,087)	(8,109)	(6,212)	(18,636)	(12,577)	(1,742)	(1,783)	(2,534)
(N)								
3	2.8	3.1	1.8	3.3	3.9	4.2	1.9	2.6
אחוז המטופלים על ידי קב"ס מתוך כלל האוכלוסייה								
100	100	100	100	100	100	100	100	100
דרך הפניית תלמיד לטיפול קב"ס: ³								
10	8	8	6	17	21	19	10	0.3
איתור של קב"ס								
54	61	69	30	41	49	54	27	2.5
הפניה של בית הספר								
1	1	1	2	0.4	0.4	1	0.3	-
פנייה של תלמיד								
10	11	8	22	5	5	9	4	-
משפחה/שכן/קרוב								
7	7	7	10	6	7	8	1	0.2
הפניה של גורם טיפול								
18	12	7	35	31	18	9	58	97
דיווח משרדי								
100	100	100	100	100	100	100	100	100
מצב המטופלים ⁴								
71	77	79	69	57	68	70	38	8
לומד בפקוח משרד החינוך								
11	8	7	17	16	14	16	9	-
לומד במסגרת אחרת								
8	6	5	6	14	12	9	37	33
לא במסגרת								
5	5	5	3	4	4	4	8	9
לא במצבת (נפטר, התגייס לצה"ל, בחו"ל, סיים ללמוד לפי דיווח קב"ס)								
5	4	4	5	9	2	1	8	50
סיווג לא ברור (עזב את בית הספר, עזב רשות מקומית, ממתין לשיבוץ, לא אותר)								

¹ ללא דרוזים, בדואים בנגב וערביי מזרח ירושלים.

² רק בנגב.

³ מבוסס על מקור ההפניה הראשון של התלמיד לקב"ס (בשנה הראשונה של הטיפול).

⁴ על בסיס הרשומה האחרונה של כל תלמיד בשנת 2015.

לוח ג2: דפוסי העבודה של הקב"ס עם מטופלים שהיו בני 17 בשנת 2015, לאורך כל שנות הטיפול, לפי אוכלוסיות (באחוזים)

		ערבים:				יהודים:			סך הכול	
ערביי מזרח ירושלים	בדואים ²	דרוזים	ערבים ¹	סך הכול	ממלכתי-חרדי	ממלכתי דתי	ממלכתי	סך הכול	כללי	(N)
(1,807)	(1,326)	(601)	(5,110)	(8,844)	(4,015)	(3,365)	(11,871)	(19,251)	(28,365)	
0.4										משך טיפול ממוצע (שנים)
	1.0	2.7	**2.6	1.9	1.4	2.4	**2.7	**2.4	2.2	
1.3										ממוצע רשומות בכל התקופה
	3.2	11.8	**9.0	6.8	5.2	10.5	* *12.0	**10.3	9.2	
0.2	6	33	29	20	12	30	36	30	26	אחוז התלמידים שהיו בטיפול אינטנסיבי ³
17	41	74	**72	56	64	71	**72	**70	66	דרכי הפעולה של הקב"ס:
										עבודה מול משפחה
1	22	45	**34	26	7	18	**20	**17	20	עבודה מול בית הספר
1	68	81	**80	62	48	74	**81	**73	69	עבודה מול התלמיד
2	21	57	**52	38	27	52	**58	**50	46	גורם טיפול חיצוני
1	27	51	**51	37	21	49	**58	**49	45	מזה ועדות
0.1	1	20	**16	10	5	21	**27	**21	18	איתור
13	41	2	**8	14	4	3	**3	**3	6	מעקב
0.1	8	24	**18	13	11	24	**30	**25	21	תביעה משפטית
-	1	2	**1	1	1	2	**2	**2	2	קבלת מידע מן הרשות
83	4	4	**9	23	6	11	**9	**9	13	

**p<0.01

¹ לא כולל דרוזים, בדואים בנגב ומזרח ירושלים.

² רק בנגב.

³ טיפול אינטנסיבי – לפחות שנתיים ולפחות 10 רשומות בכל תקופת הטיפול.